

ՀԱՅՏՈՒՆԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԵՐԱՌԱՆՔԻ ՀԱՅ ՊԱՏԻՐԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
Ի. ԶԱՐԻ — ՆՈՐ ԵՐԶԱՆ 1949

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

	ԿԻՒՐԵՂ Բ. Պատրիարք Ս. Երուսաղեմի	Երես 1
Ամանորի մեր սփոփանքը.		
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ		6
— Ամանոր եւ Ս. Ծնունդ.		
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	Ե.	10
— Տօներու խորհուրդէն.		
Ի ՊԵՏԱՔԱՐՈՉՉԱՑ	Թրգմ. Թ. Ե. Գ.	13
— Քաղաքացւոյնքեան արուեստի մասին.		
ԲԱՆԱՍՏԵՂԺԱԿԱՆ	Թրգմ. Գ. Զ.	17
— Անձկութիւն.	Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	18
— Աստուծոյ.	Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	18
— Մարդուն.	Ռ. Ա.	19
— Իղձ հայրական.		
ԱՌՕՐԵՆՑ ՀԱՐՑԵՐ	Յ. ՕՇԱԿԱՆ	20
— Միտք եւ Սիր (6).		
ՔՆՆԱԴԱՏԱԿԱՆ	Ամփոփեց	
— Ֆրանսական բնագրասութեան երեք սիւները.	ՊԱՐԳԵՒՆ ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ	27
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ	Ն. Վ. ՅՈՎՀԱԿԱՆ	33
— Ամբողջ վանք.		
ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏԱԿԱՆ	ՕՆՆԻԿ ՈՒՂՈՒՐԼԵԱՆ	35
— Երաժշտութեան պատմութիւնը (6).		
ԼԵԶՈՒԱԳԻՏԱԿԱՆ	ՊՐՈՖ. Հ. ԱՀԱՌԵԱՆ	39
— Ե. զարի հայերէն բարբառները.	ԵՂԻՇԷ ՎԱՐԴԱՊԵՏ	43
Շնորհակալիք.		
Ամանի հայ գաղութը.		45
Միւլոնօրհնոցիւն.		45
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ		46
— Ամսօրեայ լուրեր.		
ՏԻՐՈՒՆԻ		
— Երեցիկն Սանդուխտ Պողոսեան.		48
— Վանան Ռզուլեան.		48
— Լեւոն Խաչատուրեան.		48

ԲԱԺՆԵՐԻՆ

ՍԻՈՆԻ Տարեկան բաժնեգինն է՝ բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շիլին 10

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԱՆԵՆԻԿ Է

Հասցէ՝ Rédaction de la Revue Arménienne SION

Patriarcat Arménien, Jérusalem-Palestine

"SION," an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology

Printed in

JERUSALEM — PALESTINE

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

ԻԳ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1949

≡ ՅՈՒՆՈՒԱՐ-ՓԵՏՐՈՒԱՐ ≡

ԹԻՒ 1-2

ԱՄԱՆՈՐԻ ՄԵՐ ՍՓՈՓԱՆՔԸ

Սուրբ Երեմի երկար ու հրաշալի պատմութեան մէջ 1948ը պիտի մնայ անմախընթաց իր փառափառ դէպքերով, դէպքեր՝ որոնք կրցին կարն ժամանակի մը մէջ բախտի նմար դարձնել եւ գլխիվայր երջել երկրի փառափառ, ճնշեալ եւ ընկերային նախկին վիճակը, ստեղծելով կացութիւն մը որ չէր նախատեսուած անտարակոյս ՄԱԿի Բաժանման Ծրագրին մէջ, թէեւ ՄԱԿի Դիւանակներու աշխարհը առջեւ պիտի գործադրուէր։ Անոնք որ հանդիսաւորապէս ընդունեցին զայն, կ'ուրաման զայն գործնականապէս, իսկ անոնք որ չընդունեցին՝ իրաւապէս եւ օրինաւորապէս ընդունած կը թուին ըլլալ։

Այս ընդհանուր շփոթութեան մէջ, մոռացութեան մասնուած է Բաժանման Ծրագրի անբաժան մաս կազմող Երուսաղէմի եւ երջակայից Միջազգայնացումը եւ անոր հետ միասին քրիստոնէութեան եւ քրիստոնէական եկեղեցիներու, շահերու եւ իրաւանց վիճակն ու ապագան։

Բեմադրուած ողբերգութեան մէջ յայտնի է միայն սա իրականութիւնը թէ՛ այսօր Պաղեստինի մէջ գոյութիւն ունի հե՛տական պետութիւն մը եւ զայն ընդունած են ՄԱԿի անդամ եղող երեսներինց մեծ ու փոքր պետութիւնները, մինչդեռ ծրագրուած արաբական պետութիւնը եւ միջազգայնացած Երուսաղէմեան երջանակը անորոշութեան մէջ մխրճուած կը մնան։ Ուրիշ իրողութիւն մը՝ թէ շուրջիւ երջակայ արաբ պետութեանց միջամտութեան, յիշատակուած վերջին երկու մասերու սահմաններուն մէջ, բնակչութեան համար ճանելի կեանք վերստեղծելու մեծ ջանքեր եղած են, իսկ 750 հազար արաբ գաղթականներու աշխարհը ամենէն աւելի դէպի Անդր-Յորդանան դարձած են անկէ սպասելու իրենց բաղձանքներուն իրականացումը։

Անուրանալի իրողութիւն է թէ Անդր-Յորդանանի Վեհափառ Թագաւորը շուրջիւ իր կազմակերպուած բանակին մեծ յաջողութիւններ ձեռք բերած է, ինչ որ ընդհանուր գոհունակութիւն ստեղծած է իր տուրքը։

Հայ ժողովուրդը մին է այն երախտաւորեալներէն, որ բարձրօրէն կը գնահատէ Նորին Վեհափառութեան բարեբար աշխատանքները, որովհետեւ անոնց շուրջիւ ինք եւս առիթ եւ պատշաճութիւն գտաւ մասամբ իր վերջերը կապելու եւ իր թուաւորութիւնը ամփոփելու։ Քաղաքական եւ ճնշեալ ճե-

սակէ՛սներով՝ ճակարհին ոչինչ ունիմք միսթարական: Ա. Երկրի բաղձալի խաղաղութեան նշույն իսկ դեռ չերեւիր եւ հորիզոնը ծածկուած է մուսլլ ամպերով: Մեզի կը մնայ ամփոփուիլ դարձեալ մեր հոգեկան աշխարհին մէջ հոն գտնելու մեր եւ մեր աղետահար զուակներու սփոփամբը:

Գոհութիւն եւ փառք կը մատուցանենք առ Բարձրեալն Աստուած որ իր անսահման ողորմութեամբ արժանի ըրաւ մեզ վերապրելու ամբողջ տարւան մը մահասփիւռ սարսափներուն եւ տառապանքներուն մէջէն, մեր սիրելի Միաբանութեան եւ հօտին հետ ողջունելու ժամանակի Նոր հանգրուանը վերակենդանութեան գեղեցիկ յոյսերով:

Ամանորի բերած հոգեւոր ներշնչումներուն մէջ մեր մտածումը անմիջապէս կը դառնայ այն ազնիւ հոգիներուն, որոնք մեր եւ մեր ժողովուրդի տագնապի օրերուն նախախնամութեան ձեռքեր հանդիսացան իրենց նիւթական եւ բարոյական օժանդակութեամբ եւ փրկեցին մեր կարօտեալները անտաղութեան, համաճարակներու եւ հիւանդութիւններու նիւթներէն՝ եւ միեւնոյն ժամանակ քաջութիւն եւ եռանդ ներշնչեցին անոնց յուսահատ սիրներուն:

Մեր երախտագիտութեան մեծագոյն բաժինը կը մատուցանենք Ն. Ս. Օծութիւն Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին, որ բարեհաճեցաւ, մեր խնդրանքին վրայ, իր բարձր հովանաւորութիւնը շնորհելու Մայր Աթոռոյ Առաջնորդական քեմերու մէջ կազմակերպուած հանգանակութեանց՝ ի նպաստ Պաղեստինահայ կարօտեցող:

Երախտապարտ ենք նաեւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Շնորհազարդ Կաթողիկոս Գարեգին Ա. ին, որ առաջին օրէն կոնդակաւ իր զաւակներուն կարեկցութիւնը հրաւիրեց Երուսաղէմի աղէտեալներուն վրայ եւ մասնաւոր դիմումներով մեծապէս նպաստեց մեր խնամաստեղական գործի տեսականութեան, երիցս Երուսաղէմ դրկելով Գեորգ. Տ. Խորէն Եպս. Բարոյեանը, նպաստի գումարներու եւ դեղորէից փոխանցման գործով: Ս. Աթոռոյս բարեբաւ Վսեմ. Գալուստ Կիւլպէնկեանին, որ նոյնպէս առաջին օրէն բարեհաճեցաւ փութացնել իր օժանդակութիւնը, յատկապէս հետաքրքրելով Ս. Աթոռոյ եւ ժողովուրդի ապահովութեան հարցով: Հ. Բ. Ը. Միութեան Նիւ Եորքի Կեդրոնական Պատ. Վարչութեան, որուն անմիջական եւ կարեւոր օժանդակութեան շնորհիւ ապահովել կրցինք մեր կարօտեալներու սնունդի մեծագոյն մասը, առաջին հինգ դժուարին ամիսներուն եւ անկէ վերջ: Կիւլլապի Կիւլպէնկեան Հիմնադրամի Պատ. Վարչութեան եւ Մեծայարգ Տիար Եղուարդ Կիւլպէնկեանին, որոնց նուիրատւութեամբ ի նորոյ կառուցուեցաւ Գեքսեմանիի Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ գաւթի պատը եւ պատհաստեցաւ տանարի ներքին հանդերձանքը, որոնք անցեալ Յունուարին անձրեւի հեղեղներէն քայքայուած էին: Շնորհակալութիւն նոյնպէս Լոնտոնի Արքար Թրոսի Պատ. Վարչութեան, Գալիժօրիոյ, Նիւ Եորքի, Ֆրանսայի, Եգիպտոսի, Սուտանի, Կիպրոսի, Պէլքոսի, Հալէպի, Միլլագեսի, Հնդկաստանի Գերեմոնի Առաջնորդներուն, Ազգային Եկեղեցական Մարմիններուն եւ նուիրատու ազգայիններուն: Գերաւերոհ Տ. Տ. Ռուբէն Արքեպս. Մանասեանին, Խաղ Արքեպս. Ազապահեանին, Արտաւազ Արքեպս. Սիւրմէեանին, Մամբէ Արքեպս. Սի-

րունեանին, Գեր. Տ. Տ. Վարդան Եպս. Գասպարեանին, Սիոն Եպս. Մանուկեանին, Զարեհ Եպս. Փայապեանին, Դերենիկ Եպս. Փղաշեանին, Խորէն Եպս. Բարոյեանին, Ղեւոնդ Եպս. Զէպէեանին: Ամեր. Եպս. Եկեղեցւոյ Գեր. Պետիկ եւ Տօֆ. Քլայնին, Լուսեռական Եկեղեցւոյ Նեղայացւոցի՝ Տօֆ. Մօլին, իրենց նիւթական օժանդակութեանց համար:

Գոհունակութիւն Ս. Աթոռոյս Լուսաւարապետ Գեր. Տ. Եղիշ Վրդ. Տէրտեանին իր Միջագետքի առաքելութեան արդիւնաւոր աշխատանքին համար: Ս. Յակոբեանց Պատ. Միաբանութեան բոլոր Հոգեւորն Հայրերուն, իրենց բացառիկ զոհաբերութիւններուն համար: Երուսաղէմի Կաթողիկոս Խնամաստական Մարմին բոլոր անդամներուն եւ վարիչներուն՝ իրենց հաւասարիւ աշխատանքին համար:

Հոգեւորն Տ. Պատկ Վրդ. Թումայեանին եւ Մեծայարգ Մեր Դաւար Սեւոմեանին, իրենց արդիւնաւոր աշխատանքներուն համար:

Նոյնպէս Հայ Մամուլի Պատ. Խմբագրութեանց, որոնք ազնուութիւնը ունեցան սասարելու Պաղեստինահայ նպաստից հանգանակութեան, իրենց խմբագրականներով եւ հրատարակութիւններով:

Մեր երախտագիտական անկեղծ զգացումներուն հետ կը խառնենք Ամանորի մեր ջերմագին մաղբանքները, արեւատութիւն եւ երջանկութիւն մաղթելով բոլորին: Տէրը Իր հօր հովանիին տակ պահպանէ թող Ազգը համօրէն եւ Եկեղեցին Հայաստանեայց ի փառս Իւր ամենատուր Անուան:

Մեր մասնաւոր շնորհակալութիւններն ու մաղբանքները կը նուիրենք նաեւ «Սիոն»ի պատուական աշխատակիցներուն, իրենց արժեքաւոր ուսումնադիրութիւններուն եւ յօդուածներուն համար: Նոյնպէս եւ բոլոր բաժանորդներուն եւ ընթերցողներուն, որոնց սիրոյն համար դադար չստիւնք մեր մամուլին, հակառակ մեր շուրջ վստացող վստանքներուն եւ գործնական դժուարութիւններուն:

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ նուիրապետութեան եւ բովանդակ հոգեւոր դասուն: Իսկ Սփիւռքի Հայութեան վեհանձնն ու կարեկից կեցուածքը Ս. Աթոռոյս եւ անոր դժբախտ հօտին նկատմամբ՝ հոգեկան մեծ մխիթարութիւն պատճառեցին Միաբանութեանս: Հաւատարիմ իրենց ուխտին՝ անոնք մնացին իրենց պարտականութիւններու գլուխը եւ ըրին իրենց լաւագոյնը ամենադժուարին օրերուն իսկ, իր կենսունակութեան մէջ պահելու այս նուիրական Հաստատութիւնը: Սուրբ Տեղեաց հանդիսութիւնները բարունակութեան ըստ առաջնոյն: Ս. Յակոբեանց Մայր Տանարի պատկանութիւնները եւ տնական արարողութիւնները կատարուեցան — բացի երկու կարճատեւ ստիպողական դադարներէ — կարելի չեղութեամբ: Տպարանը իր աշխատանքները բարունակեց՝ ինքեւստեւ մամուլը ձեռնով դարձնելով: Ուսումնական տարեւորանի սկզբնաւորութեան բացուեցան ժառանգաւորաց վարժարանն ու Ս. Թարգմանչաց Երկսեռ Նախակրթարանը, վերջինը ապահովութեան համար Ս. Էջմիածին մասնօրի եւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տանարի ընդարձակ վերնասան մէջ: Յօդուէրի վանքը եւ մնացած ժողովուրդը ունեցան իրենց Տեսուչը որ պատճառ ունի միեւնոյն ժամանակ հովուելու Հայժառի եւ բրդակայից հայութիւնը: Ամմանի Հերովեան վարժարանը իր անկարելին ըրաւ

գոհացում սալու Անդր-Յորդանան խուժող գաղթականներու ուսումնասենյ գաւակներուն:

Թող միշտ կենդանի մնայ այդ ոգին որ միայն կրնայ ապահովել Ս. Աթոռը բոլոր վսանգներու դէմ. թող յաւիտեան պայծառ եւ ոգեւորող մնայ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ միասնականութիւնը եւ Հայ ժողովուրդի հաւասարութիւնը իր եկեղեցիին հանդէպ:

Ի խորոց արտի կը մաղթենք որ այս տարին բովանդակ հայութեան համար ըլլայ ներքին անգոյրութեան եւ համեմատութեան տարի մը: Վերջ գտնեն մեր ազգային-եկեղեցական կենսական շահերը վսանգող եւ մեր ժողովուրդի բարոյականը խաթարող սին վէներն ու պայքարները, անարդար վերագրումներն ու դատումները:

Կը հաւատանք թէ երբ միտքերն ու սիրտերը կ'առաջնորդուին քրիստոնէական անկեղծ սիրով, կը լուծուին բոլոր հարցերը որչափ ալ կենդանոս ըլլան անոնք: Մեր ազգային ողջմտութեան պահանջն է ասիկա հասարակաց օգտին նամար, մանաւանդ համաեւրոպային ճգնաժամի եւ բախտորոշ այս օրերուն, երբ մեր անհասական ու հաւաքական կեանքը դժուարութեանց առջեւ կը գտնուի ամէն կողմէ, երբ մեր բարգաւաճ գաղութները մէկ օրէն միւս կը զրկուին իրենց արդար վասակէն եւ իրաւունքներէն ու կը դատաւարտուին թուառութեան:

Այդ աղէտին առջեւ կը գտնուինք մենք այսօր մեր տաք հազարէն աւելի ժողովուրդով: Մեր երէկուան բարեկեցիկ ընտանիքները այսօր ընչազուրկ գաղթականի վիճակին մասնուած են: Միջին դասակարգի արհեստաւորները եւ ամսականաւոր պատգոնեաւորները մեծ մասամբ իրենց տան զոյքերը ծախելով կը հայթայթեն իրենց ընտանիքներուն սնունդը: Իսկ աշխատաւոր դասակարգը որ իր օրավարձով ընտանիք կը պահէր, ոչինչ ունի բացի իր առած մասնակի նպաստէն: Բոլորն ալ զրկուած իրենց համգտակէտ բնակարաններէն, առողջապահական աննպաստ պայմաններու մէջ կը բնակին խնդրուած մութ ու խոնար սենեակներու մէջ: Կնքուած զինագույներ չեն կրցած փոխել երկրի ֆայտայուած տնտեսութիւնը ու հետեւաբար ժողովուրդի թուառութիւնը: Այդ թուառութեան շղթաները կը ննեւն նաեւ Ս. Աթոռոյս ուսերուն վրայ իրենց տնտեսական ծանրութեամբ եւ մտանդութիւններով:

Իրաց այս կացութեան մէջ, յանուն մեր արքայութիւններուն եւ յանուն մեր ժողովուրդին՝ կոչ կ'ուղղենք դարձեալ Հայ Սփիւռքի մեր հարազատներուն, որ բարունակեն իրենց նպաստի հանգանակութիւնները եւ փութացնեն զանոնք Ս. Աթոռ:

Կը հաւատանք թէ ազգային միւս աշխատանքներու կարգին երուսաղէմի եւ Պաղեստինահայութեան նպաստի այս պարտականութիւնը իր արժանաւոր եւ նշապողական տեղը պիտի ունենայ ամենուրեք առանց բացառութեան, ինչ որ բաւական պիտի ըլլայ թեթեւցնելու մեր եւ մեր ժողովուրդի տառապանքը:

Մենք մեր յոյսը այս ուղղութեամբ խաղաղապէս կը պահենք Հ. Բ. Ը. Միութեան, մեր բարեբարներուն եւ Սփիւռքի Հայութեան արտին: Հարկադրուած ենք այս ընելու, վասնզի փորձով տեսանք թէ Պաղեստինի Միջազ-

գային Նպաստամատոյցի բախած սննդեղէնները փանակով եւ սեսակով չեն կրնար զոհացում տալ մեր ժողովուրդի սննդառութեան պահանջներուն, մանաւանդ անչափահասներու եւ մանուկներու համար: Յետոյ տրուած պարէնը գաղթականներու համար է միայն եւ ոչ անոնց որոնք կրցած են իրենց տեղւոյն մէջ մնալ, բայց այսօր աղբասութեան մէջ կը տուային:

Անցեալ Հոկտեմբերէն սկսեալ բազմիցս պատժուեալներու դիմումներ կատարած ենք Միջազգային Նպաստամատոյցի մեծ ու փոք մարմիններուն եւ անդամներուն. ներկայացուցած ենք ընդարձակ եւ մանրամասն ցուցակներ եւ օրը օրին հետապնդած նպատարաւ մարմիններու աշխատանքները եւ ցուցակագրած մեքանիզմը ստացած պարէնի փոխան ու տեսակը եւ սակայն տակաւին զոհացում չենք գտած: Այսուամենայնիւ այս դժուարութիւնը կը բաժնենք մեզի հետ նաեւ Եւրոպայի բոլոր միւս համայնները: Չենք մեղադրեր անոնց Նպաստամատոյցի աշխատողները, վասնզի գիտենք իրենց զօրօթին անագնութիւնը եւ բազմակողմանի դժուարութիւնները: Իրենց մաղթելով ամէն յաջողութիւն, մենք մեր ժողովուրդի ժողովական փրկութեան համար մեր հաւաքանքներուն ապաւինած պիտի մնանք:

Ս. Աթոռը վերջին երեսուն տարիներու ընթացքին հազարաւոր հայ գաղթականներ, պատշապարած է իր դարաւոր կամարներուն տակ: Ստացած է անոնց տեսականի Բարեկաման եւ զարգացման. մեծ զոհողութիւններ կատարած է անոնց զաւակներու կրթութեան եւ տոհմային դաստիարակութեան համար եւ տեսած է զանոնք նախանձեղի դիրքի վրայ Ս. Երկրի գլխաւոր կեդրոններուն մէջ:

Այդ ջանքերն ու զոհողութիւնները անգամ մը եւս պիտի թափուին այսօրուան աւերակներուն վրայ վերստեղծելու, վերակենդանացնելու ոչ միայն Ս. Աթոռոյ, այլեւ Պաղեստինահայութեան բնականոն ու բարգաւառ կեանքը:

Վստահ ենք թէ այս կենսական ձեռնարկին մէջ բովանդակ ազգին հասարակաց զգացումը եւ հանրային համոզումը մեզի հետ է: Եւ անոնք պիտի չխնայեն իրենց սրտաբոլբ լուծանքը Սփիւռքի ամենէն հնազարեան, նուիրական ուրբ ու պանծալի հաստատութիւնը վերստին իր բարձրութեան վրայ տեսնելու համար:

Անոնց կարգախօսը պէտք է ըլլայ Սաղմոսեղովին սա սրտառու յայտարարութիւնն ու ուխտը.

«Եթէ մոռացայց գեթ Երուսաղէմ, մոռացի զիս աջ իմ, կցեսցի լեզու իմ ի փմս իմ՝ թէ ոչ յիշեցից գեթ, թէ ոչ նախ նուագեցից գեթ Երուսաղէմ, սկիզբն ուրախութեան իմոյ»:

Աստուծոյ ամենառատ վարձատրութիւնն ու օրհնութիւնները կը հայցենք բոլոր անոնց համար, որոնք ազնուութիւնը պիտի ունենան յիշելու Երուսաղէմը հոգւով եւ սրտով:

ԿԻՒՐԵՆ Բ.

Պատրիարք Ս. Երուսաղէմի

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԱՄԱՆՈՐ ԵՒ Ս. ԾՆՈՒՆԴ

Օրերու տրտմութիւնը՝ Պաղեստինի ծանօթ ողբերգութենէն պատճառաւ, աւելի քան տրամադիր կ'ընէ զմեզ, Նոր Տարւոյ և Աստուածայայտնութեան խորհուրդին մէջ կենալու, մանաւանդ ուժգնօրէն զգալու անոնց բերելիք յոյսին ու քաղցրութեան կազդոյրը:

Ուրախ ենք հոս յայտնելու թէ Նոր Տարուան վարագոյրը կը բացուի լաւագոյն օրերու հեռանկարի մը վրայ, աւելի ուրախ՝ որ տրտում ու տագնապահար տարին զոր անցուցինք, մեզի Նոր Տարուան սեմին կ'առաջնորդէ մեր պարտականութիւնը Աստուծոյ և մեր ժողովուրդին ծառայութեան գործին մէջ կատարողի զոհունակ խղճմտանքով: Եթէ արտաքին պարագաներու դասաւորումը հետեւաբար տրտում կ'ընէ զմեզ Նոր Տարուան մեր այս դիմաւորման մէջ, ներքնապէս ուրախ ենք յայտնելու որ մեր հոգիի հաշուետուարները ուղիղ են ու մենք այլապէս ուրախ կ'ընդունինք այս Նոր Տարին, որ կրկին խոստումներով կը յուսանք թէ պիտի բացուի ինչպէս մեր՝ նոյնպէս բովանդակ մարդկութեան աչքերուն և ակնկալութիւններուն դիմաց:

Թէև խաղաղութիւնը կ'ուշանայ, սակայն անվերապատանելի չի թուիր, հաշտութեան և լաւագոյն խաղաղութեան մը ճիգերը աւելի ուժգնութեամբ առաջ կը տարուին, Եւրոպայի, Միջին Արեւելքի և Մայրագոյն Արեւելքի մէջ, տակաւ փարատելով ծանր մղձաւանջները և պարզելու տագնապ առթող թշնջուկները:

Մեր ճակատագիրը կ'ուզէ որ հայ սփիւռքը այս տաքնապներու ծիրին մէջը տակաւին շարունակէ մնալ, բաժնելով անոր կարելի անդրադարձումները: Միւրերու քաղցրութիւն, միտքերու լայնութիւն, կիրքերու զգաստութիւն, մեր ազգային կեանքէն ներս, շատ բան պիտի զեղչէին մեր գաղութներու ներքին կեանքի անհաշտութիւններէն: Հաստատական պայքարներ և յարանուանական մեղադրանքներ կը շարունակեն մթազնել մեր կեանքը, որ այնքան պէտք ունի փոխադրձ հասկացողութեան և համերաշխութեան: Իրարու զործը արգիլելու, զիրար չէզոքացնելու և տապալելու համար վասնուած ուժերը, կորուսած պատեհութիւնները, եթէ զործածուէին մեր կեանքի կազմակերպութեան պահպանման և ստեղծագործական թափին, մեզի պիտի շահեցնէին շատ բան սփիւռքի մեր տրտմութիւններէն:

Չենք երթար առաջ այս տրտում իրողութիւններու ետին պլտոր և մուծ հաշիւներ տեսնելու: Մեր նիւթական և բարոյական գոյութիւնը ամէն օր հարկին տակն է լուրջ վտանգներու, և ատենը չէ բիւզանդական վէճերու, երբ այնքան պէտքը կայ ամփոփուելու, լրջանալու և իրարու հետ ըլլալու: Անթոյատու, անհանդուրժող մթնոլորտ մը կը սնուցանէ կիրքերը, կը կազմալուծէ բարեացակամութիւնները, կը զօրացնէ պառակտումները և կը քայքայէ միասնական և հա-

ւաքական ոգին : Պարտինք ունենալ միշտ, և մանաւանդ այս օրերուն, այն կարելի տրամադրութիւնը, մարդկօրէն և հայօրէն քննելու և լուծելու մեր մտքին և խղճին առջև դրուած ազգային և ժամանակի հարցերը : Պէտք չէ որ առիթ տանք մեր ցեղային հաւաքական կորովը քայքայող արարքներու և անոր խղճմտանքը պղտորող առիթներու :

Միշին Արեւելքի, ինչպէս նաեւ Արեւմուտքի մէջ նոր կացութիւններու և հեռանկարներու առջև է մեր ժողովուրդը : Մեզ պատսպարող յիշեալ ցամաքամասերու և ազգերու մէջ մենք կը վայելենք առաւել կամ նուազ չափով համակրանք և դործի ու խօսքի որոշ ազատութիւններ, պէտք չէ չարաչար գործածենք մեր նկատմամբ ցոյց տրուածը և մանաւանդ չըլլանք պատեհապաշտ, օրուան հովերուն առաքաստ բանալու աստիճան :

*

Անցնող տարին, Պաղեստինահայութեան համար մանաւանդ, ունեցաւ խորունկ տարողութիւն : Ծանօթ աղէտը քայքայեց իր տունն ու տնտեսութիւնը կազմակերպած բովանդակ Պաղեստինի ժողովուրդը, և անոնց կարգին՝ մեր հայ հասարակութիւնը : Սակայն այս պարագան չյուսահատեցուց զմեզ, ըրինք մեր կարելին, Միփառնութիւն և ժողովուրդ միասնաբար, ու կը շարունակենք ընել, դիմադրաւելու այն բոլոր դժուարութիւններուն՝ որոնք իրարու յաջորդեցին եւ կը շարունակեն մնալ իրենց բովանդակ խստութեամբ :

Ժամանակէ մը ի վեր դադրած է այլեւ թնդանօթներու որոտը և մեռելներուն հոնդիւնը Պաղեստինի բոլոր ճակատներուն վրայ, բայց չէ վերջացած տազնապն ու անձուկը հոգիներէն : Դադրած է պատերազմը, սակայն չեն հանգչած բազմութիւններ՝ իրենց կործանած տուններու, աւերուած դաշտերու և անստոյգ ապագայի ու տրտում ներկային մէջ :

Չունինք խոստումներ, ինչ որ ալ լինի քաղաքական աշխարհի վիճակը ընդհանրապէս և Պաղեստինի կացութիւնը մասնաւորաբար, նոր Տարին նորոգուող կեանքին խորհուրդն է որ կը բերէ մեզի, և քաղցր ու մտերիմ բան մը կայ այս մտածումին մէջ, եթէ նոյն իսկ անիկա չըխի բախտորոշ երեւոյթներու դասաւորումէն :

**

Մինչ անցնող տարին այսկերպ կը թաղէ իր մութ ու տրտում ամպին տակ բազմաթիւ ակնկալութիւններ և երազներ, ինչպէս նաեւ զինք մարդոց տարիներու ճիզին ու քրտինքին, ու չի խոստանար կարելի խաղաղութիւնը խռոված սիրտերուն, և դոյզն քաղցրութիւն լացող ու սգացող աչքերուն, միւս կողմէն անգամ մը ևս կը ծնի խաղաղութեան Փրկիչը, իբրեւ գերազոյն խորհրդանիշ և հակադրութիւն, այս անխաղաղ աշխարհի խռովքին վրայ : Ծնունդը խաղաղութեան պատգամն է որ կուտայ մեզ՝ խռովայոյզ աշխարհի մը ալեկոծութեան մէջ :

Անանք որ կը վրդովեն այս աշխարհի խաղաղութիւնը և արիւնի ու թըշուառութեան մէջ կը խեղդեն մարդոց խաղաղօրէն ապրելու իղձերը, ոճրա-

գործներ են անտարակոյս: Անոնք որ ցամաքամասերը և ժողովուրդները կ'ապ-
շուպեն իրենց ցեղային անհանդուրժողութեան և շահերուն համար, աւագակ-
ներ են ոչ միայն մարդոց արդար աշխատանքին, այլ նաև մարդերու պահան-
ջած խաղաղութեան: Յանուն ինչ կարգախօսներու ալ յարուցուին անոնք,
չեն դարձրի ժխտումները ըլլալէ լոյսին, և ուրացումը խաղաղութեան պէտքին:

Խաղաղութեան կարօտը: ճիշն է դարերով սառապող մարդկութեան, և
բաղձանքը՝ կեանքի մութ, հեւագին և արիւնոտ ծփանքներուն դիմաց: Այդ
ճիշը այսօր աւելի քան շատցած ու բարձրացած է կեանքի անհամաչափ եւ
տրտում գնացքին համընթաց, և դարձեր է սուր և ցաւազին ալագակ մը,
միլիոններու հոգիէն բարձրացող:

Այսօր նորէն, ինչպէս երբեմն, իշխողներու և գերիներու, հարուստնե-
րու և աղքատներու, տղէտներու և գիտուններու աշխարհ մը գոյութիւն ունի,
և կեանքը ցուրտ է և մարդը դժբախտ:

Յոգիացում, անհաւասարութիւն, արիւն և քրտինք իրարու կուգան այսօր,
ստեղծելու համար անհամբաւի և անկարելի կեանքը որ մեր օրերուն է: Ու
այս ցաւի ու անարտութեան պատկերին դիմաց, չկայ աւելի քաղցը երազ,
քան խաղաղութեան զգացումը, որ կուգայ խորտակելու արեան ալիքները եւ
անուշելու թշուառութեան մռայլը՝ ինչպէս անհատներու այնպէս ալ ազդերու
կեանքին վերև:

Աշխարհը, խռովքի և ցաւի այս հովիտը, ինչպէս սովոր ենք ըսել, միշտ
սուրբի և հերոսի լուսապատկերով պատուեր է խաղաղութեան առաքեալները:
Այսպիսիներուն է որ կ'ալնարկէ մարգարէն, երբ կ'ընէ «Իբրև զի գեղեցիկ են
ի վերայ լեբանց ոտք աւետարանչի համբաւուն խաղաղութեան»:

Հակառակ այս իրողութեան և ճիշին, պատերազմին կիրքը մարդերու
մէջ մարելէ շատ հեռու է: Այս իրականութեան առջև սակայն յուսահատած
չէ խաղաղարարներու փաղանջը բոլոր ժամանակներու, եթէ նոյն իսկ «յերկիր
խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն» դարեր յետոյ, տակաւին բարձրութեանց
մէջ օրօրուող եթերային աւաշ մը թուի, ու չըլլայ ի՛նչ աշխարհի վրայ:

Ուրախալի է հաստատել թէ, անսովոր համեմատութեամբ հետզհետէ
կ'աճի թիւը անոնց, որոնց մէջ կ'ապրի խաղաղութեամբ և արդարութեամբ ի
թագաւորութեան մը երազը: մեր ժամանակներու նշանն է այս, ու աննշան
չէ պիտիանք զոր անիկա կուտայ սիրտերուն: Այսօրուան մարդկութիւնը դիտէ
թէ յեղաշրջուած է «մահ պարտաւածներուն» հին առածը, ըլլալու համար նաև
«մահ յաղթողներուն»: Եթէ պատերազմը յաղթող կողմին կը ժպտի, շատ քիչ
անգամ անօրը կ'ըլլայ: Պատերազմները միայն տնտեսապէս չէ որ կ'աղքատացնեն
ժողովուրդները, այլ կը խամբեն անոր ծաղիկը, կը բթացնեն անոր զգայնու-
թիւնը: Փոխանակ արիւնի այս կիրքին և մօլուցքին, որքան գեղեցիկ է մար-
դերը յաւերժելու, իրենց երազին մէջ զանոնք Աստուծոյ աւելի մօտեցնելու
ճիղը, երազը:

Պատերազմը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ երբեմն քսան, երբեմն քառասուն
տարիներու այս երազին կործանումը՝ կոյր, պատահական ոյժերու գրոհին մէջ:
Իսկ անոր ետին տեսնել յաւակնիլ ստեղծագործ գորութիւն, նախատել է մարդը
իր բարձրագոյն յաւակնութիւններուն ներսը:

Եթէ խաղաղութիւնը կը վերածուի յաճախ յղփանքի, անարիւն թուութեան և շիջումի, անպայման միշտ աւելի կ'արժէ քան կարմիր գերեզմանոցը ճակատամարտի դաշտերուն, քան մոխրաստանը կործանուած երկիրներուն:

Գիտութիւնը չարիք մըն է, պատերազմը՝ ոճիւր՝ վասնզի ան ամենէն անգութ յայտնութիւնն է ատելութեան՝ որ կ'որջանայ և կ'եռայ մարդոց սիրտերուն մէջ: Պատերազմը յանցանք մը և պատիժ մըն է միանգամայն: Խաղաղութեան գեղեցիկ երազը գերազոյն բազմանքն է եղած թուր ժամանակներու և սերունդներու: Եսային, Հին Ուխտի մեծ մարգարէն տեսաւ օրը՝ որուն մէջ, իրենց սուրերը՝ բրիչ, և տէգերը՝ մանգաղ պիտի շինեն, և ազգ մը ուրիշ ազգի դէմ սուր պիտի չբարձրացնէ ալեււ: Այս է հաւատքը բոլոր անոնց՝ որոնք կը հաւատան Բեթղեհէմի մէջ ծնող խաղաղութեան իշխանի դերին և երկնային առաքելութեան, այս է հաւատքը բոլոր անոնց՝ որոնք յամը բայց ամուր զնացեով մը մարդկութիւնը դէպի հոն կ'առաջնորդեն, դժուարին, ցից աւ դերբուկ ճամբաներէ:

Պատերազմ՝ տիրապետութեան արտայայտութիւնն է ան. խաղաղութիւն՝ ազատութեան նախերգանքը, ան է որ տեւական կ'ընէ ազատութիւնը, արդարակշիռ՝ հաւասարութիւնը, բեղմնաւոր՝ եղբայրութիւնը: Պատերազմ մարդերու առհաւական ու արհնուռ ընազդը, զոր քաղաքակրթութիւնը տակաւ մարդասպանութեան արուեստի մը վերածեց յետոյ, համայնական և եպերելի այն ոճրագործութիւնն է, ուր Աստուծոյ պատկերը կ'անգոհնուի մարդուն բզրբտուած բարոյականին մէջ: Ճշմարտութիւնը կը սիրէ հեզութիւնը և խաղաղութիւնը որոնք ի վերջոյ, ըստ աւետարանական անսուտ բանին, պիտի ժառանգեն երկիրը:

Ահա թէ ինչու Յիսուս խաղաղութեան իշխան է կոչուած, և թէ ինչ կ'արժէ խաղաղութիւնը, այսինքն անարիւն պատերազմը, կեանքի մէջ, և ինչ գեղեցիկ ծնունդներ կրնայ արգասաւորել, իբրեւ օրհնէնք յաւիտեականին:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՏՕՆԵՐ ՈՒ ԽՈՐՀՈՒՐԴԵՐ:

Եւ Բանն մարմին եղի եւ քնակեաց ի մեզ. եւ
սեռաք զպառաւ ցորա, զպառաւ իբրեւ զփածկի
առ ի շօրէ, իւ ցնորոք եւ ցնորոքսութեամբ:

(ՅՈՎՀ. Ա. 14)

Տակաւին Բեթղեհէմի մասուրի խոր-
հուրդին ու լոյսին մէջ ենք, և կ'արժե
այդ լոյսով զիտել այդ լոյսը:

Աստուծոյ մարմնանալը, կամ մարդե-
ղութիւնը, յայտնութիւնն է յաւիտեանական
կեանքին եւ մարդկային ճակատագրին,
կեանքով մը և օրինակով մը յայտնագործ-
ուած պատմութեան մէջ, Բանը մարմին
կ'ըլլայ, Աստուած կը մարդանայ, մարդը
աստուածացնելու համար:

Երբ կը նայինք Յիսուսին, Ան մեզի
կը ներկայանայ երկու երեսներով՝ մարդ-
կային և աստուածային. Անիկա աշխարհի
մէջ է, և չէ, ժամանակաւոր է և յաւի-
տեանական, մարդ է և Աստուած: Յիսուսի
մէջ այս աշխարհը և անդեանականը, այսինքն
Նիւթ և հողին մէկտեղուած են: Իր անձին
օրինակով եւ գործով կը զօհէ Նիւթը,
այսինքն մարմինը, յաւիտեանականին, Աս-
տուծոյ: Եւ անշուշտ այդ պիտի ըլլայ
նաեւ վախճանը տիեզերքին ու մարդուն:
Իր ծնունդն ու մահը, այդ յաւիտեանական
ու մեծ իրականութեան սկզբի ու վախ-
ճանի երկու ծայրերն են, երկու բեւեռ-
ները, որոնց վրայ իրագործեց Ան ինք-
զինքը, մեզի տալով կեանքի գերագոյն
օրինակը:

Յիսուսի ծնունդով, Աստուած գործ մը
ըրաւ մարդկային պատմութեան մէջ, ըլ-
լալով մեզմէ մէկը, մեզի հետ քալելու,
մեզի հետ խօսելու, մեզի զպէտելու, և մեր
կեանքի ուղղութեան միջամտելու համար:
Պէտք չկայ ըսելու թէ կեանքը տխուր էր
և անխմատ, անբան ըլլալու աստիճան, և
անհրաժեշտ էր որ Աստուծոյ Բանը մեր
մէջ՝ գար, մարդկութիւնը իր անբանու-
թենէն փրկելու համար:

Անշուշտ Աստուած ինքզինքը յայտ-
նած՝ ու կը յայտնէ ամէն օր բնութեան և
մարդկային արտայայտութիւններուն մէջ,

Ան ինչինքը կուտայ աստղերու լոյսին եւ
ծաղիկներու գեղեցկութեանը մէջ, Շէյ-
քսպիրի և Բիտովէնի գործերուն մէջ, և
աստղապարզ երկնքին վրայ. սակայն
մարդկային անձին մէջ եւ անձին ներքեւ
միայն մեզի համար կարելի պիտի ըլլար
շօշափել անկարելի կարելին, և Աստուած
մարդու մը կերպարանքով և մարդ ձեւին
ներքեւ միայն կրնար մարմնանալ, Աստուած
մնալով հանգերձ, անոր համար ռեան
մարմին եղեւ, և բնականց ի մեզ:

Անշուշտ 1949 տարիներէ ի վեր չէ որ
կը սկսի պատմութիւնը, քաղաքակրթու-
թիւնը շատ հին է, իսկ մարդկային ցիւղը
աւելի հին, բայց աստուածայայտնութիւնը
մեծ խրամատ մը կը բանայ մարդկային
պատմութեան մէջ, բաժնեկող զայն երկու
մասերու Ն.Ք. և Յ.Ք.ի: Այս թուակա-
նով Աստուած կը մտնէ պատմութեան մէջ.
և Աստուած պատմութեան մէջ կը նշա-
նակէ հողիի և Նիւթի պայքար, ինչպէս
տիեզերքի՝ նոյնպէս մարդկային կեանքի
մէջ. որուն կը իրիջամէ Աստուած, զայն
իր նպատակին առաջնորդելու համար:
Աստուած իշաւ մարդկութեան մէջ և կազ-
մեց իր Եկեղեցին, այսինքն մարդոց այն
խումբը որ ամէն օր իր կեանքը Յիսուսի
ճարտարապետած կեանքին վրայ կը փորձէ,
Նիւթի և կեանքի, աստուածային և մարդ-
կային ներհակ զօրութեանով և ողբերգու-
թեամբ:

Եւ Յիսուս մարդկային կեանքի այդ
ողբերգութիւնը ապրեցաւ հերոսական գե-
ղեցկութեամբ: Երբ կը կարգանք երեք
համատեւ աւետարանները (բառը գեղեցիկ
է), որոնցմէ իւրաքանչիւրը իր կերպով
մեզի կը բերէ անոր վաւերական գործերն
ու յատկանշիչը, կը զգանք թէ հոն ապ-
րող ու մեռնող մարդը Աստուծոյ Բանին
լոյսին մէջ կը գերազանցէ ինքզինքը,
ըլլալու համար ինքզինքը: Երբ կը կար-
գանք այդ յիշատակարանները կը համոզ-
ուինք թէ Յիսուս մարդկային էր խորա-
պէս, և ամէն բանէ առաջ. ինչ որ մեր
մէջ մարդկային է իր մէջ հասաւ իր իտեա-
կան բարձրութեան. և աննշան մնացին իր
մէջ մարդէն այն բոլորը՝ որոնք նուազ
մարդկային էին:

Մասութեն միջին և ինչ, Ան իրական
մարդ մը եղաւ, և ապրեցաւ մեր մարդ-

կային բոլոր մտածումներն ու զգացումները:

Անիկա սիրով խնդաց մանուկներու, անոնց հոգիին մէջ կարգաւորվ Սատուձոյար-քայտէթեան անեղծ պատկերը. Անիկա յուս-զումով լացաւ Բեթանիացի քոյրերու հետ իր սիրելի բարեկամին մահը. Անիկա որսու-նեղծեթեամբ և զայրութեով նայեցաւ զինք հեղձող բազմութեան. Անիկա մարդկային նախանձախնդրութեամբ դժմ դրաւ ժա-մանակի հեղինակութեան. ունեցաւ երազ մը և ուզեց մարմին տալ այդ երազին. առարկայ եղաւ մարդոց աստիճանութեան եւ սիրոյն, թէ և անհաւասար չափով, ուրաց-ուեցաւ իր ազգակիցներէն, և լքուեցաւ իր բարեկամներէն, սակայն միշտ հաւա-տաց թէ Սատուձո իր հետ է, վասնզի հաւ-ւատաց իր դատին արդարութեանը:

Իր մահով յայտնի եղաւ թէ իր ժա-մանակի բարոյական կեանքը ինկած էր, այլապէս պիտի չխաչուէր իր նկարագիրն ու աշխարհայեացքը ունեցող մը, որ քարգանքէ միայն արժանի էր. Բայց իր կեանքը չէր կրնար մեռնիլ, Ան պիտի ըլլար սիրով, սքեռութեամ և զոհողութեամ հերոսը:

Բայց Ան այս բոլորով հանգերձ մարդ-կային էր. Ան պայքարեցաւ իր փորձու-թեանց դժմ, ոչ թէ գերբնական ուժե-րով, այլ մեզի մատչելի զէնքերով և կատարելութիւններով, եթէ Անիկա մեր կարելիութիւններէն վեր և գերբնականը ի գործ դնէր, չէր կրնար իբր օրինակ ծառայել մեզի, նոյն մակարդակին վրայ կեցած չլլլալով: Ան իր կեանքի բոլոր պարագաներուն փորձուեցաւ մեզի նման, բայց բնաւ տեղի չտուաւ. Ունեցաւ պարզ և անպաճոյճ կեանք, իր բոլոր մտածում-ներն ու փորձառութիւնները տեսանելի կեանքէն, բնութեան և իր ժամանակի ընկերային վիճակներէն ելուզուած էին. Երեք չխօսեցաւ իրիւ օտար և անձանթ աշխարհէ մը եկած հրեշտակ կամ ոգի, Անիկա երկու օտքով կանգնած էր այս երկրի հողին վրայ: Բանը մարմին եղած էր իր մէջ, և մարդը աստուածացած չի շնորհօք և ճշմարտութեամբ, և անեղք որ իր հետ հաղորդակցելու բախտը ունեցան. իր լոյսով գեղեցկացած լոյսեր եղան աշ-խարհին:

Սակայն իր մէջ կայ գերականացութիւն

և ինքզինքին զիտակցելու վեհութիւն մը, որ ուրիշներու քով թերեւ ժպտութիւն պիտի նկատուէր, իր մօտ բնական է եւ պատկառելի. վեր կը գտնէ ինքզինքը մար-գարէներէն, կը քննադատէ իր ժամանակի կրօնական հոսանքներն ու բարքերը, ամէն ինչ հրահայեցաւ և անկանոն կը գտնէ, սակայն մարդոց յիմարութեան ու խեղճու-թեան վրայ փոխանակ ծիծաղելու և զա-նոնք արհամարհելու, կ'ողբայ անոնց վրայ: Ինքզինքը լոյս և ճանապարհ կը նկատէ, և իր կեանքի չափանիշով ու չափով կը պահանջէ մեկմէ, կը գծէ գեղեցիկ և լի շնորհօք կեանքի մը պատկերը, և կը հըրու-ւիրէ մարդիկ որ իր ապրած կեանքի շըր-ջանակին մէջ ապրին:

Սուշին և վերջին անգամն էր որ աշ-խարհ հտնդիսատես կ'ըլլար բարոյախօսի մը, որոնք կեանքը այնքան գեղեցիկ կեր-պով համապատասխան էր իր սկզբունքնե-րուն: Անիկա կատարեալ էր և ասիկա ոչ արուեստականօրէն, Աստուած կեդրոնա-կէտն է իր կեանքին, Երկնային ու գեր-մարդկային տարազ մը, չափանիշ մը կայ իր մարդկային կեանքի և գործերու մէջ սակայն:

Սուշի մարդարէի նման չըսեր թէ ինք մեղաւոր է, և անկարող իր ստաքելու-թեան մէջ, պատուար մը չկայ զինք Աս-տուծոյ թաժնող. զԱստուած Հայր կը կո-չէ, և ինքզինքը «Որդի մարդոյ», այս վերջին քացատրութեամբ զոր Յիսուս կը սիրէ ինքզինքը որակել, երկու երես ունի, կրկնակ իմաստաւորու առաջնորդով մեր իրտքը, Զախ որ ինք «Որդի մարդոյ» ըսե-լով հանդերձ հարապատ Որդին է Աստու-ծայ՝ վասնզի եթէ Սուշին կամ Պօղոս առաքեալ գործածէին այդ քացատրու-թիւնը իրենց անձին, անիկա անխառն եւ Ժրձակիւր պիտի ըլլար: Սակայն Յիսուսի բերնին մէջ այդ սեթեւեթեալ քացատրու-թիւնը կը յայտնէ իր երկնային ծագումը, և աշխարհային առաքելութիւնը:

Միւս կողմէն «Որդի մարդոյ» քացա-տրութեամբ կը վաւերացուի իր վաւերա-կան եղբայրութիւնը մարդոց հետ: Անիկա հրեայ մէ չէր այս իմաստով և չէր կրնար որեւէ ազգի մը պատկանիլ. Ան «Որդի մար-դոյ» էր, ծնած մարդկային պատմութեան մէջ, և իր մէջ ունէր ամբողջ մարդկու-

թիւներ և մարդկային եղբայրութիւնը: Ազգեր իրարու եղբայր չէին, ու չէին կրնար ըլլալ: Յիսուսով և իր մէջ բոլոր մարդիկ կ'եղբայրանան: Աստուծոյ Բանը մարդեացած՝ մարմին եղած էր իր մէջ, բովանդակելու մարդկութիւնը, իր միջոցաւ փրկելու մարդկութիւնը, զայն ապա Աստուծոյ հանելու համար:

Ան փրկեց մարդկութիւնը:

Անիկա լոյս և ճանապարհ եղաւ խաւարի և մոլութեանց բաւիղներուն մէջ մոլորածներուն, իր խօսքովն ու կեանքով նորոգեց՝ և նորաստեղծեց նոր մարդկութիւն մը: Նոր գինիին համար, որուն աստուածային մատուցակն էր ինքը, նոր տիկեր պէտք էին, նորոգուած մարդկութիւն մը պէտք էր, նորէն ծնելու, ինք իր ծնունդով այդ նոր մարդկութեան ծնունդը ևր ծնէր, իր խաչով զայն պսակելու համար:

Իրմէն առաջ մարդկութիւնը անհոգի և անջիզ ոսկերտոյ մըն է, ցանցնուած աշխարհի բացասականներուն մէջ, Անիկա հոգի ներշնչեց և կեանք տուաւ այդ մեռնելու ճակատագրուած ոսկորներուն, և այդ կերպով իրագործեց Յեղկիէլ մարգարէին երազը:

Մարգարէին երազը մարդկութեան գեղեցիկ երազը եղած էր, և մարդիկ միշտ գեղեցիկ կ'երազեն, բայց այդ երազին մարմին տալը Աստուծոյ միայն կարելի է, այդ կարելիութիւնը պիտի ըլլար օր մը Բանին մարգանալովը, քերելու համար մարդոց լոյս, կեանք և երջանկութիւն:

Ու կատարեալ է մարդը Յիսուսին մէջ, և ճիշդ ասոր համար կատարեալ է նաեւ Աստուածը իր մէջ: Եւ մարդն աւ Աստուած քով քով իրենց վախճանին, իրենց գերազանց ճակատագրին կը յանգին իրմով: Ինթզեհէմի Մասրէն մինչև Գողգոթայ որ իր գեղեցիկ կեանքի մարդկային ճանապարհը եղաւ, տեսանելի ապացոյցն է այդ իրողութեան: Եւ այս բոլորը վսեմ ու գեղեցիկ օրովնեան Ան միշտ իր մէջ և իր հետ կը զգայ զԱստուած, մարդկութիւնը իր մէջ միշտ քրդիք մը, լուսամուտ մը աշիւ օւրկէ կը ծաթի Աստուծոյ չողը, օւրկէ կ'իջնէ Աստուած իր մէջ. անոր համար Ան ինքզինքը կ'ըլլայ, ըլլալով կատարեալ մարդ և կատարեալ Աստուած,

ըլլալով Աստուծոյ և մարդոց որդին հաւասարապէս՝ և հարազատօրէն:

Իր պէս ընելը, իր պէս ըլլալ չէ անշուշտ. կրնանք լուսեմալ մարդոց ոտքեր, կրնանք իր ըսածին և պահանջին համաձայն բաժնել մեր ունեցած ուրիշներու, և ըլլալ իր նման, եթէ չունինք անշուշտ իր հոգին, վասնզի մարդու մը կեանքը ապրիլ կտրենալու համար պէտք է այդ մարդու հոգին ունենանք: Յիսուս կանուանաղիր մը չէ որ կը թողու մեղք, այլ կեանք մը գեղեցիկ, և մահ մը աստուածային: Բանը մարդ եղաւ, մարդկային կեանք ապրեցաւ լի շնորհօք և ճշմարտութեամբ, աստուածացնելու համար մարդը: Այսօր և միշտ, մենք պէտք ունինք այդ բանին. Աստուծոյ Բանը պէտք է մարմնանայ մեր մէջ, որպէսզի կարենանք իրագործել մեր մարդկայինը:

Ինչ տխուր է այժմու կեանքը, և արքան պէտք ունի ան աստուածայինով լեցուելու, ինքզինքը ըլլալու և իր մեծ ճակատագիրը իրագործելու համար: Աստուծոյ Բանը կը պոկար մեզի, և մենք անրաններ ըլլալու ճամբուն մէջն ենք, տոնելով հանդերձ ամէն ասորի Բանին ծնունդը:

Յետոյ աշխարհը առաջին անգամն էր որ յանձին Յիսուսի կը լուր մեծ կրօնուսոյց մը և բարոյախօս մը որ կատարեալ էր և մեղքէ զերծ: Վնիկա մեղք չունէր կը վկայէ Յովհաննէս, օկնիկա անարատ և անմեղ էր կը յարէ Պօղոս: Մովսէս իսրայէլի մեծ առաջնորդը և մարդկային պատմութեան մեծագոյն դէմքերէն մին, անհնազանդ գահաճեցաւ եւ մեղանչեց, ինչպէս կը վկայէ Հին Կտակարանը, և անոր համար մեռաւ Նաբաւ լեռան վրայ, աւետեաց երկրին վարժապետը սողորուն:

Հին փողովուրդներու մեծ կրօնուսոյցներէն Կոմբիկիսս և Պուտտան իրենց հետեւորդներէն մարդոց ամենէն զիտունները նկատուեցան, բայց ոչ անմեղ և կատարեալ: Աշխարհի մէջ ոչ մէկ կանանցածին չկրցաւ անտարակոյս անմեղ և կատարեալ մեռնիլ, բացի Յիսուսէն: Անոր համար է որ մարդկութեան մեծ բարեբարները, որոնք իրենց գործունէութեամբ և հանճարով երախտապարտ են թողուցեր հետագայ սերունդները, կրցնր են յարգանքի առարկայ ըլլալ, բայց ոչ պաշտամունքի, որուն

առարկայ է եղած մեր Տէրը ու կը պաշտօնի դարերէ ի վեր իրեն նուիրուած հազարաւոր տաճարներու մէջ իբր օրինակ մարմնացեալ սիրոյ, արուսթեան և եղբայրութեան:

Թէ՛ հին ժողովուրդներու պատմութեան վերջալոյսին և թէ՛ նոր ազգերու ծագման և զարգացման բովանդակ շրջաններուն, չկայ քաղաքակրթիչ և վսեմ շարժում մը որ իր վրայ չունենայ, առաւել կամ նուազ չափով, քրիստոնէութեան կնիքը: Թիսուս պատմութեան կեդրոնակէտն է, հնոցը, իր ծնունդէն առաջ պատմութեան բոլոր շարժումները իրեն կը նային և իր ծնունդէն վերջ մարդերու կիանքը գոյն, գիծ և ուղղութիւն առած է իրմով:

Եթէ համեմատենք քրիստոնէայ ժողովուրդներու քաղաքակրթութիւնը արեւելեան հին կրօններու ազդեցութեանց հետ, պիտի տեսնենք թէ արեւելեան կրօններուն ենթարկուած ժողովուրդները խորին թլմրութեան մէջ ին տակաւին և զուրկ իրաւան պատմութենէն, որովհետեւ հետու են մնացեր զարգացման և յառաջդիմութեան բնագոյն և ընդունակութիւններէն:

Հետեւաբար մեր Փրկչի Մենդեան տօնը, միայն անոր յիշատակը չէ. այլ մի նոր պատգամ վերածնութեան: Վասնից Քրիստոսի կրօնը արտաքին պաշտամունք ըլլալէ աւելի կեանքի զօրութիւնն է և նըպաստակ: Այդ մեծ նպաստակէն և անոր իրաւորութենէն զօրութենէն զօրախտարար տակաւ կը հեռանայ արգի մարդկութիւնը և չունի իր մեծ ճակատագրին մարդկական գիտակցութիւնը մարդեղութեամբ նպատակաւորուած, այլապէս մարդկային պատմութիւնը պիտի դադարէ ըլլալու այն՝ ինչ որ է այսօր, ու մարդկային քաղաքակրթութիւնը պիտի կրնաք չարունակել և բոլորել իր ընթացքը, փոխանակ ըլլալու արտում և մութ կոհիւր ժանիքի, յգիւնքի և անյուսուածութեան:

Ե.

Ի ՊԵՏՄ ՔՆՐՈՉՉԸՅ

ՔԱՐՈՉԽՕՍՈՒԹԵԱՆ

ԱՐՈՒԵՍՏԻ ՄԱՍԻՆ

Բ.

ՅՕՐԻՆՈՒՄԸ

II. ԱՄԻ ԵՐԻՆՈՒՄԻ ՄԸ ՏԱՏԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Գաղափարները, ներշնչումին շունչով ծլած՝ խոնուած կտմ հաւաքուած, պատրաստ են այլազան բաղակցութեանց մէջ մտնելու: Պէտք է հիմակ կաղձակբարեկէզանքն, ներթին տակաւին մութ ըմբռնունմներէ պէտք է անցնել անոր յստակ իմացումին (լայնից): Գործիք զգացումն գուրու կ'ըլլեն անոր արձայայտումին մէջ մտնելու համար, կամ, ըստ մեր քիչ առաջուածն բաղդատութեան, կ'ուզեն միգամածէն ախարհ մը շինել: Ուրեմն հիմակ ալ կրաւորական պիտի չըլլաք, ալ անշարժ պիտի չըլլաք աստուածին հպումին ներքեւ: Գուն ինքզ պիտի ըլլաւ աստուածը, ոտեղծագործը: Փոխանակ աղանձին՝ ականջիդ, լարը ունիւ ձեռքիդ մէջ. համեմար տեղի կուտայ ցաղանդին. ճու ասիկա աւելի դժուար է ք'ընէր Հերտիաւ: Աւելի դժուարին է ասիկա. այսինքն շատ աւելի ճիգ կ'ուզէ, առանց ատոր համար աւելի թանկ արժէք ունենալու: Ամէն պարագայի մէջ, անհրաժեշտ է ան: Գաղափար մը ունենալը բան մը չէ, եթէ չենք կրնար իրականացնել զայն, եթէ չենք կրնար անցնել զայն բոլոր այն յաջողական վիճակներէն, որոնք պիտի յանգնեն սեւեռելու զայն ունկնդրին միտքին, անոր հոգիին մէջ: Արդ որպէսզի մարդ կարենայ իր յացածը տպաւորել յետոյ իր ունկնդրներուն գիտակցութեանը մէջ, և անոնց ևս ունենալ տալ նոյն յաւացումը, ասիկա քանի կարեւոր է յորինումը աշխատութեան մէջ ճիգ ընել կարգի գնելու իր գաղափարները:

Կարելի է աւելցնել հոս թէ յօրինումի այս հոգը, որ շատ ալ ընտելական չէ կարգ մը տեղերու համար մասնաւորաբար, կը պահանջուի ֆրանսական միտքէ՝ իր յունալատին կազմութեանը համար: ՅԵՐԻՆԵԼԸ

լատին կարգին հնազանդել է, կ'ըսէր Բիւ-
վես տը Շաւվան: Ու կտրելի է ըսեք նման թէ
մտքի ներկայ նախագրաւութիւններէն մին
է անկաւ, եթէ անհիմն չէ մեր ճարտարա-
պետներէն մէկուն սա իղձը: Յետոյ միտք
մը պէտք է ոգեւորէ մարդկային գործու-
նէութիւններն որոյր ձեւերը, կտուցումի,
համագործումի, կարգի և կեանքի ոգի մը:

Ժամանակն է ուրեմն խորհրդածելու,
ձգտելու մտածողութիւնը, փոխանակ թոյլ
տալու որ բախտին ճամբաներէն երթայ ան:
Պէտք է իմաստութեան գործ կատարել,
քանի որ կարգը իմաստունին գործն է, ըստ
Լիւթստոտիւի: Եմերի մը պէս սկսել՝ երկ-
տասարդի մը պէս վերջացուրա՛ն, կ'ըսէր
Կոս իր աշակերտներուն: Գործադրութիւնը
թափ կ'ուզէ, իսկ զիւտը երազ: Յօրինումը
զգօն չըլնայիցութիւն կը պահանջէ, քանի
որ արուեստագէտին վրայ գաղափարին րազ-
դեցութեան կը յաջորդէ գաղափարին վրայ
արուեստագէտին ազդեցութիւնը, այսինքն
տիրապետումը: Ա՛խ, երանի թէ վաթպետը
ձեռնած աստիճանը չըսպանէր: ինչ որ Դա-
մոգութեամբ յղացած կամ երկիւղածօրէն
ժողոված ամփոփած էր՝ որոնումը ազատ-
օրէն կատարած աստիճան: Պաշարող աշխա-
տանքին է որ կ'անկարկեմ: Կը պատահէ որ
իր սկզբնական տեսիլքը սարգով գոհարած
լուսնիկայն կ'ընէ մարդ, ինչպէս այնքան
զուարճօրէն կ'ըսէր մէկը:

Բայց պաշարող գաղափարով չէ որ պէտք
է կատարել յօրինումն ալ: Հաշիւի փուլի
մը մէջ է կարծես մարդ. բայց կրայսոյ
հաշիւի, ինչպէս Բասկալի գրաւախաղը:
Հոն դնեմ թէ հոն, որ է ըսել, մը՝ ճակ-
բայ մը գծեմ թէ գէշ ճամբայ չէ՛ ներ-
շնչումին: Այստի ապրեմ՝ արեւօք ունկըն-
դիրին վրայ թէ պիտի չազդէմ. խօսքին
ամբողջ տեւումն է աս: Պէտք է լաւ հա-
մոզուիլ թէ ճառին շինուածքին մէջ պմէն
բան գլխաւոր կարեւորութիւն ունի զանա-
զան տեսակէտներով, ու որեւէ թարիշ ա՛մ
ոխիթով աւելի ճշմարտուած չէ քոյրաստի-
քական սա պատգամը. "Bonna ex integra
Causa, malum ex quocumque de feclat" (Բարոյ
ւորք է բարին, յոռի կ'առարկին) և:

Ուրեմն ստեղծագործ bumper՝ յօրինուա-
մին մէջ ալ, հաշուարար գնացքին հետ
զուգընթացօրէն. պարզ գլուխ՝ տաք տիբառ
ներշնչումին բարեբաւտիք քնաչլլաւթենէն,

քիչ մը՝ չքնացող մարդու շրջահայցու-
թեան հետ միասին. մաթեմատիք և կեանք,
վասնզի աստանկ բան մըն է մասերուն գոր-
ծարանական կուտակուածքն ալ, կ'մտաքը
կարծարացած միւս մը է:

Ինչի՞ վրայ է խնդրը. — Յօգաւորե-
լու՝ մեր սկզբնական գաղափարը, տալու
անոր՝ ինչ որ Որատիոս կը կոչէ շարք, կա-
պակցութիւն: Անո՛ր՝ սկզբնական գաղափա-
րին հետ միայն պիտի ըլլայ գործը. անո՛ր
մէջ միայն՝ և ոչ այլուր՝ պէտք է փնտռուին
փոփաքուած յօգաւորութիւնը, շղայալու-
րումը (շարքի) և պիտի կուտակուածքը (կա-
պակցութիւն): Այն ըսել է թէ յօրինումը
պէտք է ներսէն ճամբայ հլլէ: Մտածումը
այսինքն նիւթը՝ ինչպէս որ յղացած ես
զայն՝ պեղելէն, անոր բոլորտիքը դառնա-
լէդ, ամէն կողմ անցնիլէդ՝ առանք բանի
մը վրայ աչքդ գցեցու, ըսելիք նիւթիդ
ամբողջ պարունակութեանը տիրանալէդ
ետքն է որ ի վիճակի պիտի ըլլան յօրի-
նել, կարգը պիտի հնազանդի զինքը կանչող
միտքին, որպէսզի կարենայ ուրիշներուն
տեսնել և զգացնել ինչ որ ինք տեսած է՝
և զգացած:

Այն ամէնը սա կը նշանակէ թէ յօրի-
նումը բնական փթթումն է առաջին գաղա-
փարին, հարտացած՝ բոլոր այն էական
տարբերով, զորս իրեն հայթայթած է իւրմէ
նոյնիսկ ներշնչուած որոնումին աշխա-
տանքը. նպատակով՝ հայթայթել է հիմ-
նական գաղափարին՝ ի՛ր շինուածքը, ի-
րենը և ոչ թէ ուրիշ մը: Այն է ահա որ
բացառօրէն կը կոչուի իր նիւթին մէջ կե-
նալ, այս է զոր Գլոսէլ կը կոչէ Բիւ-
թին մէջ բնակիլը, բայց սեպականատէր
ճարտարագիտին պէս որ, ինչպէս կրեան
իր անձնական բնակարանը կը շինէ:

Ճշմարտութեան օրէնք մըն է ասի.
ինչպէս որ յղացումի ճշմարտութիւն կա՛
եթէ իրերուն վրայ ձեւուած է ան, նոյնպէս ալ
յօրինումի ճշմարտութիւն կ'ըլլայ՝ եթէ յղա-
ցումի վրայ ձեւուի ան: Ժառ մը այնպէս կը
շինուի՝ ինչպէս շինուած են բոլոր բնական
կազմութիւնները, մասնիկները, բիւրեղ-
ները, տունկերը որպէս զիւղանկարները,
կամ տիեզերքն ինքնին: Եթէ՛ ճառին մէջ
ընդգրկումի աւելի լայնութիւն կայ, պատ-
ճառը այն է որ միտքը աւելի հարուստ է
քան նիւթը. բայց այդ ըսել չէ թէ յօրի-

հուսմը հնազանդութիւնն մը չէ գործարանական օրէնքներու. նկատառութեամբ կը կատարէ ան իր գործը, ինչպէս կենդանի մը, և ոչ իբրեւ ծնունդի ծառ մը:

Ի գործ գրուելիք կարողութիւնը հոս գլխաւորաբար երեւակայութիւնը, զգացողութիւնը չէ ուրեմն, թէն կարեւոր ըլլան անոնք ալ, այլ համակերպողանցած դատուածք, ողջմտութիւնը, և մէն բաղկացութիւն, գեղագիտական կամ գործնական, պէտք է պատասխանէ ակնկրեւութիւններու, պէտք է պարզ գործողութիւններով յառաջ երթայ, պէտք է հնազանդի պատշաճեցումի սկզբունքին, տեսնութեան սկզբունքին. պէտք է իրագործէ և մինչև վերջը պահէ կատարեալ միութիւնն մը: Ատոր համար է որ ըստուած է թէ մարդուն ամենէն գեղեցիկ ճարտարագիտութիւնն է ցորենի ջրագցքը:

11. ԿՍՏԱՆԿԱՆ ԿՍՏԱՆԿԱՆ (L'Ordre Statique)

Միութիւն. ա՛յս է ուրեմն յատկազգիծի մը յատկութիւնը՝ կայական տեսակէտէն, շատ քիչ ճառեր իր կատարելութեանը մէջ կը ներկայացնեն զայն: Երբեմն վարդապետներուն քով նոյնիսկ կը պակսի ան: «Յօրինելը հզօրապէս» յարակցել է՝ քը գրէր տը լա Գոռուա: Մեծ ճառ մը եթէ մայր եկեղեցիի մը նմանցնենք, պզտիկն ալ մատուռի մը կը նմանի: Երկուքին մէջ ալ, իտեալ տիպը, որքան ալ բարդ ըլլայ, մէկ անգամին եղած բան մը ըլլալն է, և այս կերպով՝ գոհար մը, որքան արուեստի, նոյնքան մարդկային զգացողութեան, այսինքն արժանաւոր հանգամարան բանին: Սուրենստի գործերէն շատերն մէկէ աւելի է ներուժեան կեդրոնի կ'ունենան. այստեղ պէտք է ըլլայ մէկ հատ միայն, որուն շուրջը հաւասարակշռուի մարդը գործը: Այսպէս կը սորվեցնէ Սոկրատ Փետսի մէջ, ուր կը տեսնենք յօրինումին գործը՝ սա կրկնակ խնամքին մէջ համաւստած. աշխատութեան տարրերը համակերպողանցնել միակ տեսակէտի մը շուրջ, գոր սկզբնական գիւտը հայթայթած է, ու թողու որ միակ յղացումը բողբոջէ իր բնական յօգաւորումներուն համեմատ:

Այս յօգաւորում բառը, Գարլայի աշխատքան սիրելի, կ'ոգեկոչէ կենդանի գործարանաւորութեան գաղափարը. ու Սոկրատ

սա շատ փայլուն բաղդատութիւնը կ'ընէ այս առթիւ: «Զեմ կարծեմ, կ'ըսէ, որ ինծի հետ համամիտ չըլլաս խորհելու համար գէթ ամէն ճառ պէտք է կաղմուի ինչպէս կենդանի էակ մը, իրեն յատուկ՝ այսինքն իր հոգեբանի՝ իր կենսական գաղափարէն յառաջ եկած մարմինով մը, անպէս որ ոչ անգլուխ լինի և ոչ առանց ոտքի, այլ ունենայ մէջտեղ մը և երկու ծայրեր, որոնք յարաբերութեան մէջ լինին բոլոր մասերուն հետ, և ամբողջին համար կաղմաւորուած:

Ամբողջին համար կաղմաւորուած իմաստութիւնը. խօսքը գործին հոգեկան միութեան վրայ է, անոր հոգիին, անոր մակընթացութեան, և հոգեկան միութեան ի խնդիր՝ անոր գործարանական միութեան վրայ: «Մարմինին՝ բոլոր մասերը իրարու հետ կապուած են, կը գրէ Գիւլլէ, զանգուածէն մաս մը բաժնի ուղղելը՝ զայն մեռած գոյացութեանց կարգը տանել է. այս այսպէս է ճառի մը այն անդամին համար ալ, որ իր ամբողջին հետ չէ միացած: Այս կերպով է որ կարելի կ'ըլլայ ունենալ տպաւորութեան միութիւնը, հետեւաբար և ոյժը, ինչպէս նաև գեղեցկութիւնը: Գիւլլէն իր միութիւնը գեղեցկիւնն ձևէն է՝ կ'ըսէր Ս. Օգոստինոս: Գեղեցիկ բայց ցրիւ բաները անդամազնանական գեղեցիկ կտորներու առնթերագրութիւն մըն են միայն, բայց ուզուածը կենդանի բան մըն է: Յօրինելը ծնունդ տալ է:

Հետեւապէս, պէտք է յօրինել, ոչ թէ յաջորդական և անշատ մանր հպումներով, այլ զանգուածով, լաւ հսկելով մասերուն հաւասարակշռութեան վրայ, ինչոր յոյները կը կոչէին չափակցութիւն. բառ՝ որ այսօր երկդիմի իմաստ մը ունի, և որ սակայն անոնց միտքին մէջ կը նշանակէր կանոնաւորութեան, ներդաշնակ կտրագաւորութեան, անդամներու ճշգրտ և հաւասարակշռութիւնը կենդանի ճառին մէջ: Այս է որ Պաւս կը կոչէր ճիւղեր իր լուծութեան մէջ առնել: Նիւթական, լարով կամ կշռորդով չափուած հաւասարակշռութեան վրայ չէ ուրեմն խնդրը: Մանրութեամբ, ծաւալով է որ կը գտնէ զանոնք: Նկարչութեան մէջ, դաշտանկարի մը երկինքն ու երկիրը պէտք է հաւասարակշռեն զիրար, եւ սակայն, Ռիչարտստայէի այսինչ երկինքը կ'առէ ամ-

բողջ պատկերը երեւութապէս Լաւ Նոյն-
ցէք. դաշտը շատ ճիշդ հաւասարակշռու-
թեան մէջ է անոր հետ, միայն թէ կար-
ճըցուած է (raccourci). ու ասիկա աւելի
գեղեցեցութիւն մըն է: Նոյնպէս ճառին մէկ
մասը կրնայ շատ աւելի լայն ըլլալ քան
ուրիշ մը, վասնզի կ'ընդլայնէ ինչ որ պէտք
կայ ընդլայնելու, մինչ միւսը կը խտացնէ
ինչ որ պէտք կայ խտացնելու. գործ օրի-
նակ վարդապետական ամփոփում մը: Ծըշ-
տութեան գործն է աս, որ մատուցած ծա-
ռայութենէն կը զատուի:

Ատոր համար, յօրինողը աշխատաւորը
պէտք է սերտիւ աչքին տակ ունենայ այն
ամբողջը՝ որուն կը ստորագասուի ամէն
բան: Ամբողջին տեսքը պիտի ճշտորոշէ
մասերուն ճիշդ յարաբերութիւնը: Նկարիչ-
ներուն առ կանոնը. «Որովիչ չնկարուելիք
կտորին վրայ», աւելի մեծ արժէք պիտի
ունենայ վայելչաբանութեան, ա'լ աւելի՝
յօրինումին մէջ: «Յօրինումի իմ կերպին
համար, կը գրէ Պէթովին, Նոյն իսկ գոր-
ծիական երաժշտութեան մէջ՝ ես միշտ ամ-
բողջն ունիմ ի նկատի». այդ պատճառաւ,
Պախի, Հէնտէլի, Մօցարտի հետ մին է ին-
քը հաշուական ճարտարապետութեան չորս
մեծագոյն վարպետներէն: Նոյնիսկ զօր-
ծիական երաժշտութեան համար՝ կ'ըսուի, ու-
րովհետեւ ինք կը խորհի թէ երգին խօսքերը
ա'լ աւելի կը հարկադրեն ամբողջին տես-
քը, ու մինք ճիշդ այդ է որ կ'ուզենք ըսել:

Բայց թէպէտեւ ամբողջը պէտք է լինի
մեր միտքին տեսական նախադրուումը,
բայց զլիսաւոր մասերին ալ պիտի մասնա-
ւորապէս առարկայ լինին առաւելագոյն ու-
շադրութեան: Էնկը (Ingres) շատ կը հաւնի
Ռաֆայէլը, անոր համար որ երբ կը շինէր
պատկեր մը որ հարիւրաւոր դէմքեր կը
պարունակէ, այդ դէմքերուն չորսովը կամ
հինգովը աւելի կը զբաղէր, թողլով որ
միւսները ինքնին տեղաւորուին անոնց ներ-
քեւ: Գործ իր ամբողջներուն վրայ կը նա-
յէր ինչպէս կը նային գլխերային դաշտա-
նկարի մը վրայ, ուրիշ քանի մը ձեւեր
միայն դուրս կ'ելլէին: Ատոր համար որ
աշխատանքներու մէջ կը պատմեն թէ երբ
առաւուն շատ կանուխ դաշտ կ'երթար նկա-
րելու համար, սովորութիւն ունէր ըսելու:
«Բան չտեսնուի. աղէկ է», և քիչ մը վերջը.
«Ամէն բան կը տեսնուի. երթա՛նք ալ»:

Տիրական գոյներու այս քաղաքակա-
նութիւնը մեծ կարեւորութիւն ունի յօրի-
նումին մէջ: Տիրող մասերը պէտք է դուրս
ցայտեն ամէն տեղ: Պէտք է վախճալ գա-
նոնք քաղաքակա ուղղութեամբ դարձնելէ,
որպէսզի իրենց բոլոր երեսներուն վրայ
նկարուին անոնք, և կարելի ըլլայ գաղա-
փար մը կազմել իրենց ոյժին վրայ: Եթէ
ճշմարիտ է, ինչպէս կը բացատրէ Ֆէնըլօն,
թէ «Ճառը ընդլայնուած առաջարկութիւնն
է և առաջարկութիւնը՝ համառոտուած ճա-
ռը», ճշմարիտ է նաեւ թէ մէն մի մասնա-
ւոր բաժին, ճառին մէջ, է կամ պարտի
ըլլալ ընդլայնուած զլիսաւոր գաղափար մը,
ու այդ գաղափարը՝ ամբողջ համառոտուած
բաժինը:

Ասիկա իսկոյն կ'առաջնորդէ բոլոր ա-
ւելարդութեանց գեղջումին. ամբողջը կար-
ծես ընկղմած՝ խղճուելու վրայ է անոնց
մէջ: Գաղափարին հետ չլերացուած նիւ-
թերը կը խանեն՝ կ'անգամալուծեն զայն,
ինչպէս ճարպը մկաններու մէջ և յօդաւո-
րումներու քովերը: Հարուստ բայց յորդ
հիւստուածքներ, և չոր ոլորքներ, այս է
վայելուչ և նոյն ատեն չարքաշ մարմինի
մը օրէնքը: Պէտք է ուրեմն քաջութիւնը
ուսննալ զոհել լաւ եկամուտ գաղափար-
ները, խորխորութիւնները, խակութիւնները
(պատարաստութիւնները), կամ պահեստի
գնել զանոնք:

Յաճախ, գործարանական միութիւնը
ձեռք կը բերուի լաւ և ամբողջական սահ-
մանումով, որուն վրայ պիտի կոթնի
ամբողջ ընդլայնումը, անկէ առնելով իր
ոյժը: Գործարանապէս կառուցանելը՝ հա-
ւասարութիւն մը լուծել է: Որպէսզի ճիշդ
ըլլայ ճառին հաւասարութիւնը, որպէսզի
ակներեւ ըլլայ և կարեւոր լուծել հարցը,
պէտք է որ հարցը լաւ տրուած ըլլայ ու
այդ բանին համար կրնայ օգտակար ըլլալ
ճշգրիտ սահմանում մը միայն: Ատոր հա-
մար է որ, մակումի մասին խօսած ա-
տեն խորհուրդ տուի որ, ի մէջ այլ նո-
թերու, սահմանափակներու զինարան մը ու-
նենայ մարդ իրեն հետ:

Պիտի աւելցնեմ այս առթիւ թէ այս
սկզբունքները՝ որոնց վրայ կը յենուիք,
սահմանումներ լինին անոնք կամ ուրիշ
բան, պէտք է որ յատակագրին մէջ տե-
ղաւորուած ըլլան, իրենց հետեւութիւննե-

բուն մօտերը, և ոչ թէ ճառին միւս ծայրը: Կը տեսնենք երբեմն երկրասարգ քաղաքներ, որոնք իրենց առաջին մասը կը լեցնեն՝ նախադրեալները հաստատելով, և երկրորդը՝ եզրակացութիւններ հանելով: Խոշոր սխալ մըն է ասիւ: Մէկ կողմ գիշուած սկզբունքները կը ներդնեն գիրար, շուք կ'ընեն իրարու վրայ, փոխանակ ամէն մէկը իր հետեւութիւնները լուսաւորելու, իսկ անոնք կը մնան մութին մէջ, անդի ծայրը: Եւ կամ, եզրակացնելու ատեն պէտք կ'ըլլայ վերադառնալ ըսուածին վրայ, ինչ որ կրկնաբանութիւն կ'ըլլայ:

Վերջապէս յօրինումի միջոցին, գործարանաւորող ոգիին մէկ հետեւութիւնն ալ՝ տիրական գիծերէ գտնուող հակադրութիւնները փնտռելն է: Մտքի գէժ բան մը չէ ասիւկա: Ամէն բան իր ներհակը ունի, որ ոչ միայն չի մթապնիք վայն, այլ ընդհակառակն լուսաւորելու կը ծառայէ: Contrarium eadem Scientia (ի ներհակութեանց գոյ գիտութիւն) կ'ըսեն սկզբունքները: Հակա-ընդդէմ գաղափարները կ'արժեքաւորեն

գիրար, իրարու ընդհանուրով կ'ուժոյնան. իրենց պայքարներուն տեսարաններովը կը գրգռեն ունկնդիրները: Գոթական ճարտարապետութեան գեղեցկութիւններէն չէ՞ սրակամարին բռնուածքը, կամարակալ աղեղներուն և առիքներուն կոխը: Մարդկային դործարանաւորութեան մէջ ալ պըրկող և թուցնող մկաններ կան, լայնում և կծկում, ներշնչութիւն և արտաշնչութիւն, եայլս՝ աշխարհին, կ'ըսէր Պորտէլ իր աշակերտներուն, հաւասարակշռուած անհաւասարակշռութիւնն է՝ երկու հակառակ կշռոյթներու միջոցաւ: Եւ ամէն առարկայի մէջ, կ'ըսէ Էօսէն տը լա Գուուա եւս, բռնելիք և սեւեռելիք առաջին բանը զիստուր գիծերու հակադրութիւնն է. գրիչը թուղթին վրայ դնելէ առաջ, պէտք է նախ չաւ մը տպաւորուի անկէս: Այդ ըսելէ՛ր ուղեր միթէ Լազորտէր, երբ կ'ըսէր թէ քարոզը ծակ մը բանալ ու գոցելն է. պատկեր հակադրական շարժումի՝ գորայնքան շատ կ'ընէր ինքը:

ՍԵՐԹԻԼԱՆԺ

Թրգմ. Թ. Ե. Գ.

ԲԱՆԱՍՏԵՂԵԱԿԱՆ

ԱՆՁԿՈՒԹԻՒՆ

Ով իմ Աստուածքս բարի, կը խոնարհիմ արդ քեզի,
Կը խոնարհի ինծի հետ, վրէժանեղ ինքն իմ հոգիս.
Եթէ կ'ուզես կոխոսէ եւ կամ սքըքէ դուն զանի,
Բայց հետս ինչպէս ալ վարուիս պիտի գոլեմ քեզ քրքներս:

Ով իմ Աստուածքս բարի, թէ լամ արիւն իսկ աչերս,
Ուրախ եմ ես, բաւ է որ ունիմ շրմորհ քամելու
Սիւսս աչիւնէս, ըլլալու, արցունքի լիճը մաքուր,
Ուր ցոլանար քաղցրօրէն պատկերդ տեսում ջուրերուս:

Շրթներն անցուց խիստ դիւրաւ կը բարբառեն խոհերն այս,
Բայց թէ որքան է դրժուար կրկին անցն մարմին տալ.
Սակայն ինչպէս, Աստուած իմ, տալիս շրմորհդ դուն ոմանց
Տուր նոյնն ինծի հայրօրէն որ կարեմամ քեզի գալ:

Թրգմ. Գ. Չ.

ՀԵՆՐԻ ՎՕԿԱՆ

ԱՍՏՈՒԾՈՅ

Ինչ որ սրւիր, ամենառաւ Հայր, ինծի,
Այն ամէնն եւ տառապանով շարժուցի,
Շրմորհմենուդ վրայ, տե՛ս, ցոյն արցունքի:

Ծաղիկներուդ պէս, ծառերուդ պէս բարի,
Կուտամ հիմա ինչ որ սրւիր ինձ ձրի,
Փափաքս է լոկ տուրքը շնորհիդ չըսպառի:

Ինչ որ սրւիր ինծի իբրեւ բեռ ու զանձ,
Համբուս վրայ կ'ուզեմ բաժնել աննախանձ,
Ու քեզի զալ բեռս թեթեւ, զանձըս շարժած:

Արդէն, ո՛վ Տէր, վրասահութեամբ մ'ահա խոր,
Կը մօտենամ յաւերժութեանդ օրէ օր,
Պանդուխտ մ'ինչպէս կը մօտենայ տանն իր հօր:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՄԱՐԴՈՒՆ

Կը տեսնես թէ խորհուղն այս խոհուն,
Կը լեցնէ որ միջոցը անհուն,
Իբրեւ ձեւ, իբրեւ լոյս, իբրեւ գոյն.

Կը լրսես թէ ձայնն այս դաւն ու խոր,
Քայքայման, կառուցման երգն հրգօր,
Հիւլէէն մինչ աստղերն հեռաւոր.

Արբեցած գինիովն արեւուն,
Կը թել մերթ հոգիդ թէ հեռուն,
Յոյզերով, կարօտով անանուն.

Թէ կ'այրիս Մորենին զերդ անկեզ...
Ուրեմըն, իմ եղբայր, վե՛հ ու ճեզ
Սա սիրքը թող նրէր մընայ քեզ:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԻՂՁ ՀԱՅՐԱԿԱՆ

Աւսարհի չարէն մի՛ս անբիծ մընառ,
Բըռունցիկ ոսոխին լինի պատուհաս,
Սիրքդ բոլորին բացուի անվարան,
Մէկի փոխարէն հազար ըստանաս:

Քրտինովն արդար հացըդ ունենաս,
Ուրիշի ինչքին բընա՛ւ չըցանկաս,
Անգորին նեցուկ, բուծիչ վէրերու,
Սիրքդ բաց սեղան, յաւէս ապրիս դու:

Ոխ, քէն, թընամի, բընա՛ւ չունենաս,
Հոգիդ աւսարհին որպէս վարդ բանաս,
Մի՛ս խոնարհ ու հեզ, անձնուէր, արի,
Բարի համբաւով թող կեանքդ երկարի:

Դուն կախարդ կամուրջ, անցեալէն վաղուտն,
Յիշես Ս. Մեսրոպ, անմահն Վարդան,
Եւ խոյանքներուդ, խոհերուդ կայան,
Ըլլայ անվարան Մայր մեր Հայաստան:

Ու մինչեւ կեանքիդ նըռոյլը յետին,
Դուն մի՛ս հայ ապրիս, դուն մի՛ս հայ մընաս,
Ու մեր չըհասած պայծառ երագին,
Բախտաւոր զրկաս, ժառանգորդ դառնաս:

Ռ. Ա.

ՄԻՈՐԵԱՅ ՀԱՐՑԵՐ

ՄԻՏՔ ԵՒ ՄԻՐՏ

ՄԵՐ ՕՐԵՐՈՒ ՀԱՐՑԵՐՈՒՆ ԱՐՁԷՒ

Կուգամ ուրիշ իրողութեան:

— Մի արհամարհէ՛ք(*) ձեր ժողովուրդը երբ Սասմայ Մուր բանաստեղծական վիպումին մէջ կը հաստատէ թիւերին, նշուողումներ բաղդատուած Ընճենմալիքին գամ Շահնմալիքին: Արուեստի շուրջ ծանր ընդհանրացումներ սեղանի բերել պիտի նշանակէր այդ հարցերէն պարզագոյններուն իսկ շուրջ պարտ ու պատշաճ լատարանութիւններ փորձելը: Այդ աշխատանքը կատարուած է շատերու կողմէ: Ձանոնք խճճել, կերքել, «հարկում» ու քանադարութեան մը չեն ծնունդ սակայն առ քանի մը նշումները: Անանուն կամ անունով մեզի հասած հին զրեցազներգութեանց համար հեղինակներու ստուգումը, առհն մը բանասիրական, պատմագիտական չոր կետաբլբլբլութիւն, մեր օրերու քննադատութեան համար առած է ուրիշ նկարագիր: Սասմանց Տուլին հեղինակը կամ հեղինակները կը վերադառնան մեր վերջին լինելուն: Անոնք չեն հերքեր սակայն ընդհանուր լինելութիւնը որ մեր աշուղներուն, ժողովրդա-

կան երգիչներուն կը թուի հասարակած ըլլալ: Շատ մը պահանջներ կը ձգեմ մէկդի, գիւցազնավէպի մը հեղինակները մօտէն սեղմող: Իր արդի կերպարանքին տակ, երեսունէ աւելի փոփոխակներուն համազումար վկայութեամբ այդ վիպումը ազատ ստեղծումի մը հոլմ ու համը կը թելագրէ աւելի որքան չընենք միւս նշանակալից թիւագրանքը խնամուած, մշակուած, վերաշահուած յօրինումի մը: Ձայն ընդունիլ անկման դարերու ստեղծում կը նշանակէ խորիւ փառքի դարերու յաջողութեան քննութեան որոնք պատահիկներով հասած են մեզի (Պորեմեցիէն, Մադիստունէն հաւաքուած): Էնչու, բարքեր տարբեր մօտ և իրաւ էին վասպուրականեան աշխարհին, հեթանոսականին, պատմականին, քրիստոնէականին, նոյնիսկ արաբականին ցոլքերն, այդ քերթուածին մէջ ապացոյցներ են իր ծագման հասարակութեան ըլլաւորածը, կամ ստեղծագործողները — նոյնքան հաւանական անոնց բազմութիւնը — հազիւ կը տարբերի իրիւ միտք և զգայնութիւն վրիքը մտիկ ընող հասարակութենէն: Ասիկա, հաստատուած մը ըլլալէ աւելին է սակայն: Շրջեցէջ պայմանները, Լսել կ'ուզեմ քերթուած ունկնդրող բազմութիւնը փոխարինեցէք ձեզի ծանօթ նման ստեղծագործութեանց հասարակութեան իմացական կերպարանքներովը: Անոնք որ իրականին վերակազմուած յեղումը կ'ընէին մտիկ, կը պարզէին միատարր բազմութիւն: Տարբեր ոսկին այդպիսի ստեղծագործողներով կազմուած public-ը: Ու երբ կ'իլլէք պարկեշտութեան սահմաններէն աւ Սասմայ Մուրը կը պարտադրէք մեր, արդի հիացումին, կ'ընէք արժեւորում մը որ իր առաջադրութեան իսկ կը զաւաճանէ: Բիշ ծանօթ եմ Ընճենմալիքի ստեղծող հասարակութեան անցեալին ու անոր տիրական նկարագիրներուն: Բայց մօտէն ըսուելու չափ հազորդ եմ Շահնմալի հոգեյատակ ծառայող ապրումներուն: Աստեղ իրարու հակադրելու համար չէ որ իրարու ետեւէն կը յիշեմ հոս: Պէտք է կայ վերակազմիւր Սասմայ Մուրը ունկնդրող հասարակութիւնը, իր էական գիծերուն մէջ ծանօթ ըլլալու: Բայց պիտի ուզէի որ ծանրանայիք սանկ քրիկի մը ընդարձակ փառսին որ պարսկ մշակոյթին էր, Շահնամէի

(*) Մէկ անգամի համար. — կը հրաւիրուիք իր ռոմանթիք, ապայմով խանդավառութեան ցոյց արձուտի ծանր, արտա միամտութիւններ, արեցմէ մէկն է Սասմանց Տուլ վիպումին շուրջ գրեթէ բոնի յատկութեամբ ապօրէյայր: Ապամով եմ որ վիպումին հեղինակը կամ հեղինակները երբեք միտք չանցուցին որ այդ առանց յաւակնութեան, բնական գեղունակ իրենց պատմած ապրումներ օրին մէկը իրիւ պիտի նշանային այնքան այլընտրանք գնահատման, հիացման: Սասմանց Տուլներու գեղեցիկութիւնը իմ իմ մէջ իրեն կը բաւէ: Այլ ինչ անոր հազցնէ մեր ժողովուրդին սեղծագործական սազմաններուն քաւառութիւնը բերող գրանման, գգնաստեղծ, կը ճշտակէ չեստութիւն, որ աւելի դառնագին բանի մը կը վերածուի իր կուգայ ալեւ ու ձայնէ: Ձիւնմի յիշումը այդ չեստութեան մէջ չեմ կարծանք, բայց անոր հիացումն ալ պարտաւոր եմ կանչել իր չափին: Աւանմիք իմը է Սասմայ Մուր (այսպէս ալ կ'անուանեմ այդ բերանքը) վիպումին հնամասնական վերաշուրջ: Ու դուրս, առաջ, իմ մտադրութեան:

դարուն, երկնազարավի մօտ շրջափոխու-
թիւնէ մը վերջ, իրերայաջորդ սօ իրերա-
մարտկրօնքներու, հոգեխառնութեանց ընդ-
մէջէն: Ու ձեր մտքին առջև քարի ըլլալիք
կենցեղ այդ խանութը, իրենց արքունիքները,
իրենց աւադանին, արեւելքին մեծ հիւս-
ցունքները, ծանր թէրթիւրները ու խորունկ
գոյապաշտութիւնը որպէսզի բանաստեղ-
ծը ազդարարէիք հայոց գրականութեան
ընտանի թշուառական իր բռնաշարակէն,
այնքան անկիւն, շատ շատ տիրացու կամ
վարդապետ որուն ուրիշուած են բոլոր
լարերը աշխարհիկ ապրումներուն . . . Ա-
ռանց մեծ վրայադրութեան մը փաթեթով հան-
դիսանքներու, գուսաններու ընդարձակ
պարերուն: Սիրտերը թունդ հանող կիրքի
և յաղթանակի յոյժերուն, արեւան հրդեհ
ներու ու արեւելքին ծանր, կպշուռ վա-
րկապաշտութեան ծանր ծանր, կպշուռ վա-
նար յղացուիլ, գործադրուիլ մէկգիւ. Ձեռ
հարցներ Սասնայ Մռետին հեղինակը, Զիր-
զուսին կամ Ռիւսթափէլէն հայածանկան
մէկու մը ոչ անշուշտ հոգեբանութեամբը,
բայց փորձառութեանը մէջ հայ գրականու-
թեան ընդհանուր տուեալներուն օրոնք
ցալաք կը պահեն կարծես իրենց դատա-
կնիքը մեր ստեղծագործութեանց վրայ:
Իսկ իրաւունք կուտամ ինծի հարցնելու
— որոնք են Սասնայ Մռետը մտիկ
ընողները: Ո՛րք Ո՛ր մշակոյթի կշռաթիւն
մէջէն: Ու իմ հարցումը պարզ հետաքր-
քըրութեան քանակէ մը չէ բոլոր անանց
համար սրտնք ծանօթ են, պատմութեան
արահետէն, գիւցապնդութեան — բնածին
թէ գրապետի միջոցներով լատտակերտուած
— ստեղծուած խնայելիք, Զիրզուսին մտիկ
ընին ոչ միայն գիւհապետներ, այլև առա-
գանին, այլև մանաւանդ բազմազար
մարդեր: Ու Զիրզուսին, իրաւունքն են
ուսկիցն էր իր գործուն: Սասնայ Մռետը
երգախառն (*) արտասանող յիմարը: — Կը
գրեմ վերագրելու այցուելով մեծ աշուղա

ները ժողովուրդի երեւակայութեան մէջ
կենդանի պահող ստորագիւծներէն որոնցմէ
փունջ մը շատ ստարակի պիտի չթոնար
օրերու քերթողներուն անգամ երբեմն, մեր
ժամանակներու էն տիրական խնթութեանց
սպառնալու: Շատ շատ քիչ մը աւելի հա-
մով յիմար մը թերեւս, այսինքն աշխարհ
կոնակի մահալին, ռաբինառաթ ռազին,
ռաբինառաթ արեւելի հաւասարած նիվանէ մը:
Ու այդ աշխարհին հիմնական մէկ գաւա-
ռէն — Իմացականութիւն — բացարձակ
անգէտ մը: Մեր Գուշակը թերեւս իր գրա-
ծը հազիւ հեղելով կարգապահ կարող չգե-
ղիմար մըն էր (մէլտեղն է փատը Սայեաթ
Նովայի Տաթարին, իր գիր) երբ գայն
փորձուիք բազդատել արեւելքի նոյն գի-
ծէն բանաստեղծներու. ըսի թէ Ռաւայախ-
թին հեղինակը իմաստաւէր մըն էր, մաթի-
մաթիկոս աստղաբաշխ մը: Մեհնակին մի-
նակ քերթողաշարք մը չէ, այլև կրօնական
բարձրագոյն մտածողութիւն մը (համահա-
ւասար կալիլինիլին, Ժանսէնիլին) արձա-
կարանը, արեւելքին, արեւմտեան, հնու-
թեան և իր ժամանակի կրօնական փառա-
ծանր տաղանդներուն անդրադարձ խոռվի-
ներէն առաջացած ու դանդաղ ընդգտնելու,
այսինքն անոնցմէ ապառազորութեւն բարձ-
րորէն, մարդկային, իրաւ, արտայայտ խո-
յանք մը. . . . Ու պայմաններու, բոլորակ-
քի սա ազդեանքները, սա յարգարանքը,
հակառակ ու արդիւնները կը մնան ի
զօրու բոլոր ժամանակներու նման իրա-
գործունէրու բախտին: Այս հանգամանքը,
անոնց հեղինակները փոքրելու փոխարէն
կը բարձրացնէ իմ նկատառմանս մէջ: Ձեռ
ըսեր օր մեր արտակարգէր միւս միտակը
անպաշտպան է տեղեկներ, իրեն պաշտպան
ունենալով իր հանձարը (սա աշխարհաբան-
թիւն մըն է բայց ոչ պայման մը): Կ'ըսեմ
սակայն թէ միտակ է մնացեր յաճախ, իր
հզօրագոյն իրագործմանց անգնապին մէջ,
եթէ երբեք չէ աւ հաշիւ տուած — դարձ-
եայ իրաւ պարագայ բայց ոչ պայման՝ մեծ
գործի մը կերտումին մէջ: Ձեռ բացուիլ,
չմոռոնելու համար արեւմտահայ գրական էն

(*) Վասպուրականէն Ռեխարատաց մը, Բանի մը
սար տաւը պատեց պարսկական յօրհան մը յիշեցնող
ընդհանր Ռեխար մը: Ձեռ կ'ընար տակ մը քափախ
ուսարտեմը, այնքան պարզ սա յեղուք կը պահէ
կեանքին համար ու աղբ ամբողջ: Բայց յեղուքին մէջ
ուրիշ իրադրութիւն երգելու, մոռնիակ, լալկան, ձր-
ձրակ, ռաբին ամենէն կրայոյց դուստրներ իր յանձնէին
բացառիկ միջառնման: Միշուղ Վառիպ- Ալեյրա

ՄԷՆՈՒՄ կը մնամ բաւել գրականութեան մէջ այս ձեւ
առնալի մոլորներ: Սասնայ Մռետը հազիւ թէ գա-
ւառ մասեր ունի իր երգ, (Ռեխարին խմբագրութեան
Խորհրդային Հայաստանի հրատարակութիւն 1935):

արժանաւոր մշակները զարնող ճակատաւ գրական ուրաջումներուն, անարդարութեանց պարզումին . . . : Հոն, ուր մարդ մը, — արուեստագէտը — մեր մէջ, քիչ շատ հաւ մակրալից խումբի մը անունազն վերացեալ պաշտպանութեանէն արժանացած . հոն, մեր ստեղծագործութիւնը կը կենդիւյ մօտիկը, եթէ ոչ հաւասար, օտար մշակոյթնեւորութեան արձագանքն անուններէն նմանատիպ ստեղծագործութեանց : Պետրոս Դուրեան Միւսէ մը, Շէլլի մը չէ անշուշտ ոչ ալ Վալտերստէն՝ Հիւկօ մը : Իայց օտար մեծագոյն անուններէն մարդկութեան հասարակաց զանձարանը առած է այնքան պահեստ, որքան պիտի առնէ Վարուժանէն, Դուրեանէն երբ հասնի փամանակը ազգերը կըշտելու, արժեւորելու՝ ծանրութեամբը այդ պահեստին բերած իրենց յաւելումներուն, ոչ թէ բանակին, ոսկիին, գործիքին, անասնութեան մագիստրոսական մագաղաթներովը : Թող Դուրեանը փոխադրուի օտարներուն իրաւ բանաստեղծի մը մօտէնեւրով և ոչ թէ խաչագողներու հաշիւներով, դուք կը տեսնէք հրաշքը : Միւս կողմէ, թախանձագին կը խնդրեմ որ կրցածնուզ չափ արագ, ու արմատական պարկեշտութեամբ մը, հրաժեշտ տաք մեր արժէքները, առակի գորտին միաժամութեամբը, ուռեցնելէ իրենց իրական տարողութենէն անդին : Ոչ թոիւ, ուրիշին թեւերով ոչ ալ վախով սողսկիլը : Ապրիլ : Ու ապրելու հիմնական արարքներու մէջ, գործարանը, սիրտը հազիւ թէ կը տարբերի Արաքսի կամ Սէնի փոքրուն : Ու եղէք բարի, օտայնքան պարզ հաւաստումը փոխադրել մշակոյթի մեծատարած աւազաններուն ուր տարբերութիւնները կը զօրեն ոչ հիմնական, հրամայողական հակադրութիւններ ինչպէս, այլ իւր երանգաւորումը, մայր գոյնի սանդղիսին վրայ յստակ կերպարանքներէն, մօտէն, բայց որոշ հեռաւորութենէ մը անդին թեւադրելով սկաւառակեան (նեւտոն) նկարագիր, խորքի արձագորք հաւատարմութեամբ մը միշտ : Սոփիստութիւն՝ զուգահեռ Ս. Իմաստութիւնը (Այա-Սոփիա) և Զուարթնոցը, մանաւանդ ասոնց ետեւէն ցեղերը կշռել, արժեւորել (այնքան ուրիշ գաղափար կը միջամտեն մեր կշիռներուն երբ կը փորձենք ազգերը զարնել սքեզգրալ անվիթի, գերման իմաստունին միապաղաղ

պարզմտութենէն դուրս հիմունքներու վրայ դնելով շեշտը : Ու նոյնքան սոփիստութիւն երկրորդին, Զուարթնոցին զլանալ բարացուցական այն տարողութիւնը որով պատւաւորած է առաջինը, Իմաստութեան սուրբ տաճարը, Պոլիս, երբ Աստուածութեան օւրիշ տաճար մը, քրիստոնէութեան գերագոյն սրբատեղիին ճարտարապետօրէն այնքան քիչ կը խօսի ազգերուն աչքին . . . : Ու անմարդկայնութիւն երբ Ս. Սոփիային կառոյցը ուժաւորող ճնշումը, ծաւալը, կիրքը, ուշաքն ու բիրտ զայրույթ ժըխտօրէն կը հաղաքէք Զուարթնոցին շնորհին, նուրբ, արտում հրապոյրին : Անելի արգալըլու պիտի չնշանակէ՞ր երկու գլուխ-գործոցներուն ալ տալ դեր մը, պաշտօն մը թարգմանելու մերձաւոր իրողութիւնը մը, սեղծումը երբեմն կիրքով, երբեմն փափակութեամբ, բայց միշտ իրողութենէն անդին ալ բաբախումներով : Ու գարձեալ կը խնդրեմ որ այս զաղփաղփուն բաներով յաւակնութիւն չունենաք ազգերու խորագոյն հոգեգրութեանց թափանցումը իրագործած ըլլալու և բաւեցուցողութեամբ լատաւ կերտելու մեր գլխուն արուեստի շուրջ այնքան անգիմազրելի կերպով մը արտաքուստ լուրջ թուող, բայց ներսէն այնքան ոտին, թեթեւ (սոյիկ նոյնիսկ) ու հիմնովին անկշիռ բառեղէն ձեւ կառուցները, այս գարուն կէտերէն սկիզբ առած հայկական մեծ շաւկոյթին միքոսք քնարական զեղումներու պատուաւ առնելով երբ իրողութիւնը, ինք իր մէջ կը բաւէ մեր համակրանքին ու կ'առաւելու, արդար մտածումով կշռելով մեր ըրածները, մեր մեք եղով : Ինքզինքը սփոփելու ունայն խաղ մը արդեօք, հոս յիշել, նոյն պողոտաներուն վրայ հաւմագոր վրիպանքները, մեզմէ շատ վեր գասուած մշակոյթներու արտայանքներուն բաղադրանքներէն, — այնքան նուրբ, ծփուն, անհակակաշակի բաներ, դուք ըսէք իմացական ապրումներ, հեշտանքներ, մասնակի զգայարաններով սեւեռելի, որոնց գերման թանձրապաշտութիւնը կայ դար մը, կը հազնէ հա կը հազնէ օրէնքներու մեծագործ որոշագրականութիւն, մաթեմատիքական ըստելու չափ անողոր, կարծր, անվրէպ հրամայականներ, ծիծաղելի որքան էին ԺԸ. գարուն վերջերը ընագանացազէտ մը գրելով աշխարհին հրամցուած

ու յիսուն տարի հոսքը չարաչար պարտաւած . . . գերման իմաստասիրութեան մշտամած քնդհանրացումները, ԺԹ. դարուն և դասը, Հէկէլէն մինչև կոմա Քէյ-զերլինկ Այս բոլոր որպէսզի լրագրողի հոգեբանութեամբ ծնած մարդեր իրենց հաւրեն աւելի բարձր complexներ, Եւ կամ դասախօսներ իրենց միտքինակ expositionներուն քիչիկ մը համած կարենան աւելցնել: Եթէ իմաստասիրութեանց նախատգիրը կործանելն է, արուեստի պարկեշտ գործերուն գիրն ալ ապրինէ անորոշ ժամանակով, Ու չընումը: Այսօր Ռուսերը կը մերժեն Ամերիկացիներուն մշակոյթի մը հպարտութիւնը, անոնց թեքնիկին — այսինքն մետաղին և մետաղացած իմացականութեան ինկով զիջում բայց զլրենք վտարելով իսկական մշակոյթէն որ ոգրով է պայմանաւոր: Անգլիա, Ֆրանսա, Ռուսիա մօտ են իրարու այդ ոգեկան ժառանգութեան մէջ ու հաղորդ Եւրոպական յուզող մթին խորհորդներուն, միշտ այդ Ռուսերուն հաւատարմութիւն: Ամերիկան հրեաներուն patri-moine չէ անշուշտ որպէսզի ոսկի հորթը մշակոյթի սէնյալը յայտարարուի հոն: Բայց մեր գտածը, հայերուս գտածը այդ Ամերիկայէն տարօրէն կը կրկնէ ինչ որ Եւրոպայի մեծ ճամբորդները հաստատած են: Եւ չունին սոցիոլոգիան ժողովուրդներու վրայ գաւառներ գործելու երբ անոնց երկիրը չեմ ճանչնար: Բայց այդ երկրին ծնունդ արարածները տեսնել եմ, ամենէն պատասխանատու կարծիքներու վաճառորդ: Տուի հատ մը նմոյշ: Կը յիշեմ Մորկենթաունը որ երեւան է եկած ազնուական անկեղծութեամբ մը: Եւ թուրքերը ներկայացնելու այնքան զտուար իր պարտքը վճարած ատեն: Անո՞ւնք մշակութային յաւակնութեանց և մշակութային հարազատ թելագրանքներու կշիռ մը: Այսօրուան Ամերիկան դասապարտել չի նշանակել երկնել 1900ի եւրոպական գրողներէ փորձելու խաչակրութիւնը: Այդ գրողները կ'ապրէին իրենց փառքն ու մշակութիւնը ուրիշ հեշտանքներու ափսոսելով ու կը տառապէին որ նոր Աշխարհի հարուստները չէին տրամագրել իրենց գրամը, ժամանակը Եւրոպայի արուեստներուն . . . Այսօրուան Ամերիկան չեմ մեղադրել վաճառապաշտութեամբ, քանի որ այդ պաշտամունքը մե-

նաշնորհ մը չէ Ամերիկային: Եւրոպան նոյնքան ապարուեստ աշխարհ մըն է այսօր: Ու արդարութեան յղացքը ամենէն հզօրներէն ինչպէս մաքուրներէն մէկն էր սասնկ մինչև 60-70 տարիներ առաջ: Գերման թանձրապաշտութիւնը հերոսաբար ուժին յղացքը առաջարկեց մշակոյթներուն իրր խմոր: Արդիւնքը այսօր աւելի քան հզօր կ'երեւի Ամերիկեան մշակոյթին վերին նմոյշներուն վրայ: Այդ մշակոյթը կը տառապի որ Համայնավար կարգերը կրնան ազատ Յունաստանը ողողել, մանաւնդ ազատագրեն Թուրքիան գրաւել: Ձիջում մը: Ու հարցում մը, արդարութեան ախոյեանին արձանը Վաշինկթընի մէջ արդեօք չի՞ տառապիր երբ կը տեսնէ — քարերն ալ կրնան տեսնել, ինչպէս մետաղները ու ստոնքմէ ալ յոռի մերձեցրել — որ իր երկիրը կը պաշտպանէ սպաննողներու աշխարհ մը: Ու ինչպէս կը մարտէ, Արդար Վաշինկթընի ուրուականը ամերիկեան մշակոյթը այսօրուան, երբ իր անունը չէ, բանակներով, ռուսերով ալ ժողովուրդին հաղաթափած (քանի մը պատիկ) հարկերը կը զլանայ այդ ժողովուրդին բեկորներուն ու այդ հողերը կը բաշխէ մարդասպաններուն: Ահա պարզ, շտեկ շիտակ ըստած խօսքեր: Միտառութիւն սպասել որ իմ խօսքերը պիտի արժանանան արձագանքի: Բայց չենք զադրիր սպասել կը կրկնեմ, օրուան ուր ոսկիի, խաբէութեան, հեշտանքին և գործի կիրքին վրայ հաստատուած այդ մշակոյթը պիտի պատուի ինքրիմէջէն, ծնունդ տալով մարդոց որոնք պիտի ազատեն պապերուն անուան, յիշատակին վրայ նետուած սա սորլանքը և պիտի ազատագրեն ոչ թէ Յունաստանը, Թուրքիան, Արեւելեան Եւրոպան, Ռուսերէն, այլ համայն մարդկութիւնը: Ամերիկացիներէն . . . կարգացի որ նոր Աշխարհի և միջնաշխարհի (հիւսիսային Աֆրիկէ) նէկրոները կուրանային ճերմակ քերթողներու գործին մէջ յոյժ մարդկութիւն, ստեղծագործական շնորհք ու բարիք: Կըրնանք ինկած ճերմակ բանաստեղծներու ձեռքը: Ինչպէ՞ս ճերմակ ունենալ, իրենց հաշտոյն: Բայց ուրիշներու մօտ ատոնց զոյգութիւնը ուրացող մը պիտի մտածէ՞ր անոնց չգոյութեան, իր հաշտոյն: Ու հոս է որ կը սկսի ոգրեղգականը. — Եւր է որ

բանաստեղծական զգայարանքը կը սեւեմայ, կը դեղմի, կը կարմրի, կը ցնդիկի (այս բառերուն տուէք. ցիզային մոյնքէ տարողութիւն մըն ալ): Կը յիշեմ շատ սրտառու, շատ յուզիչ, հարազատ ստեղծումի նմոյշ մը սեւեւերէ գրուած: Ճիւղակներէն իրենց գոտած Աստուածութեան իրենց ոտոված աւգօթներէն մէկը, սեւ քերտողի բերնին մէջ, ի դեմս Ս. Ներսիսեանի, առած էր սա անսպասելի կերպարանքը: Սեւ քերտողը, աչքերը առտուն արեւին բացած ստեղծ կը բանար նաև իր բերանը արտասանելու համար սա սրբագոյն, արտայայտչ, տարօրէն խորունկ և իրաւ պաշտասանքը Ամենակալին սգահոյիցը մատուցուած:

— ջնջի՛ր հետախաղաղ բոլոր ցնդմաները, ակնբարթի մէջ, ով Ամենակալ, Աստուծաւ Աբրահամով, Իսահակալ եւ Յակոբայ:...

Սա ստիկա կարգացեր եմ տարիներ առաջ ու երազեր սեւին, սեւերուն, անոնց ետեւէն բոլոր զրկուածներուն: Նման աւազանք մը մեր Տէրովը վերառաքելու համար այդ սեւերուն իրաւունքէն խստի՛ր, — պիտի նշանակէր հիննալ, շրնդեղէն աչանդին ինչպէս իրիւն միտք: Ճերմակներու կայսրութեան մէջ սեւերուն տառապանքները մինակ գիրքեր էն ներշնչած: Անոնք իրաւ են էլի մինչև այսօր: Ու այդ իրաւունքիւնը անգի՛տ կ'անցնի խղճմանքէն բաւոր կայսրութեանց ճարտարապետներուն, ինչպէս ճերմակներու նոյնեքանգ տառապանքը մոնկոլներու ճիրաններուն մէջ էն ստեղծած ոգի մէկ արժող խառնվել: Թուրքերը, միշտ իմաստուն, քանի մը անգամ յիշեցուցին ճերմակներուն, գունաւոր մարդկութեան գիտելու եանքներուն հակադրեցութիւնը, գալիս գտնելով առնուազն հաւասար մոնկոլներուն ու հրաւիրեցին պոստիք կարճ ընել իրենց փեղան: Ի՞նչ էր իրենց ըրածը եթէ ոչ ան, աւելի մեծ սանդուխի վրայ, ինչ որ ծանօթները կ'ընէին, կ'ընին սեւերուն համար: Ան աւարձի և ստոր ժողովուրդներու նոր հաւատարմութիւն մը, ու ասիկա՝ ունենէն անպակասելի գետինին վրայ: Կայ տակաւին Արեւելի—Արեւմուտի տարազը, գարու մը մօտ կեանքով: Հարիւրամեայ այդ սպիտակութեան ետին գետեղուած բաւազանքը, յիմարանքը, անգիտութիւնը էնմ գարնիւր վերլուծման. ցեղային յաւաքնաւ

թեանց հանդէպ իմ զգացած խորունկ զգուշութեան: Մարդկային միաշու կարելիութիւնը թերեւս գոնաւորապէս առաջինութիւն մըն է մեր օրերուն, հարիւր տարիէ ի վեր իրարմէ զայրագին անասունութիւններ մշակած, պատահաւորած ու շուկայ հանած ըլլանաւ: Մեր բաւերը գործածենք պարկեղանայնորութեամբ, քանի որ դարէ դար երբեք սերունդէ սերունդ այնքան տարբեր, նոյնիսկ հակադիր իմաստներ կը հագնին: 1860ին, այսինքն Տասնյայտման օրերուն, Արեւելի բողոքովին տարբեր թան մըն էր սա մարդուն հոգիին մէջ, սերուն, երկինքի գերագոյն տաճար, որ Խաչատուրեան Սուրբ Տաճարին (Այա—Սօֆիա) կուտողի կարտոօվ, պաշտպանով հրդեհեալ հնոցի մը նման անոր օրագիրներուն մէջ (le journal d'un écrivain) կ'ապրի տողերը: Երեւալու հառոյց սա ատելութիւնը՝ Պոլսոյ տանկցած Մայր եկեղեցիին գմբէթին վրայ շողափայլ վառուկա Պրիտոսոյ խաչը, ուսուական սակեղոյն կատախի ետեւէն: Սա պարտաւոր եմ յիշել ուրիշ ալ դուռազ: Պուշկինի Երեւանին բացման ատելութիւնը, Մոսկուայ, այդ մարդը ուսու բանաստեղծի անգրիտի առջև մարդկութիւնը երբ էր հրաւիրէր ծանկտ, այդ մարդկութեան էն էր վտարեր անշուշտ Արեւելի, ոչ ալ մանաւանդ Արեւմուտի, ինչպէս աւելի վերջը պիտի մեկնաբանէին իմաստուններ, Թոմսոն՝ արեւմուտք, Տասնյայտման արեւելք յայտարարելով: Բըն. Նադաուական սա անպարտութիւնը կ'արտաբերէր զարուստ պատշաճ, ինչպէս կ'ըսեն զաղիացիք: 1930ին, ներկայիս մը, մեր յիմարութեանց համագումար փառքովը, լման աշխարհի ակոյռանը կը յայտարարէր ինքզինքը ու իր գիրքին մէջ Իմ Պայմանները(*), արեւելքը լման, կէսը արեւմուտ

(*) Հիլլիի գիրքը իմէն առնել (կ'ըսեն քէ Հեմ Է անձ հեղինակը) ազատագրի չի նշանակեր գերման հետապաշտութիւնը: Կէս գրուած գիրք կ'ըլլայ այդման: Ասիկա գիրքն իմալաւորութիւն չի կազմեր սակայն, ոչ ալ անով մարդկութեան հասած չարիք կը մեկնանայ: Փաստը աւելի քան անաւա, ամեն ժամանակներու համար ալ ճշման: Ով շինք բախտ Այստեղիս հասնեցաւ: Զրադայաք պատմային, որ իրիւ գրական յոյսով, Բուրակալ գերման, զապախանեալ dissosiation իր առժամիք է կարծեցաւ անուան թայտ արմէ հանգալ իւրապիւրիմ մարդկութեան արեւմտեան հարիւր փորձը կեանք: Ան ազապիւրին չարիք, երբ կ'եղէն աչքովն ու կ'իյնայ անուղեկներ:

քրին ուրիշ բան չէին եթէ ոչ քննջնչուելու սահմանուած սննդանիւրու բնականաձայր: Հիթլէրին մօտ գտնատամ մէջ, ըսի ան-
գամ մը, մուտք ունէին Ֆրանսան, նախա-
նապին մակդիր մըն այ պարկուտ (négroïde),
Անգլիան, Նիչէէն խանութպաններու աշ-
խարհ մը մկրտուած: ու գիտէք վերադրու-
նեալուն ուկիդոս սրբագրութիւնը: Այդ հո-
գիւրէն ընկերներուն ջնջուած ծառայել
քաղաքակրթութեանն: Բ. պատերազմը ա-
նէլի պայծառակրպեց տեսութիւնը: 1950ին
— քանի մը տարին շատ քան չի փոխեր
մեր կարգերէն, հոս կանխուած — երկրորդ
աշխարհամարտը շահող հոգեբանութիւնը
ո՞ր աւելի քան ստոյգ է որ Արեւմուտքը —
Անգլիան և Ամերիկա — և Արեւելքը — աշ-
խարհի մէկ վեցերորդին կայսրութեան ներ-
կայացուցիչ Ռուսիան — համատրոփ ճի-
գերով և հզօր գոհարկեւնեցող քանի մը
տարի ճակատ յարգարեցին նախնութեան
քաղաքակրթութեան դիման: Այսօր արեւ-
մուտքին կէսը — Անգլիան — կը թուի
նահանջել: միւս կէսին տարապայման զրու-
հումներուն զուգահեռ ընկերվումով մը: Ու
Արեւելքին հզօր կայսրութիւնը կը բացուի
ուրիշ ախարժիկներու: Բաղաքականութիւն-
նը, որքան ալ ծիծաղելի, զբաղէտի մը
գրչին տակ, չի դադրիր մարդկութեան գե-
րագոյն տառման կազմելէ: Ահա թէ ինչու
մարդկային արգարութեան զերազոյն յը-
լալացները ակնանար ընող պարտութիւն
մըն է անգլիկանն նահանջը որ նոյն աստե-
միկնակէտ մըն է բոլոր ճնխութիւններուն
ապարէզ իշնելուն, հիւլէական ռումբին
ապարէնութեան ետեւէն, օրին մէկը բացա-
ռակ ուխտովը խոստացուած հողամասերու
տիրապետութիւն: Բաղաքականութեան զըլ-
խուն նոր դաժնիկեան սուրբ ճոճող եանքի
նարտարարուեստը զերման զօրապաշտու-
թեան միթոտները չգործածեց տակաւին:
Գրեցի տեղ մը որ Անծանօթին մէկ կէտին
բացուած փոքր ճեղք մը — հիւլէական պար-
տութիւնը — սկիզբ մըն էր, աւելի ան-
ւոր աղէտներու: Չեմ նկատեր ծանր պլլլմ
մը թերթերու և հանդէսներու մէջ աստե-
ման թխպացող սպառնալիքը մարդկու-
թեան ջնջումէն: Ի վերջոյ, ամերիկացի
կանգրին ծագումը բացատրող ըմբի տե-
սութիւն մը երբ կ'առաջարկէր, կ'ընէր իր

դառնանկան վարկածը հաւանականութեանց հաշիւի մը վրայ (calcul des probabilité) որուն համեմատ կեանքը և ոչ-կեանքը իւրարմէ մը տարբերելի գազապնդի թէ օգնի- զանի չեմ յիշեր լաւ մոլիգրկւնեբու թիւին մէջ 1ի միայն առաւելութեամբ կամ պառկատով: Միլիառ անգամ միլիառ դարբուռ վրայ կրկնուող և աւրուող, շինուող և նոր լէն աւրուող բազակցութեանց մէջ այդ մոլիգրկւնեբուն մէկ անգամից համար տաւ- րազ մը — որ իրականին մէջ մարմինը կողմող միլիոնաւոր մոլիգրկւնեբուն հա- զան վազանցուկ մէկ կեդարարանքը կը խոր- հըրգանշէ — ենթակայ է նոր բազակցու- թեան առջև անհետանալու: Այն ասեմ սա տիեբերքը, մէկ մոլէգրկւի կլիւտով մը մեղմէ կշռելի, կը դադարէ իր գերութենէն դառ- նալու համար շքեղ իր անգլխակցութեան — մարդկային առում՝ զքանի որ հիմնովին մեղ- մէ կը վրկպին ուրիշ, աստեղային գիտակ- ցութիւններ — միշտ և որ նոր միլիառներով միլիառ դարբուռ վրայ մոլիգրկւնեբու նոյ- նին միլիոնաւոր բազակցութիւններ հաւա- նակատութեանց հաշուով արտօնուելին ու- րիշ տարազ մը հազնելուս, ա՛հ ալ՝ կեանք անտեսող . . . և ներքեցէ ինծի որ ձեզ կը տանիմ սա ենթապարութեանց միգամամները ինչէն: Ասիկա չի նշանակիր յաւակնու- թեանց կտորեկի համար մշուշներ համ- րել կամ հալածել: Եանքիներուն ճօճած խրտուելակը, ուրեմն հեռու է աշխարհը վայելցնել, նոր ըմբռնողութեանց մուա- քին, քանի որ լիլիլիոսթեան ուժերուն աշ- խարհին ալ վաղը կրնայ իրաւ գրութիւն մը գաղնայ: Ըսի անոյմ մը ու կը կրկնեմ .

«... որով է մեզ երաշխաւորողը որ հիւս-
լէական ուժէն գերազանց, անկէ աւելի աւ-
հաւոր ուրիշ քաղաքացութեան մը քայքայ-
ման գաղտնիքը վաղը, միւս օր, գտն առա-
քի, քառորդ դարը վերջը պիտի զգողութի
գաղտնիքնեիրոս ամբաւ շտեմարանէն, այս
անգամ իւրեւ Ասիացի արհամարհուած միտ-
քի մը կողմէ, այլաւեւելած կողով առխաւ-
նիստ, ու պիտի չըբէկէ արթնքնեւ առաւա-
ցայցը, հիւստ ոռոկիին և նիւթական գորու-
թեանց քեւեւեւեւրուն միջեւ առանցյաւոր,
ամբախարխիւ: Սպասանայի՜ք մը, և շխարհը
կործանելու, թաւաքեւութեամբ ամբարաշնողը՝ ա-
նհնէն առեւալ անոր մէկ վեցերորդը, քայք-
այեւքնեւորաւ զգուշաւորութեամբը շշուկով

փսփսացուած, վազը ո՞վ պիտի արգիլէ որ չքարդուի տանիքներէ եւ թերեւս քանի մը տարիէն՝ երկինքներէն ալ դրուի գործածողութիւն: Այն նկատի չեմ առնել վաշխը, քարիւղը, քաղաքական իմաստութիւնը, Եւրոպայի տնտեսութիւնը, ապաստութիւնը, — ներեցէք այս գէշ բայց այնքան իրաւ բառին — երբ ապշած կը հետեւիմ քառորդ միլիոն գոհերով գնուած յաղթանակին պըտուղներուն որոնք գաղաններու կլափին կը մատուցուին չքեղ սառնաստութեամբ մը: Մարդիկ թուրքը կը պաշտպանեն անոր դաւաճանութիւնն հասարակաց գառնէ վարձատրելու մէջ իրենց քսակն ու միտքը տըրամպոզերով ու այդ քսակն ու միտքը մերժելով երէկի դաշնակիցին որ միասնակ կրեց պատերազմին ամենէն ծանր հարուածները, կորուստը մարդէ եւ նիւթէ եւ այսօր քիչ քիչ կը վերածուի թիւ 1 հոշակաւոր (նացինեւրէն բանաձեւուած) թշնամիին, երբ մեծ կղերիկոս ըլլալու պէտք չկար այդ թշնամիին գտնելու 1942-43-44 թուականներուն, զերմանական յաջողութիւններուն հետ իր դիմակը վար առնելու պատրաստ: Անշուշտ որ երկու աշխարհամարտները մարդկային հասկացողութեանց շատ մը մարդերուն վրայ չէին կրնար ծանրակշիռ անգրագարձներ չունենալ: 1920ին խզղճ-մտանքները յոգնած էին չարաչար, ու դաւերը կարողացուած, որպէսզի երէկի դաշնակիցները իրարու ետեւէ արձակէին իւրեց իւրը, սլաքները, յանգելու համար պարտուածներին իսկ օգտագործելու քաղաքական սնանկութեան: 1920ին կլիկիան բաշխող ողորմելի քաղաքականութիւնը մօտիկէն կը յիշեցնէ 1947ի ծերակուտական առատածեռն օգնութիւնը: Անգլիացի մը, երէկ, Թուրքիա իր այցելութիւնէն զրուազներ կը պատմէր, երկրին արեւելեան սահմաններուն մէջ ճարտարապետուած հողերէն — ընկերային տրամադրութիւնը գնահատելով այնքան միափառ անհակացողութեամբ որքան Քէ տ'Օրսէի բոլորթիքները ցոյց տուին 1920ին երբ Ֆրանքլին Պուլսոն մը զրկեցին Անգարա, խաղաղութիւն գնելու երէկուան պարտեւէն, Վճարելով աշխարհի ամենէն բարեբեր հողերէն մէկը բերանացի խոստումի մը դէմ թրքական բարեկամութեան: Անցեալը պատմութիւն: Այսօրուան անգլիացին կը հա-

ւաստէ որ Համայնապարտութեան դէմ յաւիտենապէս փակուած երկիր մըն է Թուրքիան: Օ՞ր, կարճառոտ, անքաղաք կ'ըսէին զաքէոս յիշողութիւնը անգլիացի ճանապարհորդին: 1920ին թուրքերը գնեցին Համայնապարտ օգնութիւնը, պաշտպանութիւնը, անվերապահ, բացարձակ ու ճիշդ այսօրուան նման զայն գործածեցին անգլիացիներուն դէմ: Թուրքերը 1942ին յստակ կը տեսնէին դաւը: 1950ին ամերիկացիները պիտի չըլլան աւելի բախտաւոր: Մոսկուան եւ Լոնտոնը մաիօ ընդդ խաղարկուեց 1950ին պիտի ծառայէ իր սեպական շահերուն: Այդ մասին ոչ մէկ կասկած: Այսինքն պիտի փորձէ Պուլսէն Պուխարա թրքութեան կայսրութիւնը, ասկէ ճնշիկներու օրերը, ասկէ լման աշխարհին տիրապետութիւնը: Անկլո-Սաքսոնները այդ մեծ երազը երբ բոնի կը գնեն առասերուն մտքին, գիտե՞ն թէ ամէն թուրք, 1896ին, 80ին իսկ այդ երազը կը սորվէր իրրեւ անխուսափելի իրականութիւն, դպրոցի սեղաններէն: Ես կուգամ այդ սեղաններէն: Ու գիտեմ որ Ասիան, Եւրոպան, Ափրիկէն լման սեպականութիւնն էր ըլլալու իսկապէս, արեւմտեւ եւ իրաւամբ ճիհանկիր — որ աշխարհակալ կը նշանակէ — ժողովուրդին: Վաշինգթոնի օտուերը, արեւմտեան նոր մշակոյթի Կապիտալին պիտի չքրտնէր արգեօք որ իր թոռները աշխարհը այդքան թեթեւութեամբ կը մտածէին զիջել նոր եւ իրաւ հանելու:

Յ. ՕՇԱԿԱՆ

(Վերջ — Ե)

ԵԱՆՕԹ. — Հոս կը վերանայ ձեռագիրը Յ. Օշականի թեւ կցեալ քայց սրայոյց ու հոգեւիկ զգացում արտայայտութիւններու Միգել Սիւր խորագրին տակ: Ձեռագիրը խալիսագրութեան յանձնած ասեւ ողորացալ կը խոստանար անոր շարունակութիւնը, այդ խոստումը չիւրականացաւ որքանապարտ իր մանկութիւն: Այս ընդհանրեւ ստեղծ կրկին է մեր ցաւն ու զրկանքը իր անուշ յիշատակով խորացած:

ՔՆՆԱԴԱՆԱՍԿԱՆ**ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ՔՆՆԱԴԱՍՈՒԹԵԱՆ****ԵՐԵՔ ՍԻՒՆԵՐԸ****BRUNETIÈRE-ի****ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԸՄԲԻՆՈՒՄՆԵՐԸ**

Քննադատութեան պարտականութիւնն է անկասկած բացատրել զբաղական երկերը. բայց անով չի վերջանար գործը: Ուրիշ կարեւոր պարտաւորութիւն մըն ալ ունի՝ դասել երկերը, զանոնք բացատրել ետք:

Այս գաղափարին փորձած է Brunetière, զայն կը բացատրէ պնդումով, և յաճախ կ'անդադրանայ անոր: Ձինք չատ ճշշելու պէտք չկայ որպէսզի հաստատէ հարկը, քննադատին համար, ինքզինք չուրանալով, դատաստան ընելու իր իրաւասութեան ենթակուած երկերուն վրայ. «քննադատելը միշտ դատաստան մը ընել է»: Ահա՛ կէտ մը որուն վրայ Brunetière մնաց միշտ անդրուելի:

Ո՞րն է հիմը այս հրամայական հարկին, և ո՞րն է արդիւնքը, որուն կը յանգին ենթակուելով անոր: Ինչո՞ւ քննադատը պիտի չորդեգրէր անվրդով հետաքրքրութիւնը բնագէտին, որ կը խօսի նոյն անկատումով կեանքին ամենէն նախնական ձեւերուն մասին ինչպէս ամենէն բարդեւուն, և անոնց մասին որոնք կը ծառայեն մարդուն բարեկեցութեան ինչպէս անոնց մասին որոնք փնասակար հն մարդուն:

Դատելու պարտաւորութիւնը կը պարտադրուի, քննադատութեան մէջ, բազմաթիւ պատճառներով:

Նախ՝ սխալ է պնդել թէ դատումը վտարուած է բնական գիտութեանց կալուածէն: Բնական գիտութեանց մէջ չեն զբաղիր, հիշք է, գեղեցկութեամբ կամ տգեղութեամբ ուսումնասիրուած բոյանքուն և կենդանիներուն. ոչ ալ հաշուի կ'առնեն անոնց բարութիւնը կամ աստիճանը անոնց փնասակարութեան, չարութեան. բայց գիտութեան նպատակներէն

մին դասուորումն է. և ի՞նչ ալ ըլլայ չափանիշը այս դասակարման, անվիճելի է որ տեսակ մը ուրիշ տեսակէն բարձր յայտարարելու իրողութեան մէջ դատում մը ծածկուած է անուրանալիօրէն:

Բայց զբաղական գործերը կենդանական և բուսական կեանքին ձեւերէն աւելի՛ բան մըն են: Անոնք՝ տեսանք, նշաններ կամ վաւերաթուղթեր են, որոնք կը յայտնեն, իրենց հեղինակներուն հոգեվիճակին հետ, կերպարանքները քաղաքակրթութեան և ընկերութեան ուր լոյս տեսան: Իրրե նշաններ նոյն իսկ, կը պարտադրուի աստիճանաւորութիւն մը որ հաշուի կ'առնէ առաւել կամ նուազ մեծ ճոխութիւնը այս նշաններուն իմաստին, անոնց պայծառութիւնը, անոնց արտայայտութեան աստիճանը, — և հետեւաբար՝ դատում մը:

Եւ նոյն այս զբաղական գործերը հոգեվիճակի մը յայտնիչ վաւերաթուղթերէն, բնական կեանքին ձեւերէն աւելի՛ բան մըն են. ամէն բանէ առաջ արուեստի գործեր են: Իրրե այդ, նախ իրենց յօրինումին իշխեցին խորհրդաւոր կարգ մը օրէնքներ: Իրենց արժէքը կախում ունի որով պայմաններէ: Քննադատութեան յստակ նպատակն է հաստատել այս արժէքը՝ մասնաւոր միջոցներով զորս պիտի ճշգործենք: Առ այժմ, կարեւոր է նկատել սա յառաջադիւրքը՝ «քերթուած մը քերթուած է» ամէն բանէ առաջ, և զայն մոռնալով, քննադատութիւնը՝ որ ձեռնպահ պիտի մնար գտնելէ, պիտի զազդէր քննադատութիւն ըլլալէ, ըլլալու համար պատմութիւն կամ հոգեբանութիւն»: Արժանի ըլլալու համար իր անուին քննադատութիւնը պարտի ըլլալ գնահատութիւն մը զբաղական գործին գեղեցկութեան, վտարելու տպաւնալիքին տակ պարուեստէն արուեստին իսկ գաղափարը»:

Հարկ է գիտնալ թէ ո՞ր սկզբունքները պիտի առաջնորդեն քննադատին իր դատումի գիւտին և արտայայտումին մէջ: Իր ճաշակին նախընտրութիւններով չ'առաջնորդուիր, չ'ընդունուած իր քննախնդրութիւններուն արձագանքը. իր նախապաշարութեանով չի՞ զինուիր: Վտանգն իրական է, բայց ոչ անյաղթելի: Կարելի եղածին չափ զգուշանալու համար անկէ, Brunetière կը կարծէ թէ բաւ է հաշուի առնել նախ

ա՛յն ինչ որ կրնար կոչուիլ, քննադատուած թեան մէջ ինչպէս գիտութեան մէջ, ասե՛ծ նախան equation: Անհրաժեշտ է տակաւին որ քննադատը գիտնայ զո՞նք իր նախադրութիւնները, և կարող ըլլայ արտասանել ի նպատակ այն բանին զոր, անձնապէս ճաշակելու անկարող պիտի ըլլար ինք: Հարկ կարու է վերջապէս ունենալ կայուն էափանիւ մը որ թոյլատրէ կրթարկելու միաձե կերպով նոյն սկզբունքները արուեստի ոեւէ գործի: Ասարկայականութիւնն այս գիտով է: Իր խառնուածքին միգումներն իբր ուղեցոյց առնող զատուաւրը գրեթէ միշտ սխալելու վտանգին տակին է: Օրինազարք մը հարկաւոր է: Եւ իր որոշումները պիտի արժեն անկասկած իր վճիռին յօդուածներուն արժէքով: Բայց զո՞նք կարելի չէ իրեն վերագրել նախընտրած ըլլալ իր զգայաբանքին խորհուրդները՝ օրէնքին անստան հրամաններուն:

Brunetière. ն առաջնորդող գեղագիտական սկզբունքները յարաբերաբար քիչ են. մեծ առաւելութիւն մըն է այս: Փորձե՛ք սահմանել զանոնք:

Բանի որ գրականութեան և արուեստի գործերը բնութեան նմանողութիւն մըն են, և, այն գործերը որոնք բնութեանն կը հեռանան և դայն կը զինե կ'ոնցնին՝ կը կատարուին օգտագործելով գարձեալ բնութեան միջոցները, գործերուն գեղեցկութիւնը պիտի գատուի կատարելութեամբն այս նմանողութեան: Արուեստագէտը պէտք չէ փորձէ գեղեցկացնել կամ տղեզցնել բնութիւնը, զայն չի ձեւապեղծելու համար. ոչ ալ տալու է աստիակաւն ընդօրինակութիւնը իրականին: Արուեստի և երեւակայութեան գործերուն կերպաւն եղող այս կրկանութեան, այս տարտամ նիւթին ձեւ մը տալ է արուեստին իմաստը, նպատակն ու վախճանը: Պէտք է տակաւին որ արուեստագէտն անոր հաղորդէ այլու՝ զուտ ա՛յն կարողութիւնը որուն ազբաբն է իր անցամաքելի սիրտը: Եւ վերջապէս, բնութեան՝ արուեստագէտին ներկայացուցած գնապաւն տարրերուն մէջէն պէտք է կատարել ընտրութիւն մը, ընել զտուտ մը, վաճաղի այդպէսով կարելի է իրերէն արտասանել անոնց պարունակած թաքուն գեղեցկութիւնը:

Բնութիւնն այսպէս նմանցնելով, ճը՛շ-

մարտապէս գեղեցիկ երկեր կը ստանան մարդիկ: Գործերուն գեղեցկութիւնը կը չափուի ճշգրտօրէն, ոչ այն ձեւով որով արուեստագէտը գիտակցօրէն և շանադիր հետեւած է այս կանոններուն, այլ ինքնեկ և ակամայ յաջողութեամբով: Որովհետեւ այս կանոնները միջոց մը կուտան կատարելուն զհանուր գասաւորում մը գրական գանազան երկերուն միջև, անոնց պարունակած անգիտակից շանքին աստիճանին համեմատ:

Բայց բնութիւնը լա՛ւ նմանցնելու բաւոր պայմանները յարգած երկերն անպուշտ կը մնան. անոնց մասին կարելի է ըսել, առանց չափաւորութեան, թէ կը կազմեն աշխարհ մը աւելի՛ ճշմարիտ քան պատմութեան կամ բնութեան աշխարհը:

Հազիւ պէտք է գիտել տալ որ Brunetière, մնալով հանդիմա՛ Արուեստ Քերթնականին ինքիւնակին աւանգուածութեան մէջ, պիտի ըզմէնէն մեկնէր հարկին վերայ, արուեստի ստեղծագործութեան մէջ, կը գատուի սակայն անկէ, բնութիւն բաւին իր վերագրած աւելի լայն իմաստով և աւելի խորունկ վերլուծումով յատուկ միջոցներու ճշգրտութեամբ համար զայն:

Ի՞նչ գրգայատնաւորով ռարեմն այս բնապաշտ գեղագէտը պայքարեցաւ ա՛յդաքան յամառութեամբ բնապաշտ վիպականներուն դէմ որոնք նոյն վարդապետութեան հետեւողներ կը թուին ըլլալ:

Որովհետեւ ասոնք, գլուխ ունենալով Zola-ն, կ'ուզէին տեսնել, արուեստագէտին գիտողութեան յանձնուած իրականութեան լայնածաւալ կաւեւածին մէջ, մի միայն հասարակ, գոհնիկ և ամօթխալ ժառերը կեանքին, որովհետեւ կամաւոր և կամաբաւ կան կերպով ծեղկելով իրենց տեսողութեան գաշտը, հասարակացած և գոհեկացած են իրենց արուեստին միջոցեւրը, և փոխանակ կեանքին ընծայման՝ աւնոյ ծաղիւնակայն է որ արտադրած են. որովհետեւ, վերջապէս, էջին ծծած: օրինակ, անգլիացի բնապաշտներուն պէս և մարդկային իրանդապաւաններին կաթը. ու ա՛յդ՝ զանոնք կարծաւորաբար կը դարձնէր իրենց նկարագրած տառապանքներուն նկատմամբ, և հեղինո՞ղ մարդուն թշուառութեան տեղ ստանին առջև: Այս պատճառներէն առաջ ինչները գեղագիտական են. երրորդը կը

պատկանի որոշ բարոյական շմբոճումներին՝ գրականությունն և արուեստագետին դերին՝ Զարմանուի չէ ուրեմն որ Brunetière պայքարած ըլլայ բնապաշտութեան դէմ, որովհետեւ, եթէ իր քննադատութիւնը կը ներշնչուի այն սկզբունքին որմէ ներշնչւում են Zola-ի և իր ընկերներուն վէպերը, կը տարբերի սակայն ածոցմէ, զայն հասկնալու և կիրարկելու կերպով:

Brunetière-ի գեղագիտութեան ուրիշ մէկ սկզբունքն է ա՛յն որ կարելի պիտի ըլլա՞ր տարագել՝ ըսելով՝ «գրական գործի մը արժէքը կը չափուի բացարձակին քանակութեամբ զոր կ'արտայայտէ և կը ցոյցնէ ան»։ Այս սկզբունքին կարելի է տալ միուսութեան սկզբունք անունը:

Երբ գրական գործի մը բաղկացուցիչ զանազան տարրերուն միջև ամբողջական համաձայնութիւն մը ըլլայ, պէտք է ըսել թէ յարգուած է միութեան սկզբունքը:

Գործի մը արժէքը կը չափուի համաձայնութեան աստիճանով ճիշդ զինք բաղկացող բոլոր տարրերուն, և որոնց աջակցութիւնը կը նպաստէ անոր օպուստուքին։ Երբ այս օպուստուքիւնը վերջնական է, երբ տարրերու համաձայնութիւնը կատարեալ՝ գործը բարձրորէն կը համապատասխանէ ստեղծագործ արուեստագետին մտադրութիւններուն, ան կը պարունակէ իր շրջանակին մէջ, և յաւել, ընծայումը մարդկային հոգիին մէկ երեսին, բացարձակ ձեւի մը տակ:

Աւելի լաւ պիտի հասկնանք Brunetière-ի միտքը եթէ դիմենք, այս տեսութիւնը պատկերապարզելու համար, իր ընտրած օրինակներուն։ Ենչո՞ւ Molière-ի Tartuffe-ը, կամ Racine-ի, Phèdre-ը կամ Corneille-ի Polyeucte-ը ա՛յլքան բարձր դասուած են ֆրանսական թատրոնի պատմութեան և արամական երկերու աստիճանագրութեան մէջ։ Որովհետեւ, կրօնական կեղծիքը, ոճ-բային սէրը, մարտիրոսանքի ման Ժայռը չընծայուեցան երբեք՝ աւելի անհատական և աւելի ընդհանուր գիծերու տակ միանգամայն։ Որովհետեւ միջոցները երբեք աւելի լաւ յարմարած չէին անոնց վախճանին, ոճը՝ հրայքներու բնութեան, կամ գործին բնոյթը՝ նիւթին»։ Այս նոյն միութեանը՝ յայտնուող՝ բանաստեղծին կողմէ գործադրուած միջոցներուն և անոր ար-

տադրութեան տարրերուն կատարեալ համաձայնութիւնն, կուտայ զին ու անբաղ-դատելի արժէք Manon Lescaut-ի, «բացարձակ օրեր կատարեալ նկար», կամ Eugénie Grandet-ի ուր կը սքանչանանք «բացարձակ ազահութեան» նկարին վրայ:

Կրնանք վճռապէս հաստատել թէ Brunetière կ'արտայայտէ հոս, լաւագոյնս հիմնաւորուած գեղագիտական սկզբունքներէն մին, քանի որ ան կը գտնուի հիմին՝ գրեթէ բոլոր տեսութեանց՝ գեղեցիկին բացատրութեան համար կառուցուած։ Պարտինք դիտել սակայն որ չէ տուած այս սկզբունքին կարելի ընդլայնումը, և մանաւանդ, չէ ըրած միշտ սպասելի խնամով իր մտքին պատմական դարձումքէն, բարոյագէտի իր հոգէն, եղափոխական իր ձգտումներէն:

Ուեւերու զատորոշումը կը կազմէ Brunetière-ի գեղագիտական երրորդ սկզբունքը։ Ինչպէս որ արուեստները իր տարրերին իրարմէ, ոչ միայն իրենց յատուկ նիւթերու բնութեամբ, այլ նաեւ զգայարանքներով որոնց կ'ուղղուին անոնք և իրենց արտադրած յուզումին յատկութեամբ, այնպէս ալ իւրաքանչիւր արուեստի գիրկը կան սեռեր զորս զանազանել կարելու է։ Կոս ալ զատորոշումը կը հիմնուի գործագրուած տարրերու բնութեան վրայ, ինչպէս նաեւ արուեստագետին կողմէ ըրած հոգեկան զգայունկերուն տարբերութեան վրայ։ Այսպէս, պէտք է շփոթել բանաստեղծութիւնը արձակին հետ, և բանաստեղծութեան մէջ՝ գիւցաղնական սեռը թատերականին կամ քննադատականին հետ։ Միայն ա՛յն բանաստեղծ է որ, ըստ բանին սկզբնական իմաստին, կը յաջողի ըստեղծել էականեր որոնք կ'ապրին յատուկ կեանք մը անկախ իրենց հեղինակէն։ Կամ, այլ եղբերով, բանաստեղծն ա՛յն է որ, անանձնականութեան ճիգով մը, կուտայ առարկայական կեանք մը իր երեւալայնութեան ստեղծագործութիւններուն։ Այնչափով որ արուեստագէտը կը յաջողի անդէմ ստեղծագործութեան այս ճիգին մէջ, իր երկը ինքն իսկ կը դասուի առաւել կամ նուազ բարձր աստիճանագրուածով արուեստագիտական արտադրութեանց սեռի մը մէջ։ Աւելի կարեւորութիւն տալու ենք —

հաւասար տաղանդով — դիւցազներգութեան մը կամ վէպի մը՝ քան քաներգի մը (madrigal), ողբերգութեան մը՝ քան նամակի մը (Épître), և քնարական պոէմայի մը՝ քան պարսաւագրութեան մը (Épigramme)։

Brunetière լի ու լի իրաւունք ունեցաւ յայտարարելու սեռերու զատորոշումը և գերակայութիւնը ոմանց յարաբերաբար միւսներուն, մանաւանդ անանկ ժամանակ մը ուր մեծ փորձութեան տակն էին մարդիկ, ոչ միայն զանց ընելու այս զատորոշումը այլ կամաւորապէս շփոթելի արձակն ու քերթուածը, վէպն ու իմաստասիրութիւնը, արտակարգ դիւրութեան համար որ այս շփոթութիւնը կը ներկայացնէ սկարգրագէտներուն։ Չափէն աւելի չէ՞ պնդած այդ մասին։ Սեռերու զատորոշումը միշտ և ամենուրեք հարկաւոր է։ Ձի կամ, ընդհակառակը, ժամանակաշրջաններ որոնց վրդովումն ու եռեփը նշաններ են խոստովանելով յղի նորոգումի մը, և որոնց ձգտումը սեռերու շփոթանքին և գրականութեան շփոթութեան, ցուցիչ մըն են կատարուող ձեւափոխութեան մը և որմէ ապագան պիտի կրէ հետքը։ Առանց լուծել ուղեւու հարցը, զոհանալը ղնելով կասկածը։ Բայց նկատենք միեւնոյն առան, որ ամէն գրականութեան փայլուն շրջանները կը համապատասխանեն սեռերը յստակ կերպով զատորոշելու հակումին, և մօտենալու, անոնց իւրաքանչիւրին մէջ, իր կատարելութեան իտէալին։ Մե ընկատենք վերջապէս որ հաստատումովը սեռերու աստիճանաւորման մը, և անձնական սեռերու ստորակարգութեամբ անանձնական սեռերուն, Brunetière կուտայ, գրականութեան կայունածին մէջ, նոյն նախասիրութիւնը առարկայականութեան, որ իտէալ է նաև քննադատութեան։

Հոս ալ, ինչպէս քիչ առաջ, իր բնականաւորութեամբ, ֆրանսական գասականութեան աւանդութեան մէջն է ան, միզի երեւնալով Boileau-ի մը դիմագծին տակ որ պիտի գլխաւոր աւելի բաներ, պիտի տեսնէր անւի ջարձրէն և հետեւաբար աւելի հեռուն, բայց պիտի նայէր գրականութեան և արուեստին նոյն տեսակէտով եթէ ոչ նոյն աչքերով։

Ուրիշ սկզբունք մը՝ որ քննադատին կուտայ կարեւորութիւնը կատարելու ըն-

տրութիւն երկերու մէջէն՝ ձեւի կատարելութիւնն է։ Այս անունին տակ կը հասկնայ լեզուն՝ բառամբերը և շարադասութիւն, ոճ, պատկերներ, չափ՝ վերջապէս, երբ հարցը քերթողի մը կը վերաբերի։ Այս ամբողջ մտահոգութիւնները կը կոչէ նաև թեքիկ կամ գրական արհեստ։

Պէտք է լաւ հասկնալ քննադատին շնորհած կարեւորութիւնը՝ ձեւին։ Յարաբերական այդ կարեւորութիւնն է որ կը բխի միայն ձեւին և խորքին համաձայնութենէն, ձեւին պատշաճութենէն՝ խորքին։ Brunetière երբեք յօժար չէ, ինչպէս կարգ մը գեղագէտներ, հռչակելու գրական երկի մը գերընտրութիւնը, երբ խորքը ստորին տեսակէն է, այն պարզ պատճառով որ ձեւով գեղեցիկ է։ «Ոճն առանձին կրնա՞յ նուիրաբարձել երկերու տեւողութիւնը»։ Հարցումն է ասիկա, որուն ժխտական պատասխան մը տուած է Brunetière շատ անգամներ։ Բայց եթէ ձեւը մինակ անկարող է երկերն արժեւորելու, նուազ ճշմարիտ չէ որ հաւասար խորքով երկերու միջև, ան է որ ընտրութիւն կը կատարէ, ան է անզուգականացնող այն երկերը որոնք առաւել կը մերձեանան բացայայտ կատարելութեան իտէալին։

Այսպէս, խօսելով Flaubert-ի մասին, Madame Bovary-ին մէջ կը գտնուէ ձեւին նկատմամբ սիրաբորբ հետաքրքրութիւնը, միշտ արթուն, միշտ խուզարկու և արհեստին խորացումը միշտ մղուած, միշտ պեղուած աւելի առաջ։ Մե այլուր, կը հաստատէ, ինչ կը վերաբերի բանաստեղծութեան մասնաւորաբար, թէ կը ստանայ ամէն իր արժէքը միայն ձեւին կատարելութենէն։ Ընդհանուր կերպով ձեւին ճիշդ պաշտօնն է բռնել, կայունացնել, աշարժացնել իրերու անցաւորութիւնը։ Բանաստեղծ մը, արուեստագէտ մը արժանի պիտի չըլլար այդ անուան եթէ չի յաղդէր այդ բանին մէջ։

Յոյց տուած մեր սկզբունքները — որոնց կարեւրի է միացնել երկրորդական ուրիշներ — բնոյթն ունին քննադատին տալու անսխալական չափանիշ զատորոշելու գլուխ գործոցները տաղանդի գործերու խումբէն կամ «կեղծ»ներու գանգուածէն։ Կամ, ուրիշ եզրերով, և շրջելով հարցը, ստեղծողը՝ հանճարի մարդը ստիպ-

ուսժ է ներշնչուելու այս սկզբունքներին, թէ պարտի միայն զանոնք գիտնալ՝ Brunetiere պատասխանած է ժխտական ձեւով։ Արդարեւ ան կը հաստատէ որ ճկան մարդիկ, անուրանալի հանճարով, որոնց մեծութիւնը կը կայանայ կարծես, անուամբ մէջ տրտական և իշխան կարողութեան մը ի հնճու քանի մը ուրիշներուն, այսինքն թէ մարդիկ միայն պիտի գտնեն, այդ հանճարներու երկերուն մէջ, արտացոլացումը անոնց տրտական կարողութեան և ոչ թէ ներշնչական կիրարութիւնը այն սկզբունքներու ամբողջութեան զոր ցոյց տուինք։ Մերձենալու է ուրիշն ամէն զուլս գործոցի ուսումնասիրութեան՝ առանց նախահաստատ գեղագիտական կամ այլ պահանջներու, իբրեւ աշխարհ մը նոր որ պիտի կրէր ինքն իր մէջ պատճառն ու օրէնքը իր գոյութեան, վասնզի անգագական է ան. հանճարն անհատական ըլլալով՝ անոր երկն ալ անկրկնելի է ։

Ինչ ալ ըլլայ, հետաքրքիր է հաստատել հանճարին եղականութեան այս ըմբռնումին բերած հետեւանքը քննադատութեան առնչութեամբ։ Եթէ խորհիք որ քննադատութիւնը երբ եւ ինչ կարենայ գտնել և տարազել, ոչ թէ հանճարի մը կազմութեան օրէնքը, այլ անոր յայտնումին, զայն ուղղած կ'ըլլանք գիտութեան ճամբուն մէջ, զայն գիտական դարձնել ուղած կ'ըլլանք։ Այդ է որ պիտի ընեն Taine-ի անգիշող բոլոր հետեւորդները։ Եթէ խորհիք, ընդհակառակը, Brunetiere-ին հետ, թէ հանճարն անհատական է և ուրիշ կողմէն ալ, ճանատի գիտութիւն չկայ, քանի որ գիտութեան սահմանումին իսկ մէջ, ընդհանուրին գաղափարը պարփակ է, քննադատութիւնը, առանց պահանջելու այլեւս տիպոս մը որուն ոչ մէկ իրաւունք ունի, պիտի մնայ զլխաւորաբար Արտուս մը։ Brunetiere իրաւունք ունի թերեւս նուազ հետաքրքիր չէ նկատել թէ որքան այս խոստովանութիւնը դժմ կ'երթայ մնայուն և մտերիմ ձգտումին Brunetiere-ի քննադատութեան, եթէ խորհիք թէ առարկայականութիւնը՝ որուն հասնել կը ջանայ՝ գիտունի յատկութիւն մըն է, անանձնականութիւնն ալ. եւ հակադրութիւնը կը գառնայ աւելի յայտնի, երբ խորհիք տեղին մասին որ կը բռնէ իր երկին

մէջ սեւերու եղափոխութեան վարդապետութիւնը, ծագումով և էութեամբ գիտական։

Հանճարը, տեսանք, կրնայ յայտնուիլ միակողմանի կերպով, երբ որ կարողութիւններէն մին այնքան գերազանցէ միւս բոլորը տկարացնելով կամ նոյն իսկ անէացնելով անոնց կենսականութիւնը։ Brunetiere կ'ընդունի նման հանճարներու գոյութիւնը, բայց իր նախասիրութիւնները կ'երթան կարգի, լրլրութեան և չափի հանճարներուն, մէկ բառով, ներդաշնակ հանճարներուն։ Դասականութեան իր ըմբռնումը կը կապուի այս նախասիրութեան։

Այս առնչութեամբ, Brunetiere-ի գրիչին տակ կը գտնենք դասականութեան երկու սահմանում։ Առաջինը, որ քննադատէ մը և գեղագէտէ մըն է, հաշուի կ'առնէ երկին բաղկացուցիչ տարրերը և անոնց առնչութիւնը, և արդիւնք է հետեւեալը, առնչութեանց վերլուծումին զոր ունին ստեղծիչ կարողութիւնները իրարու հետ, արուեստագէտին հոգիին մէջ։ Երեսուցան մը՝ դասական է որովհետեւ իր երկին մէջ բոլոր կարողութիւնները կը գտնեն իրենց օրինաւոր գործածութիւնը, — առանց որ երեսակայութիւնը իշխէ միաբնի, առանց որ տրամաբանութիւնը ծանրացնէ երեսակայութեան թոնիքը, առանց որ զգացողութեան անհատական ողջմտութեան իրականութիւնը, առանց որ ողջմտութիւնը պաղեցնէ զգացումին ջերմութիւնը, առանց որ խորքը մերկացուած տեսնուի համոզիչ հեղինակութեան զոր փոխ առնելու է ձեւին հրապուրէն, և վերջապէս առանց որ ձեւը շորթէ շահեկանութիւնը խորքին միայն պատկանելիքը։ Դասականութեան երկրորդ սահմանումը աւելի բացատրութիւն մըն է, և պատմաբանէ մը, ուշագիւր՝ գտնելու արտաքին տարրերը որոնց մրցանքէն կը յառաջանայ այս յաջողութեամբ՝ դասականութիւնը։ Արտաքին այս տարրերը երիւք են։ Որպէսզի երկ մը դասական ըլլայ, պէտք է առաջինն առկա լինելու հասած ըլլայ իր կատարելութեան կէտին, հասունութեան ։ Յետոյ պէտք է որ ան թարգմանէ ինչ որ կայ աւելի մտերիմ ազգային ոգիին մէջ, մաքրուած օտարոտի ամէն ազդեցութենէ։ Վերջապէս պէտք է որ ան բախտն ունեցած ըլլայ աշխարհ գալու իր սեռին կա-

տարեկութեան միակ և ճշգրիտ վայրկեանին: Այս պայմաններով երկը դասական է:

Կարելի է հարց դնել. փոխանակ ըստ իս որ գրագէտն ապրի իր սեռին կատարելութեան ժամանակ, իրաւունք չէ՞ր ըլլար հաստատել թէ գրագէտն իսկ կը տանի սեռը կատարելութեան: Արտաքինէն մեկնող բացատրութիւնները կը վտանգեն յաճախ իրականութիւնը և առնել կուտան արգիւնքի տեղ, ինչ որ ճշմարտապէս պատճառ մըն է: Աւելին նախընտրելի է դասականութեան առաջին սահմանումը, այն որ մեկնակէտ և հիմ ունի երկն իսկ:

Ինչպէս որ Brunetière զգայապէս կը նախընտրէ ֆրանսական զասակնութիւնը, ոչ միայն քննադատութեան, այլ նաեւ վիպականութեան, այնպէս ալ, համաշխարհային գրականութեան շրջանակին մէջ, իր նախընտրութիւնները կ'երթան, ըստ նոյն սկզբունքներուն, գեղարուեստական արտագրութեանց «լատին հանճարին», չափի և կանոնի բարեկամ, որոշ շրջագիծով և յատուկ գաղափարներով: Նրաք չուրանար կարգ մը գերակայութիւնները հիւսիսի հանճարին՝ Անկլո-Սաքսոն կամ Գերման՝ որ կըրցաւ ըսել աւելի բաներ, և երբեմն աւելի խորունկ: Բայց չի կրնար բարիւ լատին հանճարին միակտուր գատապարտութեան զոր Mommsen բռնաձեռած է ապէս՝ «Եռնիւնիքուն և Կերմաններուն տրուած է յագեւնալ լիթթուածներու ցայտաղբիւրներէն կամ Մուսաներու բաժանէն»: Ձի՛ կրնար, որովհետեւ այդ գատապարտութիւնը կը վկայէ արուեստի ըմբռնում մը որ իրը չէ: Ահա՛ թէ ինչպէս կ'ընէ զովքը լատին հանճարին՝ «տալ ձեռք մը բանի մը որ զայն չուներ, հաստատել ինչ որ ծփուն է, զայն յաւերճացնել որոշ շրջանակի մը դիմերուն մէջ. ահա՛ դառը զոր աշխարհին տուաւ լատին հանճարը... Ան միայն կ'ապահովէ երկերուն տեւողութիւնը և կ'ազատէ այդպէսով մարդոց զգացումներն ու մտածումները ժամանակին տիրապետութենէն»:

Brunetière-ի գեղագիտութեան մեծ գիծերը քաշեցինք և քննեցինք անոր հետեւութիւններէն մէկ քանին իր քննադատութեան տեսակէտէն: Բնականօրէն ներկայացող հարցը — և ասիկա՝ Brunetière-ին յաճախ ուղղուած դիտողութիւն մըն է — հետեւեալն է՝ ինչի՞ կը ծառայեն բոլոր այս

կանոնները և ի՞նչ օգուտ ունին գեղագիտական այս սկզբունքները:

Պատասխանը շատ պարզ է. այս ձեռով Brunetière հասնիլ կը խորհի իր խոսքին՝ քննադատական առարկայականութեան: Յեռա՛նած՝ կայուն այս սկզբունքներուն վրայ, չի վտանգուիր հորստելը, առնել իր անձնական հակումներն իրրե իրականութիւններ և իր ճաշակին խոտորումներն՝ իրրե նշան երկերու բարձրութեան: Հասնիլ ճշմարիտին... ազնիւ փառասիրութիւն, որուն իրագործման համար, չափազանց չէ նախապատաստուիլ, ինքն իր դէմ, այն ամէն միջոցներով զորս գեղագիտական շափախիլ մը կը ներկայացնէ, իր կայունութեամբն իսկ, իր յարաձգութեամբ, իր ընդարձակութեամբ: Անչափ փառասիրութիւն, եթէ հաւատանք Brunetière-ի քանի մը մրցակիցներուն՝ Jules Lemaître-ի, Anatole France-ի: Յետագային կ'անդրադառնանք այս կէտին:

Այժմ, Brunetière-ի մեթոտին ներկայացուցած վերջին առաւելութիւն մըն ալ նշկատի առնենք: Քանի որ նոյն պահանջներն են որ կը տարազուին ժամանակակից գրականութեան՝ ինչպէս անցեալ դարերու գրականութեան նկատմամբ. քանի որ նոյն մեթոտը կը կիրարկեն նորոյթի վէպին՝ ինչպէս դասական դրամա-գործոցի մը ուսումնասիրութեան, գրական քննադատութիւնը և գրականութեան պատմութիւնը կը ձգտին միաձուլման մինչև կազմելու միեւնոյն ուսումը, և իրր միակ դատարան, որուն վճիռները արժէք ունին տոռանց խտրութեան ժամանակի և վարրի, նոյն օրինակ գիրքը ծառայած ըլլալով անոնց հաստատման:

Անանձնական և առարկայական, ճշմարտութեան արտայայտութիւն, ահա՛ իտեալը Brunetière-ին. քննադատին արժանապատուութիւնը պիտի աւելնայ կատարուած բոլոր ճիգերով հասնելու համար այդ ազնիւ իտեալին:

ԱՄՓՈՓՈՑ

ՊԱՐԳԵՒ ՏԵՐ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

(Նարոնցակիլ՝ 4)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

ԱՄՏՐՈՆՈՒ ՎԱՆՔ

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ. — Ամրոտու Վանքը — աւելի ճիշդը Ամրոդու Վանքը, որովհետեւ կառուցուած է Սուրբ Յովհաննէս կառապետի անունով — կը գտնուի Բաղէշ (Պիթլիս) քաղաքին մէջ, շատ գեղեցիկ դիրքի մը վրայ: Ունի սինազարդ և զմառնիւսը եկեղեցի մը, որ մեծագոյնն է քաղաքին և շրջակայ վայրերու եկեղեցիներուն (Հմատ. Հ. Ն. Սարգիսեան, Տեղագրութիւնք, Վիեննայի, 1864, էջ 242):

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Բաղէշի առաջնորդները Ամրոտու Վանքին մէջ կը նստէին ժամանակ մը, ետքէն Առաջնորդարանը տեղափոխուեցաւ քաղաքին կարմրակ Ս. Նշան եկեղեցին: Ամրոտու Վանքը Եղաւ մին չալատատանի այն վանքերէն, որոնք բարձրագոյն ուսմանց կեդրոն դարձան և պատուուցեցան «Համալսարան» կոչումով: Այս վանքին մէջ երեք դար շարունակ ծաղկեցաւ Հայ եկեղեցւոյ վարդապետական դասաւանդան, հռչակաւոր վարդապետներու ձեռքին մէջ, որոնք առաւելագոյն կենդանի բարբառով Աւետարանի կենսատու պատգամները նշեցուցին Հայաստանեայց եկեղեցւոյ բեմերէն: Այդ նշանաւոր վարդապետներու յաջորդութիւնը ահաւասիկ:

1. — Դանիէլ Վ. ձգմուտ, որ մին է Եռամեծ Գրիգոր Տաթեւացիի (Ք 1410) աշակերտներէն և կը նկատուի Ամրոդու Վանքին վարդապետական գաւազանին ղուլիւր: Իրեն կը յաջորդէ իր աշակերտը

2. — Յովհաննէս Վ. Համեհնցի, կոչուած «Հրեղէն լեզու» (Դաւազանագիրք, Լուսարարեան, էջ 88): Յովհաննէս Վ. Համեհնցիի աշակերտներէն կը յիշուին Քորոս վարդապետ և Գրիգոր Վ. Արճիշեցի, մականուն Ջորթան: Համեհնցի կը վախճանի 1497ին: Իրեն կը յաջորդէ

3. — Գրիգոր Վ. Արճիշեցի, Ջորթան: Դաւրիժեցիի համաձայն Ջորթանէն է որ կը սերին ամբողջ արեւելեան վարդապետ-

ները (էջ 441). այսինքն արեւելեան Հայաստանի վարդապետական գաւազանին ղուլիւր կը կենայ Ջորթանի անունը. իսկ արեւմտեան ճիւղը կը զխաւորէ Քորոս Վ. Տարօնեցին: Ջորթանի կը յաջորդէ իր աշակերտը

4. — Ներսէս Վ. Մասաղ, որմէ գաւազանը կը ստանայ իր համանուն աշակերտը,

5. — Ներսէս Վ. Բաղիեցի. — Սա 1567 թուին կը յիշուի իրբեւ առաջնորդ Բաղէշի խնդրակատար Ս. Աստուածածնի վանքին, ուր և թաղուած է ըստ Դաւիթ Բաղիշեցիի (Քոնճեան, Յ. Ձեռ. Քաշիկ Վրդ. Վարդաշապատ, 1898, էջ 99): Իր աշակերտներէն ծանօթ են չորս հոգի. Ներսէս Վ. Ամկեցի, Բորիկ, Հէրապետ Վարդապետ, Դաւիթ Վարդապետ, և Յովհաննէս Վարդապետ (Քորոս Աղբար, Բ. էջ 257): Աստեղմէ իրեն յաջորդած է դարձեալ համանուն մը

6. — Ներսէս Վ. Ամկեցի, մականուն Բորիկ, կոչուած նաեւ Հետեւակ: Երկու մակդիրներն ալ կ'երեւի թէ կը ծագին Ներսէս Ամկեցիի քաղելու կերպէն (Հմատ. Գր. Դարանաղեցի, Ժամանակագրութիւն, էջ 371): Յիշատակագիր մը զինք կ'որակէ «Բանիբուն» եւ քաջ բարունակետ (Ք. Աղբար, Բ. 257): Այս ալ իրբեւ խնդրակատարի առաջնորդ կը յիշատակուի 1575 թուին, որ իր մահուան տարին եղաւ: Ամկեցիի աշակերտներէն յիշուած են Յովհաննէս Վ. Ոստանցի, Աղարիւ Ծանկերտցի, այն է Ջուղայեցի (Առ. Դաւար. էջ 441), Ջաղ Վրդ. Վանքի, Յովհաննէս Վ. Բաղիշեցի (Յովկի), Սիմէոն Վ. Ծնորալի, և Մարտիրոս Վրդ. մականուն Արահու (Գր. Դար. էջ 371-373): Ներսէս Ամկեցիին կը յաջորդէ

7. — Յովհաննէս Վ. Ոսթանցի, կոչուած նաեւ, իր ծնած գիւղին անունով, Վառնիշատցի, մականուն Բրդուս, Բրդուս թենց կամ Բրդուշենց (Հմատ. Հ. Ն. Ակինեան, Հանդ. Ամա. 1937, էջ 210-215): Իրեն աշակերտած են Սիմէոն Վ. Ապարանցի, Բարսեղ Վ. Դաւառցի, և Ներսէս Վ. Բաղիշեցի: Յովհաննէս Վ. Ոսթանցի կը վախճանի 1589ին, և իրեն կը յաջորդէ

8. — Բարսեղ Վ. Դաւառցի կամ Բաղիեցի (Ք 1615), որ վերաշինեց Ամրոտու

լու վանքը, և վայելչացուց հին դասա-
տունը: Բարսեղ Սուրբ Գրոց ուսումնասի-
րութենէն զատ հետամուտ եղաւ իմաստա-
սիրական ուսմանց ճիւղն ալ մշակելու, և
ինքնաշխատութեամբ և աղօթքով յաջո-
ղեցաւ խելամուտ ըլլալ արտաքին գրոց,
այսինքն Արիստոտէլի, Պորփիրի, Իսաիթ
Անյաղթի, և այլն երկերուն: Ինքը պատ-
ճառ եղաւ որ Սահմանաց Գիրքը, Պորփի-
րը, Ստորագութիւնքը և Պէրիարմէնիասը
դարձեալ կիրարկուին հայ վանքերու մէջ
իրբե դասագիրքեր: Բարսեղի աշակերտ-
ներէն նշանաւոր եղան Յովհաննէս Բաղի-
շեցի՝ Բուժիկ, Ներսէս Մոկացի, մահանուն
Բեղլու, տոհմանուն Մահուկենց (էջմիա-
ծին, 1944, շ. 10-12, էջ 32-35), Յով-
սէփ Մոկացի կամ Ողմեցի, և Հայրապետ
Մոկացի (Առ. Դաւթ, էջ 394): Իրեն յա-
ջորդեց առաջինը:

9. — Յովհաննէս Վ. Բաղիեցի, մա-
կանուն Բուժիկ, որուն աշակերտեցաւ և
յաջորդեց:

10. — Խաչատուր Վ. Բաղիեցի, իր ա-
շակերտէն որակուած «անյաղթ պոետոսն»,
և փիլիսոփոսն Հայոց» (Ե. Լ., ծ. 240.
Վապա. էջ 27): Սա վախճանեցաւ 1662ին,
իրեն յաջորդ թողլով իր մեծահոգակ աշա-
կերտը:

11. — Վարդան Վ. Բաղիեցի (Ֆ 1705),
որդի Նելյայի և Ղարիպի: Վարդան հիմնո-
վին վերաշինեց վանքը և եկեղեցին (Կո-
լոտ, էջ 144-5): Ան մեծ զարկ տուաւ
Ամրոտլուի Կարանոցին. կարգաւորեց վան-
քին մատենադարանը, յատկապէս հրաւի-
րելով վանեցի Սահակ Դպիրը, հինցած,
մաշած գրքերու նորագումին համար: Վար-
դան վարդապետ հասցուց անուանի աշա-
կերտներ, ինչպէս, Գրիգոր Վ. Շիրուան-
ցի, ապա պատրիարք Երուսաղէմի, ծա-
նօթ Շղթալակիր մակղերով (Ֆ 1749). Յով-
հաննէս Վրդ., ապա պատրիարք Կ. Պոլս-
տոյ, կողմուած Կոլոտ (Ֆ 1741), որուն վրայ
պատմագրական և բանասիրական ուսում-
նասիրութիւն մը գրեց Բարգէն Մ. Վ. Կիւ-
լէսէրեան (Վիեննա, 1904, էջ 226). և Աբ-
րահամ Վ. Խոջաբեցի, ապա կաթողիկոս
Ս. Էջմիածնի (Ֆ 1734):

Վարդանի մահով դժբախտաբար մա-
հացաւ Ամրոտլու դասատունն ալ: Ըստ Օր-
մանեանի «յաջորդութիւնը խնդիրներու

տեղի տուաւ և ներքին զտնօթեանց պատ-
ճառ եղաւ, որով երկու ընտրեալագոյն ա-
շակերտներ, Գրիգոր և Յովհաննէս, ստիպա-
ուեցան իրենց սիրեցեալ համալսարանը
թողուլ (Աղգպ. էջ 2791): Զէ յիշուած
թէ ով եղաւ Վարդանի յաջորդը:

ՄԵԱՅՈՂԹԱՅԻՆ. — Տեսնեք արդէն
գպրոցական այն փայլուն գործունէութիւնը
որ Ամրոտլու վանքին փառքը կը կազմէ:
Կրթական այսպիսի միջավայրի մը մէջ ան-
շուշտ գրչագրական աշխատանքներն ալ
պիտի ջաջաւորուէին: Այս մասին թէ և ա-
ռաւ լէ մեր ունեցած ատաղձը, բայց կը
բաւէ ցուցնելու թէ հայ գրի մշակները հոս
ալ տքնած են երկար ժամանակ: Դիտելի
է որ այդ գրիչներու մեծագոյն մասը ապ-
րած են փէ. դարու Բ. կիսուն, երբ շնոր-
հւել Բաղիշեցի Վարդան Վարդապետին, Ա-
մրոտլուն կը բոլորէ իր պատմութեան
ամենէն չորչափուն շրջանը:

Ա. — Պողոս Աբեղայ Գրիչ, (1455). —
Որդի Մխիթարի և Սիրմայի, աշակերտ Զա-
գար Բաբունապետի. օրինակած է Աւեսա-
րան մը. — Նօտարք, էջ 177-8:

Բ. — Յովհաննէս Աբեղայ Գրիչ (1574).
— Կ'օրինակէ Աւեսարան մը, Յովհաննէս
Վարդապետի համար, որ ըստ Ակինեանի
հաւանօրէն Բրգութենցն է. — Հանդ. Ամս.
1937, էջ 210:

Գ. — Բարսեղ Վ. Գաւառցի (1598-մ.
1615). — Օրինակած է,

1. — Մեկն. Գործոց Առաքելոց, 1598
ին. — Հանդ. Ամս. 1937, էջ 212:

2. — Մեկն. Մատթի Ն. Շնորհաւույ, 1604ին.
— Հանդ. Ամս. 1937, էջ 212:

Դ. — Վարդան Քահանայ Գրիչ (1617).
— Օրինակած է Պաճառուց Գրի մը, զա-
նազան հեղինակներու. — Կար. 1611:

Ե. — Գրիգոր Երէց Գրիչ (1644-1659),
աշակերտ Տէր Սահակի, Ամրոտլայ վան-
քին մէջ օրինակած է,

1. — Վարժ Հաբանց, 1644ին, Բաղի-
շեցի Մեսրոպ Վարդապետին համար. —
Տաշ. Թ. 66:

2. — Աստուածաւանդ մը մասամբ գրած
եւ վերանորոգած է 1659ին. — Ե. Լ.,
Վապա. էջ 26:

Յ. — Յովհաննէս Սարկաւազ (1656),
որդի Քանէպի և Նիսպի, նորոգած է՝ 1283
ին գրուած հաւաքածոյ մը. — Տաշ. էջ 1039:

ԵՐԱԺՇՏՆԴԵՐԻՑԱԿԱՆ**ԵՐԱԺՇՏՆԻԹԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ****ՄԻՋԻՆ ԴԱՐ****ԳԼՈՒԽ Գ.**

J. P. Rameau. — Երաժշտական հին ընտանիքէ մը սերած այս հանճարը (իր հայրը երգէհոնհար մըն էր, և իրեն պղզ-տիկ տարիքէն դասեր սկսաւ տալ) իր ժա-մանակին ֆրանսական երաժշտութեան ա-մենէն կարկառուն գէւմըր եղաւ, Եւրոպայի մէջ ալ համարւի տրոպալ, իբր երգէհոնհար, մեծ տեսարան (առաջին գիտական տեսարանական գիրքերը գրած է) և opéra-ներու հեղինակ: Rameau ֆրանսական լուրջ

opéra-ի վերջին ներկայացուցիչն է: Անոր գործերը կը յատկանշուին իրենց ժամա-նակին բազմաթիւ ունեցած բարձր և ճոխ օրգէսթրասիօնով: Rameau-ի ժամա-նակ է որ Իտալիոյ մէջ ծագում առած ե-րաժշտական թեթեւ սեռ մը opéra-comique-ը ներխուժեց նաև Ֆրանսա: Թէև Rameau և իրեն հետևողները մեծ ջանքեր թափեցին վերոյիշեալ սեռին յաջողութիւնը խափա-նելու համար, բայց իզուր: Իտալացի երա-ժշտի մը՝ Pergolèse-ի «La serra Padrona», opéra-bouffla-ն փոթորիկի մը պէս տարած-ուեցաւ ամէն տեղ: Իսկ շատ ծափահար-ուեցաւ Բարիլի մէջ: Ասկէ վերջ ժ. գարը ամբողջութեամբ ֆրանսայի համար opéra-comique-ի տրոպալտութեան շրջանն է: Այս սեռին բազմաթիւ մշակողներէն յիշա-տակութեան արժանի են Monsigny, Grétry, Deloyrae: Միջակ հեղինակներ բոլորն ալ, որոնք կը յատկանշուին իրենց ճշգրիտ, մա-քուր, յստակ, աշխոյժ, թեթեւ ճոճով: Ի-տալիոյ մէջ Gluck-է վերջ Pergolèse-ի Paelello-ի Saliéri-ի (միջակութիւններ) opéra-bouffla-ները մեծ յաջողութիւն ունեցան: Բայց իտալական opéra-ն նորէն գերմանա-ցիի մը պէտք ունէր՝ Mozart-ի, աւանդա-պաշտութիւններէն, խրթնութիւններէն, և անխմատ virtuose-ութիւններէն մաքրուե-լու համար:

Mozart — որուն մասին շատ պիտի ծանրանանք ապագային — opéra-ի պատ-մութեան մէջ կը յիշուի իր «Les Noces de Figaro», «Don Juan», «La Flute enchantée» գլուխ-գործոցներով: Ան իտալական աշ-խոյժ, զուարթ ոգիին և ոճին միացուց գերմանական խստութիւնը, ներշնչուած՝ երաժշտական գիտութիւնը, melodie-ին harmonie-ն հակակէտը, recitative-ին նուա-զախումը: Mozart միակ հեղինակներէն է որուն գործերուն մէջ բառերը և երաժշ-տութիւնը ներդաշնակ ամբողջութիւն մը կը կազմեն:

Mozart-ի ժամանակակից է իտալացի Geniarosa երաժշտը, հարազատ իտալացի մը իր opéra-bouffla-ներով, և bela-canto-ի ոգիով:

Իսկ oratorio-ն՝ որ Händel-էն վերջ իրեն չափ մեծ մէկու մը կողմէ չմշակուե-ցաւ բնաւ՝ հիմա կ'անցնի նոյնքան մեծի մը ձեռքը՝ Haydn-ի: Oratorio-ի պատմութեան

է. — Վարդան Վ. Բաղիշեցի (Ֆ 1705). — Հին Ասուածաւունջ մը նորոգած է 1659 ին, Երաժշտական տաճարամարտ. — Վասպ. էջ 26:

Ը. — Պողոս Երէց Գալառցի Գրիչ (1672). — Աշակերտ Բաղիշեցի Վարդան Վարդա-պետի: Իր ուսուցչին համար 1672ին օրի-նակած է Պատմագրոց Ժողովածու մը. — Ագաթ. Տփղ. Ժղ. 8:

Թ. — Սահակ Դպիր Վանեցի, Ծաղկող (1674). — Ծաղկած է մագաղաթեայ Աւե-ստաւն մը, գրուած Յովհաննէս Փահաճայի ձեռքով: Բաղիշեցի Վարդան Վարդապետի յանձնարարութեամբ Ամբաստան վանքին մէջ ծաղկած է շատ մը գիրքեր, և նորոգած է եօթնասուն ութ հատորներ, հին բնակե-լով մէկ տարի և հինգ ամիս. — Վասպ. էջ 944:

Ժ. — Յակոբ Երէց Գրիչ (1689). — Օ-րինակած է,

1. — Պատմ. Մասքեոսի Ուռնայեցւոյ, և

2. — Պատմ. Թովմայի Աստուծոյ, այժմ երկուքը մէկ կազմի տակ, յիշմիածին. — Կար. Թ. 1651:

ԺԱ. — Արարհամ Դպիր (1697). — Օ-րինակած է Մեկն. Մասքեոսի Գր. Տաթե-ւացւոյ. — Գեղարքունի, էջ 406 (73բ):

Ն. Վ. ԵՈՎԱԿԱՆ

մէջ Haydn անմահացած է իր երկու գլուխ գործոցներով ("La Création" "Les Saisons"):

ԺԸ. դարը երաժշտութեան պատմութեան մէջ շատ մեծ կարեւորութիւն կը ստանայ նաեւ անով՝ որ անոր ծոցին մէջ կը ծրխանաւորէն երաժշտական և խտնալական գործիական մեծ տեսլ. symphonie-ն, կրկարե ոչ մէկ օտար տարր գոյութիւն ունի այս սեռին մէջ, իսկ անոր ամբողջ երաժշտական շահեկանութիւնը կը կայանայ ձայներուն, գաշնեակներուն, երաժշտական նախագասութիւններուն, գաղափարներուն, շարժումներուն (movement) ներդաշնակ յարաբերութեան մէջ, զանազան motif-ներուն ճարտար շաղկապումին մէջ, երաժշտական գաղափարներուն տրամադական, գեղեցիկ և բնական զարգացումին մէջ (developement) և իր instrumentation-ին կամ orchestration-ին մէջ, որ ուրիշ բան չէ այլ եթէ ձայներու հսկայական բուրգ, բայց ներգաշնակ և յարաբերական կառուցումը:

Symphonie ԺԶ. դարուն կը նշանակէր բազմաթիւ գործիքներուն համար, կամ նուագախումբի մը համար գրուած կտոր մը, ինչպէս sonata կը նշանակէր ջութակի կտոր մը, toccata գաշնակի՝ Բայց այս տեսակ սեռի մը ստեղծուելու իսկ կ'ենթադրէ թէ մարդիկ այլևս (քիչ թէ շատ) տիրացած են գանազան գործիքներ համադրելու զըժաւար արուեստին: Ուրեմն՝ նախ շատ կարճ կերպով այդ արուեստին պատմականը ընել փորձենք:

Երաժշտական գործիքներու պատմականը ընելու ատեն շեշտեցինք կամ մատնանշեցինք երաժշտական բազմաթիւ գործիքներու հնութիւնը: Երաժիշտներ մինչև ԺԶ. դարուն սկիզբը իրենց միաքէն իսկ չէին անցներ թէ բազմաթիւ գործիքներու համար կտոր մը գրելը, ինքնին մասնաւոր կանոններու, օրէնքներու հպատակող անկախ արուեստ մըն է: Միջին դարը, որ մեզի կը ներկայացնէ երաժշտական գործիքներու հսկայական, ճոխ, գոյնզգոյն հաւաքածոյ մը, Instrumentation-ի պատմութեան մէջ կը յատկանշուի իր գեղազիտական ճաշակէ եւ համեմատութենէ զուրկ ազմկոտ նուագախումբերով: Միջին դարուն երաժիշտներ (մեծ մասամբ troubadours-ներ) կը կարծէին թէ նուագա-

խումբի մը մէջ օրքան շատ գործիք ըլլայ այնքան լաւ կ'ըլլայ: Գործիքներու համեմատութենէ զուրկ զանգուածին է որ աւելի կարեւորութիւն կուտային, քան թէ այդ զանգուածին կողմէ արտաբերուած ձայներու որակին՝ կամ tonalité-ին:

ԺԶ. դարուն սկիզբն է որ կը տեսնենք ստեղծուելը թէ՛ն կըտն, բայց արամարանական և գիտական հիմունքներ ունեցող instrumentation-ի մը: Այս նախնական instrumentation-ին հիմը, մարդկային ձայնին բնական բաժանումներն էին: Մենք գիտենք թէ այն ժամանակ մարդկային ձայնը բաժնուած էր soprano-ի, alto-ի, tenor-ի եւ bass-ի: Երգ՝ մարդիկ մտածեցին այն բաժանումները կիրարկել նաեւ գործիքներուն: Յաջողեցան: Այսպէս է որ միջին դարեան viole-ը վերածնունդին բաժնուեցաւ չորս մասերու, ծնունդ տալով լարաւոր քառեակին և այսպէս է նաեւ, որ trombone-ները, եղէգաւոր գործիքները և ուրիշներ, իրենց կարգին կազմեցին մէկ-մէկ քառեակներ:

Այս մեծ դիւտեն վերջ մարդիկ սկսան նուագախումբերու համար կտորներ գրել, նկատի ունենալով polyphonique արուեստին յատկանշիչը, օրէնքներն ու կանոնները: Այսպէս, կը տեսնենք թէ մարդը ԺԶ. դարուն ընթացքին նուագախումբերուն պատշաճեցուած են polyphonique արուեստին harmonie-ն, հակակտը, fugue-ը, canon-ը, և նոյնիսկ կրկնակ երգախումբերու խօսակցական (հարցում-պատասխան) կամ օտար բանով dialogue ձևերը:

ԺԷ. դարու ամենէն կարեւոր գիւղը գործիական երաժշտութեան նկատմամբ՝ շարունակական պասս-ի (basse continue) գիւտն է, որուն շնորհիւ նուագախումբին խարխիւր կարծէք ապահովուեցաւ, զինք աւելի շէնցեցով, և հնչիւն դարձնելով:

Իսկ երբ Monteverdi, Peri, Cavalli opéra-ն ստեղծեցին՝ ստեղծեցին նաեւ գործիքներու հետ վարուելու նոր կերպ մը: Այն է ընկերակցութիւնը, կամ ձայնակցութիւնը: Բայց խալալացիք այնքան opéra-ով և երգիչներով խանդավառուեցան՝ որ օրպէսզի երգիչներուն ձայնը աւելի տիրապետող ըլլայ, օրքէսթրան կամաց կամաք վերածնեցին լարաւոր քառեակի, ըստ իրենց ազդմկոտ գործիքները մէջէն հանելով:

Գերմանիոյ մէջ՝ ընդհակառակը opéra-ն չգնահատուեցաւ և օր.քէսթրան երաժիշտներու ուշադրութեան արժանացաւ:

Յիւանայի մէջ Lulli և իր հետերդ-ները իտալացիներէն աւելի օր.քէսթրային կարեւորութիւն տուին: Իսկ ԺԼ. դարուն Gluck և Rameau գործիական երաժշտութեան մէջ իրապէս ստեղծեցին dramatique ոճը:

Բայց անխառն գուտ գործիական երաժշտութեան իրական ոճը ստեղծեց բոլոր ժամանակներուն տիտաններէն մէկը՝ J. S. Bach: Technique տեսակէտէն գերմանական օր.քէսթրան ոչ մէկ տարբերութիւն ունէր միւսներէն: Ինչ որ Bach-ի յաջողութեան պատճառ եղաւ, միմիայն իր բացառիկ հանճարն էր:

Ահաւասիկ, նախ քանական եղափոխութեան՝ իսկ երկրորդ մեծ հանճարներուն շնորհիւ նուազախումբը, և գործիքները համադրելու արուեստը քիչ թէ շատ պատրաստ էր symphonie-ին երբ Haydn երեաց երաժշտութեան պատմութեան սեմին առջև:

Haydn գործիական երաժշտութեան և մանաւանդ symphonie-ին հայրը կը նկատուի, ոչ այնքան բոլորովին նոր սեռ մը ստեղծած ըլլալուն, որքան ուրիշներուն ջանքերը և իր աշխատանքը ու հանճարը ի մի ձուլելով մտքողական արդիւնքի հասած ըլլալուն համար: Agrell (շուետացի) և Teiffman (չիխ ԺԼ. գարուն) երաժիշտները Haydn-ի նախորդները կը համարուին իրենց գրած պզտիկ համերգներով, որոնց յատկանշական գիծը սակայն symphonique շունչ և ոճ ունենային է: Պէտք չէ մոռնա՞նք նաև Emmanuel Bach-ը որ մեծ դեր մը խաղաց այս տեսակէտէն՝ առաջին անգամ ըլլալով development-ի կանոններ տուած ըլլալուն և sonata-ն վերջնականապէս ձևաւորելուն համար: Իտալացի երաժիշտ մը՝ Sammartini (Haydn-ի ժամանակակից) նոյնպէս գրած է պոթիկ համերգներ: Haydn-ի ալ առաջին համերգները շատ պզտիկ համեմատութիւններ ունէին սովորական danse-երուն rhythm-երով (եցուն): Բայց ան կամաց կամաց ուրիշներուն ազդեցութիւններէն կ'ըցաւ ձերբազատուիլ և երևան հանեց իր ինքնատուութիւնը, համերգին համեմատութիւնները մեծցուց շատ աւելի երկայն գործի մը վերածելով դայն, սովորական rythme-երը

մէկի գնելով և սեռը վերացականացնելով, մտաւորականացնելով: Ան՝ շատ մը փորձեր և աշխատանքէ վերջ համերգին տուած չորս բաժանմունքներ ունեցող դասական ձևը:

Mozart աւելի առաջ տարաւ համերգը դայն աւելի ևս մեծցնելով, և արտաբերելով գործեր՝ որոնց համար իրապէս կարելի է ըսել խորունկ: Գրեթէ ան է ստեղծողը patétique ոճին, իր համերգներով արտայայտելով իր հոգիին անհուն մեղամաղձատութիւնը:

Mozart-էն վերջ, համերգը ձևի արտայայտութեան, ոճի և խորքի կատարելութեան հասցուց երաժշտութեան մեծագոյն գիւցաղն Beethoven. Beethoven սկսաւ հոնկէ, ուր որ Mozart ձգեց, բայց շարունակելով, համերգը վերածեց փիլիսոփայական երկի մը:

Concerto-ն՝ որ ստեղծուած էր իտալացի Torelli, Corelli, և A. V. Valdi երաժիշտներուն կողմէ, ձևի կատարելութեան հասաւ Mozart-ով, իսկ խորքի կատարելութեան՝ Beethoven-ով: Haydn-Mozart-Beethoven, չըլլանք գործիական երաժշտութեան փառքի շրջանէ: Այս երեք մեծ տիտաններով sonata-quartet-concerto-symphonic սեռերը յաջորդաբար ձևի արտայայտութեան և խորքի անգերազանցելի բարձունքներու, և անչափելի խորութեանց հասան:

Haydn-Mozart-Beethoven շրջանը կ'անուանուի նաև գոսական շրջան երաժշտութեան պատմութեան մէջ: Դասական կ'ըսեն նախ, հին կամ նոր վարպետներուն որոնք արտադրած են արուեստի զուլ-գործոցներ, գնահատուած են բոլորէն, և իբր օւրինակ կը ծառային ուրիշներուն, իրենց գործերով: Բայց գոսակայնի երկրորդ իմաստը, որ վերոյիշեալ անորոշ, տարածուն իմաստէն աւելի յստակ է, երաժշտութեան պատմութեան մէջ որոշ շրջան մը կը յատկանշէ: Իսկ գոսական անուանած է Haydn-Mozart-Beethoven շրջանը, որովհետեւ կը ներկայացնէ ուրոյն յատկանիշեր: Այդ յատկանիշերը աւելի լաւ հասկնալու համար պէտք է հակադրենք դայն իրմէ ճիշդ վերջ եկող վիպապաշտութեան:

Շատ կարճ կերպով՝ գոսականութեան յատկանիշերն են 1) խորքի և ձևի ներգաշնակ յարաբերութիւն, 2) երակայնու-

թեան, զգայականութեան վրայ տրամաբանութեան և մտածումին հակակշիռը, 3) ընդհանուր, համամարդկային յուզումներու արտայայտութիւն: Այս տեսակէտէն նոյն յատկանիշերը ունին նաեւ Bach և Hændel: Արդարեւ անոնք ալ դասական են, բայց այնքան լրիւ մարդկութիւն մը կը կազմեն իրենք իրենց մէջ, որ զուտ շքրանք մը կը նշեն: Մինչ ապագային ստեղծուելիք վիպապաշտութեան — որ յեղափոխութիւն մըն է ինքնին դասական քիչ թէ շատ չափուած ձեռած արուեստին — յատկանիշերն են 1) աւելի խորքի, յուզումին գաղափարին մշակումը, քան թէ ձևին (forme), 2) անսանձ երեակայութիւն մը (Berlioz-ի symphonie fantastique), 3) «ես»-ին, կամ անհատին յուզումներուն արտայայտութեանը աւելի սեղ տալ քան թէ համամարդկային յուզումներուն, 4) Ազգային motif-ներու մշակումը (Smetana, Dvorak, Grieg և առասկան ազգային դրամորգը):

Այս վերոյիշեալ գաղափարները աւելի լաւ պիտի հասկնանք, եթէ օրինակներով խօսինք: Եթէ Mozart-էն կտոր մը լսենք, ու զայն բազմատենք Chopin-ի կամ Schuman-ի մէկ կերպին հետ, պիտի տեսնենք թէ նախկինին մէջ որքան ձևն է տիրապետող, իսկ վերջիններուն մէջ որքան յուզումն է, խորքն է յատկանշականը:

Beethoven-ը թէն գոսականներուն մէջ գոսեցինք, բայց ան իր սկիզբի գործերով դասական է: Մինչ իր վերջին քառեակները, 9րդ համերգը, և մեծ պատարագը, կը նշեն նոր դպրոցի մը, նոր ուղղութեան մը ծագումը, որ մարդկային երեակայութեան և մտածումի սահմանները անցած է:

Գերմանական ազգային opéra-ն. — Մինչև ԺԸ. դարու երկրորդ կեսը գերմանական opéra գոյութիւն չուներ: Mozart-ն է որ առաջին անգամ ըլլալով կը գրէ գերմանական opéra մը: Ան իր վերջին գործով «La Flûte enchantée», կը հիմնէ գերմանական opéra-ն: Mozart-է վերջ Beethoven — մեծ վարպետը, որ երաժշտական ամէն սեռի մէջ արտադրած է իսկական գլուխ-գործոցներ — իր միակ opéra-ով «Fidelio», գերմանական opéra-ն որոշ ուղիի մը մէջ կը դնէ: Իսկ Weber (ԺԸ. - ԺԹ. - ին սկիզբը) մեծ հիմնադիրն է գերմանական ազգային վի-

պապաշտ (romantique) opéra-ին: Ան իր opéra-ներուն իբր նիւթ կ'ընտրէ գերմանական հին աւանդութիւնները, իբրեւ իսկական գերմանացի opéra-ին մէջ նուագախումբին գերը կը մեծցնէ, և կ'արտադրէ երկու մեծ գործեր «Der Freischütz» (որուն overture-ը նշանաւոր է) և «Oberon». երկուքն ալ romantique opéra-ի իսկական նմոյշներ:

ԺԹ. դար անցնելէ առաջ ամփոփենք մինչև հիմա մեր տեսած շրջանները. —

1) Հին շրջանը (յուշական երաժշտութիւնը):

2) Քրիստոնէական դարեր և polyphonique շրջան (իբրեւ երաժշտական շրջան՝ polyphonique շրջանը առաջինը պէտք է նկատել, բայց նպատակաւորմար չըլլար):

3) Bach-ի և Hændel-ի շրջան (այս վերջինը չմոռնանք որ մեծ ռադիկալ մըն է, որ կը միացնէ polyphonique շրջանը դասականին):

4) Դասական շրջան (Haydn - Mozart - Beethoven):

Իսկ ԺԹ. դարը մեզի պիտի ներկայացնէ վիպապաշտ (romantique) շրջանը, և Ի. դար՝ օպալեստապաշտութիւնը (impressionisme):

Գ Լ Ո Ւ Խ Դ.

(ՆՈՐ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐ)

ԺԹ. դարը իր վիպապաշտ խորունկ դպրոցով երաժշտութեան պատմութեան ամենէն բեղուն շրջանն է: ԺԹ. դարուն է որ (ա. կիսուն) Berlioz-ով ֆրանսական երաժշտութիւնը կը մտնէ հարազատ, խորունկ ուղիի մը մէջ: Բ. կիսուն Gliucka ռուս երաժիշտ մը (Իտալիա ռուսած), կը հիմնէ ռուսական երաժշտութեան ազգային դպրոցը: Նոյն տան Grieg կը հիմնէ նոր-վիկեան երաժշտական ազգային դպրոցը, ինչպէս նաեւ Smetana չեխականը: R. Wagner և Berlioz արդի մեծ նուագախումբը կը ստեղծեն, Chopin (քոլոնիացի) դանիակի գրականութեան մեծապէս կը նպաստէ: Համանուագը խորունկ փիլիսոփայական մեծ երկերու և ճերմաշարահներու վը վերածննդ երաժշտութեան ամենէն անհասանելի կատարները՝ J. Brahms, P. Tchaikovsky, César Franck, A. Dvorak, Mendelssohn, Schumann, Liszt, ԺԹ. դարուն է որ կը հիմնուին նաեւ սպանիական, հունգարական և բոլոնիական

ազգային դպրոցները: Սպանիական ազգային երաժշտութեան ներկայացուցիչները կ'ըլլան Albeniz, Granados, De Falla, ուսումնական ազգային դպրոցը Glinka-է վերջ կը ներկայացուի Rimsky-Korsakov-ով, Moussars-gsky-ով, Tchaikovsky-ով, Balakirev-ով:

Փերմանական վիպապաշտ opéra-ն Weber-է վերջը R. Wagner-ով, գեղեցկութեան, խորութեան գագաթնակէտին կը հասնի: Wagner-է վերջը իր գործը կը շարունակէ K. Strauss.

Ֆրանսական opéra-ն կը յառաջդիմէ շնորհիւ Meyerber-ի, Berlioz-ի, Gannad-ի և Bizet-ի: Իսկ իտալականը կ'արտադրէ Rossini-ն, Donizetti-ն, Bellini-ին և յիշածաներէն շատ աւելի խորունկ հեղինակ մը՝ Verdi-ն (Aida): Ի. գարուն սկիզբը Debussy և Ravel ֆրանսացի երաժիշտները կը հիմնեն նոր ուղղութիւն մը իրենց opéra-նեւրով՝ ապաւորապաշտութիւնը: Աւելի Debussy է իր "Poleas et Melisande"-ով հիմնագիրը, որ ամէն երկրի մէջ կ'ունենայ իր հետեւորդները:

Իսկ Debussy է վերջը մինչև հիմա կը գտնուինք շրջանի մը մէջ, ուր ամէն մարդ կը փորձարկէ և կը փորձէ:

Ի. գարուն մեծ երաժիշտներէն են նաև Elgar (անգլիացի), Macdowell (ամերիկացի), Strauss (գերմանացի), Schouberg (աւստրիացի), Bartok (հունգարացի), Scriabin և Stavinisky (ռուս):

Ամէն պարագայի փորձարկեն, փորձեն կամ ուրիշներու հետեւին Ի. գարուն տիտաններն են վերոյիշեալները՝ որ հսկայաքայլ կը յառաջանան: Իսկ եթէ շատ չենք ծափահարիր իրենց գործերը՝ կրնայ ըլլալ որ մեր չհասկնալուն պատճառաւ է:

Ամէն պարագայի երաժշտութեան պատմութեան ամենէն հետաքրքրական ժամանակին մէջ կը գտնուինք՝ և մեզի կը մնայ համբերել, յուսալ և սպասել, նայելու համար թէ այս գերմարդկային ճիգերը ո՞ւր պիտի հասցնեն երաժշտութեան մեծ, նոր աշխիւրաները:

ՕՆՆԻԻ ՌԻՊՈՐԹԵՐՆԵՐ

(Վերջ՝ 6)

ԼԵՋՈՒՆԳԻՏԿԱՆ

Ե. ԴԱՐԻ ՀԱՅԵՐԷՆԻ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐԸ

Ուկրաիններէն ոմանց համար լեզու է, ուրիշների համար ռուսներէնի մի բարբառը: Սպաններէնը և պորտուգեղներէնը համարուում են երկու տարբեր լեզուներ, բայց նրանց միջև եղած տարբերութիւնը աւելի փոքր է քան հայերէնի ու ղոկերէնի և սակայն այս վերջինը համարուում է բարբառ: Այսպիսի օրինակներ բազմաթիւ են: Իսկ բարբառներն են թմբաբարբառներն տարբերութիւնը շատ աւելի անորոշ է: Հնդհանուր սկզբունքն այն է որ երբ երկու անհատ իրար չեն հասկանում, այդ տեղ բարբառ կայ: Իսկ երբ հասկանում են իրար առանց դժուարութեան, այդ տեղ են թմբաբարբառ կայ: Բայց չհասկանալու և հասկանալու միջև կան անհուն աստիճաններ և անշուշտ այդ հասկացողութիւնը կամ անհասկացողութիւնը յառաջանում է նաև մարդու սեփական ընդունակութիւնից: Շատ անգամ միջ համար անհասկանալի է դառնում բարբառը, երբ այսինչ անձն է խօսում, բայց մի ուրիշի բերանում նոյն բարբառը հասկանալի է դառնում: Միևնոյն բարբառը անհասկանալի է երբ ականջով ենք լսում, իսկ երբ գրաւոր ենք կարդում, աւելի հասկանալի է դառնում:

Այս բոլորը նկատի առնելուց յետոյ, այժմ հարց տանք թէ Ոսկեզարի բարբառները ի՞նչ աստիճան էին ներկայացնում: Երկուսն էին որ հայերը իրար չէին հասկանում, թէ ընդհակառակը արտասանական և այլ չնչին տարբերութիւններ միայն կային, որոնք գրաւորի վերածուելու ժամանակ արդէն ջնջւում էին:

Այս հարցին մենք կարող ենք պատասխանել տեսականորէն եւ գործնականորէն:

Տեսականորէն մենք կարող ենք դատել հետեւի ձևով:

(*) Շարահանութիւն՝ մեծաւն հեղինակի «Պատմութիւն Հայ Լեզուի» զործն (ԺԸ. Գլուխ):

Գրտեանք որ Մեսրոպը հնարելով հայերէն գիրը՝ նպատակ ունէր քրիստոնէական քարոզչութիւն. նա ուզում էր տալ ժողովուրդին Ս. Գրիքը՝ նրան հասկանալի լեզուով: Մեսրոպ երկար տարիներ ծան է գալիս Հայաստանի զանազան կողմերը, թէ պարսկական արեւելեան Հայաստան և թէ յունական արեւմտեան Հայաստան. ինքը ծննդեամբ Տարօնեցի և Այրարատի քանկիւ, գնում է Գողթն, Սիւնիք, Արցախ, Փայտակարան և այլ նահանգներ, ամէն տեղ խօսում, քարոզում, գործում զըզրոցներ է բաց անում և հայ գիր է սովորեցնում: Ինչպէ՞ս են իրան հասկանում: Նոյնը անում է նաև Վրաստանում և Աղուանքում, որոնց համար հնարել էր այբուբեն և թարգմանել է տալիս Ս. Գրիքը նրանց լեզուով: Արդ եթէ Արարատեան բարբառը, որով թարգմանում էր Ս. Գրիքը հասկանալի չլինէր Հայաստանի զանազան գաւառներին և Վրաց ու Աղուանից գոնէ սակաւաթիւ ուսումնականներին, էլ ի՞նչ նպատակ ունէր այդ քարոզչութիւնը կամ աշուրեքների ուսումը և Ս. Գրիքի թարգմանութիւնը: Իսկ եթէ այդ թարգմանութիւնը տարածւում է ամէն տեղ, նշանակում է որ ժողովուրդը փոքր ջանքով կարող էր հասկանալ այդ լեզուն:

Գործնականորէն դատելով հարցը՝ մենք մեր առաջ գնենք Աբարատեան (Եղնիկի) բարբառը և արեւելեան (Կորիւնի) բարբառը, որ նախորդ քննութիւններով ձեռք բերինք, և համեմատենք իրար հետ: Ոչ մի էական տարբերութիւն չկայ այդ երկուսի մէջ. նոյն են բոլոր բառերը, նոյն են ամբողջ հոլովումն ու խոնարհումը, նոյն են շարագատութիւնը և համաձայնութիւնը. մի խօսքով երկուսն էլ միեւնոյն լեզուն են: Նորայր, էլ 262, գտնում է որ հանդերձ բառը Կորիւնի խմբի մէջ հոլովում է ու հոլովման համաձայն, հանդերձոյ, հանդերձով, ընդամէնը չորս անգամ, մինչդեռ միայնակ գրականութեան մէջ հոլովում է միշտ ի ձեռով. միայն մի անգամ կայ ի հանդերձոյ ձեռ՝ Ղևտ, ԺԱ. 32: Արդարեւ մեծ տարբերութիւն, որի վրայ կարելի է բարբառ հիմնել:

Այն բոլոր տարբերութիւնները որ մենք տեսանք Կորիւնի բարբառում, ոչ մի էական արժէք չունին և ներկայացնում

են միեւնոյն հայերէն լեզուն: Ի՞նչ էական տարբերութիւն կայ եթէ մէկը խոսաճարակ լինել սաի և մի ուրիշը խոս ճարակել կամ ուտել. եթէ մէկը գինի կամ բաժակ ի մաս տունել ասի և մի ուրիշը բաժակ ի ձեռու եւ կամ աւելի խիստ ձեւերից խօսելով՝ եթէ մէկը ուրիշ ձեռով բարդութիւններ կազմի (նեղութիւնակիր, քաւութիւնաբեր են.) և մի ուրիշ այդպիսի ձեւեր չգործածի. եթէ մէկը անցեալ դերբայ գործածի (իրբե հասեալ), իսկ միւսը դիմաւոր բայ (իրբե բաժակ), Այս տարբերութիւնները այնքան անարժէք են, որ թոյլ է տրուած միեւնոյն Ս. Գրիքի մէջ երկու տարբեր բարբառների գոյութիւնը. Հին Կտակարանի ամենամեծ մասը և Նոր Կտակարանի ամբողջ Արարատեան բարբառովն են, միայն Մակարայեցւոց զբրքերը Կորիւնի բարբառով են: Եւ այս երկու բարբառները կողք կողքի պարել են միշտ, առանց որեւէ անպատեհութեան, առանց որեւէ գոռաւորութիւն կամ թիւրիմացութիւն առաջացնելու և չպիտի էլ ճանաչուէին, եթէ չլինէր Նորայրի սուր դիտողութիւնը:

Գլխաւոր տարբերութիւնը երկու բարբառների միջև, ինչպէս նախորէն ասացինք, մի քանի նոր բառերի գոյութիւնն է (աարուշան, նուազ, գումարտակ, զըզեակ, կղեր և ի հարկէ ուրիշներ էլ), կամ որոշ բառերի տարբեր իմաստով գործածութիւնը. ինչպէս միամտութիւն (հաւատարմութիւն) արեւելեան բարբառում կամ այլ (քամի) ստորին Հայաստանի բարբառում: Սրանք սակայն նոյնպէս բարբառի էութիւնը չեն կազմում: Բարբառի էութիւնը կազմող տարրերն են ձայնաբանութիւնն ու ջերականութիւնը:

Այս բոլոր մեր քննութիւններից հետեւում է այն՝ որ Ոսկեդարում հայերէն բարբառներ չկային. Հայաստանը չէր ներկայացնում մի այնպիսի երկիր, ինչպէս Յունաստանն է, որ բաժանուած էր զանազան բարբառների և որոնք զրազան գործերի մէջ էլ պահում են իրենց գոյութիւնը (յոնիական, ատտիկեան, դորիական են.): Հայաստանի զանազան գաւառների ժողովուրդները իրար հասկանում էին հեշտութեամբ և զրական ու ժողովրդական լեզուների միջև խտրութիւն չկար: Այն տարբերութիւնները որ կարելի էր նկատել

զանազան գաւառների խօսակցութեան միջև կազմում էին ոչ թէ բարբառային տարբերութիւններ, այլ աւելի ճիշտ բառով ենթաբարբառային:

Այս եզրակացութեան կը հասնինք մենք նաև բողոքովին այլ ճանապարհով, արդի այլ և այլ բարբառների համեմատական քննութեամբ: Համեմատելով արդի հայ բարբառները իրար հետ, դուրս բերելով նրանք կազմող տարբերութիւնները, եւ մտաւորապէս յետ յետ տանելով նրանք առաջ բերող զարգացման և բարելորդութեան ընթացքը, կը գտնենք որ բոլոր այդ բարբառները ունին մի ծագում, նրանց հասարակաց աղբիւրը Ոսկեգարի հայերէնն է, ուրիշ խօսքով Յ. դարի զարբարը:

Այս մանրամասն քննութիւնը մենք պահում ենք գլխին:

Այս եզրակացութիւնը որին մենք հասնել տարօրինակ չլպչաք է թուի. նման օրինակներ շատ կան այլուր. տաճկերէնը որ առնուազն 600 տարուց ի վեր խօսուում է Տաճկաստանում, ոչ մի բարբառային տարբերութիւն չէ ներկայացնում սկսած Պարսկաստանի սահմանից մինչև Աղբիականի եզրը. ռուսերէնը Լենինգրադից կամ Մուրմանից մինչև Սիբիր և Վլատկաւստոկ մինչև Նոյն լեզուն է. մալաչերէնը որ մի փոքր խումբ աշխարհակալների Մալայան կղզիներից փոխադրեց Մալազոսկարի մեծածաւալ կղզին Յ. Բ. առաջին դարերին բոլորովին օտար մի աշխարհ և օտար ցեղերի մէջ, ոչ միայն տարածուեց ամբողջ կղզում ընջելով տեղական բնիկ լեզուները, այլ և ոչ մի բարբառ չի ներկայացնում այսօր, հզար տարւայ ընթացքում, ունենալով հանդերձ 3 միլիոն խօսող:

Հայ բարբառների մասին խօսել են նաև, թէ է նոյն իսկ Յ. դարից աւելի ուշ, մեր հին քերականներից Թրակացու քերականութեան թարգմանիչը՝ Դաւիթ մեկնիչ, Անանուն մեկնիչ, Մովսէս քերթող և մանաւոր Սաեփանոս Սիւնեցի:

Դիտենքու թրակացու յունարէն քերականութեան մէջ ճանկանաբար խօսք է լինում յունարէն բարբառների մասին (ինչպէս Նուրիացոց և Դորիացոց) և մէջ է բերւում այս բարբառներից զանազան ձևեր: Հայ թարգմանը և մեկնիչները (Դաւ-

ւիթ, Անանուն և Մովսէս) սրանց համապատասխան զնոււմ են հայոց Գորգայ կամ Կորճայ բարբառը՝ չորս հետեւեալ վկայութեանց մէջ:

1. Թրակացին, էջ 14, յոյն բնագրում, արական հայրանունների համար իբրև մասնիկ յիշում է երեք՝ դեռ Ատրիդէս, ոմ Ատրիյոն (և ըստ Նուրիացոց բարբառին աղիոս հիւրագիրոս).— հայ թարգմանը իբրև հայերէն հայրանունների մասնիկ յիշում է եմ, էլ, իք, զեմ, էմ, ալ և սրանց համար օրինակ է տալիս Սամէն, Մանուէլ, Մանիթ, Բաբգէն, Մանէճ, Արտակ. և որպէսզի հեռլիական բարբառին էլ համապատասխան մի բան գտնի, աւելացնում է «եւ Գորգայիցն ինքեանց զազափար յատկական, որպիսի Մանայիճ»։ Նոյնը կրկնում են միւսները. Եւ Գորգայիցն իւրեանց զազափար յատկական Մանայճ (Անանուն մեկնիչ, էջ 140)։ Եւ ըստ Գորգայիցն Մանայճ (Մովսէս քերթող, էջ 170)։

2. Դաւիթ մեկնիչ, էջ 105, Դորիական բարբառը բացատրելու համար ասում է. «Դորգայիցն ի զազափար է. զի որպէս գործ ծեքելով ի համանուն լեզուէ ի խօսս, նմանապէս և ի հոռոմին Դովրացի իմն անուանեալ լեզու»։

3. Նոյն մեկնիչը, էջ 112, խօսելով բայի սեռի վրայ՝ ասում է թէ նեղգործական է գաննում, կրաւորականը գանիւմ, միջինը (իմա հասարակը)՝ մոռացայ գոք կամ մոռացեալ եղէ։ Ուզում է ասել թէ մուռանաւ բայը թէ իբրև նեղգործական է գործածուում և թէ իբրև կրաւորական՝ «մոռացուիլ» նշանակութեամբ։ Եւ աւելացնում է. «բայց յայլ վայրս, որպէս Կորճայք, վարին կրականին (իմա կրաւորական բայ) ոչ համարար, այլ ըստ սովորութեան»։

4. Անանուն մեկնիչ, էջ 147, բայերը ըստ կազմութեան բաժանում է երկու տեսակի. նախազազափար և ածանցական. օրինակ ոռոգեմ նախազազափար է, իսկ ոռոգանեմ՝ ածանցական։ Եւ աւելացնում է. «Եւ պարտ է գիտել իթէ ըստ մերումս բարբառոյ նախազազափարաւ վարին Կորճայք միայն իսկ ածանցական՝ ոռոգանեմ. արդ այսպէս և այլքն ամենեքեան»։

Այս բոլորից հետեւում է այն ժամանակներում Գորգայ կամ Կորճայ կոչուած

մի բարբառի գոյութիւնը, որի առանձնա-
յատկութիւններն յիշուած են. 1. Մա-
նայձ ձեւը փոխանակ Մանէձ. 2. Կրաւու-
րականի իմ վերջաւորութեան տեղ եմ ձեւի
գործածութիւնը. 3. Բայերի անմի վեր-
ջաւորութեան տեղ եմ:

Սակայն հայ բարբառների գոյութեան
մասին շատ աւելի լրիւ կատար տեղեկութիւն
է տալիս Ստեփանոս Սիւնեցին իր քերա-
կանութեան մէջ, էջ 187:

Այստեղ նա խօսելով լեզուագիտու-
թեան մասին, ասում է թէ մարդ որպէսզի
լաւագոյն կերպով կարողանայ հմտանալ իր
լեզուին, պիտի իմանայ նախ՝ շրջակայ
ազգերի լեզուն (որ շուրջ դքս՝ սահմա-
նակից աշխարհք իցեն՝ գիտութիւն լեզ-
ուաց նոցա), երկրորդ՝ իր լեզուի բար-
բառները և երրորդ՝ հին լեզուների (հրէից
են): Երկրորդի մասին՝ որ մեզ համար
կարեւորագոյնն է, ահա իր բառերը. «Եւ
որքանեւ զքո լեզուիդ գիտելն զբովանջակ
զբառնս զղեկրակաւսն, որպէս զԿորճայն և
զՏայեցին և զԽութայինն և զՋորրորդ Հա-
յեցին և զԱպերացին և զՍիւնիկն և զԱր-
ցախայինն. այլ մի՛ միայն զՄիջերկրայսն և
զոստանիկան, վասնզի պիտանիք այսոքիկ
են ի տալաչափութեան. այլ և օգտակար
ի պատմութիւնսն, զի մի վրիպեցի ան-
ընտել գովով լեզուացն»:

Ի՞նչ է ուղում ասել Սիւնեցին այս
խօսելով. յիշեալ եօթը անունները լեզու-
են թէ հայերէնի բարբառներ: Ըստ տեղ-
ւոյն դատելով անշուշտ բարբառ են, որով-
հետեւ զընտեմ են երկրորդ, այն է բար-
բառների շարքում. լեզու ինկելու գէպ-
քում պիտի յիշուէին առաջին խմբի մէջ:
Սակայն ինչպէս երևում է, Սիւնեցին բար-
բառ է համարում նաև միւնեոյն երկրի կամ
պետութեան մէջ խօսուած զանազան լե-
զուները: Այսպէս չնայած որ նախորդ հաշ-
ւով Սիւնիկ բարբառ պիտի լինէր, քիչ յի-
տոյ դառնում է առանձին լեզուն՝ «Եւ
զտանի սա յորովագոյն ի Պարսից և յԱղ-
ուանից և ի Սիւնեաց լեզուին, զի երկա-
նունք և եռանունք են յորովք. որպէս՝
Նիւ-դաստ, Նիւ-ձոսրով, Ջուան-ձոսրով,
Վարազ-ձոսրով, Վարազ-Տրդատ և որք
այսպիսիք (էջ 205): Պարսկերէնի և Աղ-
ուաներէնի հետ մէկ գծի վրայ յիշելը
ցոյց է տալիս՝ որ Սիւնիկն էլ առանձին

լեզու է և ոչ բարբառ, և հետեւաբար վե-
րոյիշեալ եօթը անուններն էլ առանձին
լեզուներ են և ոչ թէ բարբառներ:

Սիւնեցու յիշեալ հատուածի քննու-
թեամբ զբաղուել է յատկապէս Հիւրշման,
Արմենիշէ գրամ. էջ 519: Նա հաստատում
է որ յիշեալ եօթը անունները առանձին
լեզուներ են և ոչ թէ հայերէն բարբառ-
ներ: Այսպէս հաստատապէս օտար լեզու
էր խութայինը, որ ըստ Թովմաչէի, Սասուն
ունգ փուլն գեթիս դես Թիգրիս, Վիսուն
1895, մինչև Ժ. դարը խօսուած էր ինչի՞
գաւառում օտարացել մի ժողովուրդի մէջ.
Հայ չէին նաև Տայեցիք, Տայքի հին քնա-
կիչները, որ Գնեսիփոնը Տասօթոյ անունով
յիշում է Խալիբնիքի և Փասիանացոց հետ
և հայերից բաժանում է: Ապերացին էլ
նոյնպէս առանձին լեզու էր, որ խօսում
էին Ապերացիք և որ յիշում է Հերոդոտը՝
Իբրեւ առանձին ազգութիւն Սասպիյեոս
ձեռով: Դարձեալ Ջորրորդ-Հայեցին հին
Մոփաց նահանգի արամայեցի ազգաբնա-
ջութեան լեզուն էր: Կորճայք և Արցախ
թէև Մովսէս Խորենացու աշխարհագրու-
թեան մէջ իբրեւ Հայաստանի գաւառներ
են յիշուած, բայց աւելի հին պատմագիր-
ներ իբրեւ օտար երկրի և ժողովուրդ են
յիշում. օր. Եղիշ. 10 և 39, ուր Կորզուք՝
հայերի հետ յիշուած են վրացոց, աղուա-
նից և ուրիշ քրիստոնեայ օտար ժողո-
վուրդների կողքին. — Եղիշ. 72 Տմորիք,
Կորզիք, Արցախ, Աղուանք, Վիրք, Խաղ-
տիք. — Եղիշ. 97 Խաղտեաց մուծ երկի-
րը, Տմորիքի անհասանելի ամրութիւննե-
րը, Արցախի թանձր անտառները. — Բուզ.
159 ամօր գաւառն Արցախ, ամօր գա-
ւառն Տմորիք, ամօր երկիրն Կորզիք,
Իշխանն գաւառին Կորզուաց. — Բուզ. 209-
210 Նորշիրական, Կորզուք, Կորզիք, Տմո-
րիք, Մարք, Արցախ, Աղուանք ևն. —
Փարպ. 369 Ատրպատական, Կորզիք, Կա-
տիք. — Ագաթ. 628, Սեբ. 60. — Լաւ
Հիւրշմանի ցանկից դուրս է մնում միայն
Սիւնիկն, բայց դա էլ հաստատուած է, ինչ-
պէս տեսնել, Սիւնեցու մի այլ վկայու-
թեամբ: Այսպէսով ահա յիշեալ եօթը ա-
նունները ոչ թէ հայ բարբառներ էին, այլ
Հայաստանում խօսուած մանր լեզուներ.
Կորճայքը հաւանաբար քրդական մի բար-
բառ էր:

Ստեփաննոս Սիւնեցու վկայութիւնը մի կողմ դնելով՝ դառնաճ գործնալ մեկնելներէր Գորգայ կամ Կորճայ կոչածին: Ո՞րն է այս երկու ձեւերից ուղիղը. — Գորգայ ձեւը յիշում են Թրակացիք, Անանունը, Մովսէսը և Դաւիթը՝ մի մի անգամ. Կորճայ ձեւը յիշում են Դաւիթը և Անանունը մի մի անգամ: Հին և հարազատ ձեւը ուրեմն Գորգայ է: Այս բառը ըստ իս նշանակում է «ամբիկ», «գոնհիկ», եւ բնաւ կապ չունի Կորճայքի հետ՝ որ ըստ Սիւնեցու առանձին լեզու է: Գորգայ բառը աւելի յետոյ շնչուելով լեզուից և այլեւ անհասկանալի դառնալով Թրակացու յաւելուած բառացանկում մի անձանօթ մեկնել կարիք է դրացել բացատրելու և անշուշտ իրար կապելով Գորգայք, Կորգուք և Կորճայք, աւելացրել է այնտեղ «Գորգէիցն» Կորճէիցն բացատրութիւնը, էջ 61: Սրանից յետոյ միւս հեղինակները (Դաւիթ և Անանուն) սկսել են սխալմամբ անիտոր գործածել երկու ձեւերը իբրեւ հոմանիշ:

Ինչ էլ որ լինի, ճշտուում է Գորգայի՝ իբրեւ առանձին ժողովրդական բարբառի գոյութիւնը և երեան են զայիս նոյնիսկ այս բարբառի երեք առանձնայատկութիւնները՝ որ յիշեցինք վերում: Բայց այս առանձնայատկութիւններն էլ չեն ներկայացնում այնպիսի մեծ տարբերութիւններ, նոյնիսկ Ս. դարից բաւական ուշ լինելով, որ կարելի լինի սսել թէ դա իրօք բարբառ է, այլ մի միայն ենթադրաբար: Եթէ Գորգաների մէջ աւելի ուժեղ լեզուական որեւէ տարբերութիւն լինէր, անշուշտ քերականները պիտի յիշէին և առանձնապէս պիտի շեշտէին այդ տարբերութիւնը, քանի որ պարուսակ էին փնտռում բարբառների հետքեր գտնելու, և Դիոնիսիոս յիշած յունական բարբառներին համապատասխան մի բան գտնելու հայերէնի մէջ:

ՊՐՈՓ. Հ. ԱՃԱՌԵՍՆ

(Տարբերակել)

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Նորին Ամենապատուութեան հրահանգով եւ յանձնարարութեամբ, Դեկտեմբերի սկիզբը, Պալատս մեկնեցայ վանաբնակ աղիտեալներու համար հանգստակութեան պաշտօնով:

Ուրախութեամբ եւ յարգանքով պատրաստ կը զգամ այս հջերէն յայտնելու քե իրաքի Հայոց Վաշտութիւնը եւ բովանդակ հասարակութիւնը իր յարգանքի եւ սրբի պատահանութեան մէջ չթերացաւ եւ ընդառաջեցով մեր խնդրանքին բաւ իր լաւագոյնը որպէսզի հանգստակութեան այս գործը կարելի աղիւնաւորութեամբ պսակուի:

Մեր առաջին գործը ելաւ, խորհրդակցութեամբ իրաքի Հայոց Քաղաքական Ժողովին, կազմել Հանգանակիչ Ցանձնախումբ մը, բաղկացած Տեղւոյն յառաջաւոր անձնաւորութիւններէն: Ցանձնախումբին մաս կազմեցին Ազնուափայլ Տիկ. Սառա Թադեւոսեան, իրաքի հայոց Տիկեանց Տիկեան: Փրօժ. Տօք. Յակոբ Զօպանեանը, իրաքի հայութեան ամենէն պատուական ազգայիններէն մին, որ ազգին իրապէս պատիւ բերող հայերէն եւ բժիշկներէն մին է Պաղտատի մէջ: Պ. Մեսրոպ Թադեւոսեան Պաղտատեանի ազնուական ու ճամարիս հայր: Պ. Կարապետ Միլինեան բանիբուն եւ ազգային գիտակցութեամբ լեցուած ուժեղ անձնաւորութիւն մը: Պ. Գառնիկ Գառնիկեան պատուական ազգային մը, եւ Պ. Գրիգոր Ալիանա, գիտակից եւ մտաւորական հայ մը:

Հանգանակիչ Ցանձնախումբը կազմեց իր դիւանը աքնապետութեամբ Փրօժ. Տօք. Յ. Զօպանեանի, գանձապետութեամբ Պ. Մեսրոպ Թադեւոսեանի եւ ֆարսուղարութեամբ Պր. Գրիգոր Ալիանաի եւ սկսան գործի:

Իսկ Հանգանակիչ Ցանձնախումբի Պատուոյ նախագահն եւ ընդհանուր հովանաւորն ու առաջնորդը կը հանդիսանար իրաքի նախկին առաջնորդ Գեոր. Տ. Ռուբին Ս. Ար. Բեպիսկոպոս Մանասեանը: Հոս սրբի պատրաստ կ'զգամ յանուն Նորին Ամենապատուութեան եւ Սրբոց Յակոբեանց բովանդակ Միաբանութեան եւ վանաբնակ մերազն ժողովուր-

դին, մասնաւորելու իմ շնորհակալութիւնս Նորին Գերապաւոսութեան անխոնջ ջանքերուն համար, զորս ան այնքան արեւանդն կերպով ցոյց տուաւ հանգանակութեան այս գործին մէջ :

Շնորհակալութեան պատճ մ'ունին նոյնպէս Իրաքի թեմին Առաջնորդական Փոխանորդ Արժ. Տ. Գրիգոր Ա. Քահանային, իմ նկատմամբ ցոյց տուած իր այնքան սիրալիք եւ գուրգուրոտ խնամքին համար :

Հանգանակութիւնը տեւեց Պաղատիքի եւ Մուսուլի մէջ տուրջ մէկ ու կէս ամիս եւ շնորհիւ Հանգանակիչ Մարմին անխոնջ ջանքերուն հանգանակուեցաւ տուրջ 2700 իւրոսեան ռսկի :

Հոս արեւ պատճ կը զգամ մասնաւորելու անունները կարգ մը ազգայիններու, որոնք համեմատաբար լիաբուռն բերին իրենց մասնակցութիւնը բարեի այս գործին :

Պ. Լեւոն Արքիմ' 200 Տիւրք, Պ. Իսէնէր Ս. Մարգարեան' 100, Պ. Հայկ եւ Զապէլ Թադէոսեան' 100, Տիկ. Էլիզէ Միւնաս' 100, Պ. Հայկ Բաքիսեան' 100, Տիկ. Արսիւն Վ. Մինաս' 100, Օր. Ծալիկ եւ Տիկ. Արաքի Յովսէփեան Բոյրե' 100, Յովհաննէսով Եղբայրներ' 50, ՓրօՅ. Տօք. Զօպանեան' 50, Պ. Գր. Ալիանա' 50, Պ. Մեսրոպ Թադէոսեան' 50, Տիկ. Սառս Թադէոսեան' 50, Խաչե' եւ Մարիամ Համբարձումեան Բոյրե' 50, Տօք. Ասքարեան (Մուսուլ)' 50, մի ոմն (Մուսուլ)' 75 :

Շնորհակալութիւն նոյնպէս Տիկ. Մարգարիտ Շիւմանեանի' 20 Տիւրք, Պ. Գր. Բազալեանի' 30, Տօք. Ա. Բալայեանի' 25, Պ. Արեակ Նանդեանի' 25, Պ. Տիւրքան Տէր-Նոյիսեանի' 20, Պ. Շաւարե Իմիւրեանի' 25, Պ. Տիգրան Թօփեանի' 25, Պ. Յակոբ Աբրահամեանի' 20, եւ Պ. Մկրտիչ Սեդրակեանի' 25 :

Նոյնքան խորունկ շնորհակալութիւն բռ-

լոր միւսներուն, որոնք առաւել կամ նուազ չափով, համաձայն իրենց կարողութեան, բերին իրենց մասնակցութիւնը հանգանակութեան այս ձեռնարկին : Թող Տէրը վարձահատոյց ըլլայ բոլորին, վասնզի համաձայն աւետարանի յաւեհ կենդանի պատգամին՝ «գաւաթ մը պաղ ջուրն անգամ անվարձ չի մնար» :

Պաղատիքի հանգանակութեան վերջ, առաջնորդութեամբ Արժ. Տ. Գրիգոր Առաջնորդ եւ Զապէլ հոն եւս տարունակելու հանգանակութեան գործը : Մուսուլի հասարակութիւնը զխաւոսութեամբ Տօք. Ասքարեանի, Արժ. Տ. Մեսրոպ Քիւնյ. Օրջանեանի, Պ. Յարութիւն Արծիւեանի եւ Պ. Խաչիկ Կարապետեանի Մուսուլի հայ հասարակութեան պատիւ բերող կերպով ընդունեցին մեզ, կազմակերպեցին հանգանակութեան գործը, եւ ազգային վարժարանի արհիւն մէջ երկու ժամուան ընթացքին, Տօք. Ասքարեանի եւ Տ. Մեսրոպ Քիւնյ. Օրջանեանի արագին կոչերուն վրայ հանգանակուեցաւ աւելի քան 600 Տիւրք, տուրջ 150 Տիւրքալ հանգանակուեցաւ Զախոյի մէջ :

Շաբաթ մը ամբողջ ընդունեցի հիւրասիրութիւնը Մուսուլի ազնուասիրտ հայութեան, վայելելով մնայուն հիւրասիրութիւնը Տօք. Գր. Ասքարեանի, Մուսուլաբնակ այս ազնուական հայուն, որուն նման անհասներ հազուադիւս են անտարակոյս մեր մէջ :

Իրաքի հայ հասարակութիւնը պատուով կատարեց Պաղատիքի հայ աղետեալներուն կատարմամբ իր պատճը, որուն համար յանուն Ն. Ամենապատուութեան եւ վանքաբնակ մերազն ժողովուրդին՝ հոս կը յայտնեմ իմ խորին շնորհակալութիւնը : Թող Տէրը մէկի փոխարէն հազար պարգեւէ իրենց :

ԵՂԻՇԷ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԱՄՄԱՆԻ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ

Անդր-Յուդանանը կը կազմէ Յուդաստանի Հայ Պատրիարքոսեան երոսոյ քեմը, Սահայի եւ Հայաստանի վիճակներէն յետոյ: Տարիներէ ի վեր գլխաւորաբար Անդր-Յուդանանի մայրաքաղաք Ամմանի մէջ, ունինք բարեկարգ ու բարգաւաճ հայ հասարակութիւն մը, իւր դպրոցով ու ժամաստանով: Այս փոքրիկ գաղութին վարչական ու կրթական գործերը կը ղեկավարուին պատրիարքարանիս կողմէ որոշուած թեմական մարմնի մը միջոցաւ, նախագահութեամբ Միաբանութեան անդամներէն, հոգեւոր հովուի մը: Իսկոյնը այժմ ունի 225 երկսեռ աշակերտներ 6 ուսուցիչ-ուսուցչուհիներով:

Տեղական մարմնի եւ առհասարակ Ամմանի հայ գաղութի ակաւաւոր ազգայիններն են Պ. Հայկ Փէրքեման, Պ. Սերովբէ Անթիպեան, Տօք. Սուրեն Էթեմեզեան, Պ.

Հովիկ Էթեմեզեան, Պերպերեան եղբարք եւ ուրիշներ, որոնք Պաղեստինի ծածօք աղէտին պատճառաւ հոն բախուած հայ գաղթականներուն նկատմամբ եւս ցոյց տուին նիւթական եւ բարոյական կարելի օժանդակութիւն եւ աջակցութիւն:

Յունուար ամիսէն սկսեալ, թեմային հովիւ Հոգ. Տ. Կորիւն Վրդ. Մանուկեանի ջանքերով կազմուած է գաղթականաց յանձնախումբ մը, հետաքրքրուելու գաղթական հայերու վիճակով, ստանձնելով նոյն առիթն նպաստի բաշխման գործը:

Հոգ. Տ. Կորիւն Վրդ. կը ջանայ եւ կը նիւթի իւր կարելին, օգտակար ըլլալու համար մերազն աղէտեալներուն:

Հոգեւորն Տեսչին եւ թեմական մարմնի անդամներուն կը մարդեմբ յաջողութիւն եւ ազդեցականութիւն, իսկ մերազն ժողովուրդին համբերութիւն եւ արթ լայնութիւն:

Ս Ի Ի Ռ Ն Օ Ր Հ Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

1948 Մայիսի 16ին կատարուելիք Ս. Միւռնի օրհնութիւնը յետաձգուած ըլլալով որոշ պատճառներով, այսու ի զիտութիւն բարեպաշտ հայ ժողովրդեան կը յայտարարենք, թէ Ն. Ս. Օծութիւն

Վ. Ե. ՀԱՓԱՌ Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. ՇՆՈՐՀԱԶԱՐԴ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

հանդերձեալ է կատարել ՍՐԲԱԼՈՅՍ ՄԻԻՌՈՆԻ ՕՐՀՆՈՒԹԻՆ Կաթողիկոսարանիս Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր Տաճարին մէջ 1949 Յունիսի 5ին՝ Հոգեգալսեան տօնին:

ԼՈՒՍԱՐԱՐԱՊԵՏ

ԻՌԵՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԵՆ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

✽ 1 Յուն. կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն: Ժամարան էր Հոգ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Տօնիկեան:

— Ըստ սովորութեան Ս. Պատրիարքը Հայրը կառավարական պաշտօնեաներուն եւ օտար հիւպատոսներուն եւ ազգայնաց շնորհաւորական դիր կամ քարդ զրկեց ամսնորի առթիւ:

✽ 5 Յուն. Դշ. — Ս. Պատրիարքը Հայրը Նախագահն շնորհաւորաբար, երեկոյան պաշտամունքին եւ վաղուան տօնի նախատեսակին, ի Ս. Յակոբ:

✽ 6 Յուն. եշ. — Տօն Դաւիթ մարգարէին եւ Յակոբայ Տեառնեղարայ արդար աւախեցին: Ս. Պատրիարքը Հայրը նախագահեց առաւօտեան պաշտամունքին եւ Ս. Աթոռայ աւանդական արարողութեան, եւ ներկայ գտնուեցաւ հանդիսաւոր Ս. Պատարագին: Ժամարան էր Հոգ. Տ. Սեբորիբէ Վրդ. Մանուկեան: Գարդեց Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Արքանանեան, բնաբան ունենալով զհաւաքան ծաղկեալ յարմատոյն Յենեայ Դաւիթ մարգարէն. եւ ի նորին շառաւիղէ առաքեալն Յակոբայ: Շէյար մերձի տանէ կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն ի հանգիստ հոգեաց Երուսաղէմի հանգուցեալ երանաշնորհ Երբազան պատրիարքաց: Զկնի Ս. Պատարագի, Ս. Պատրիարքը Հայրը Թափօրով առաջնորդուեցաւ պատրիարքարան, ուր տեղի ունեցաւ շնորհաւորութիւն եւ պատուասիրութիւն:

✽ 7 Յուն. Ուր. — Ս. Պատրիարքը Հայրը ներկայ գտնուեցաւ երեկոյան պաշտամունքին եւ նախագահեց վաղուան տօնի նախատեսակին: Օրուան բուրմառակիր վարդապետներն էին Հոգ. Տ. Սեբորիբէ Վրդ. Մանուկեան եւ Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Աւանեան:

✽ 8 Յուն. Շր. — Տօն Մրցոյմ Սեփիանոսի ճախալկային: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Ս. Ստեփանոսի մատուռին մէջ, ժամարան էր Հոգ. Տ. Միւռնի Վրդ. Կրեկեան: Ս. Ստեփանոսի տօնը կատարուեցաւ աւանդական հանդիսութեամբ ժողովաւոր - օւրբարակներուն մասնակցութեամբ:

✽ 9 Յուն. կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ: Ժամարան էր Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Աւանեան: — Ս. Պատրիարքը Հայրը ներկայ գտնուեցաւ երեկոյան պաշտամունքին եւ նախագահեց նախատեսակին:

✽ 10 Յուն. Բշ. — Տօն Աղետի եւ Պողոսի. Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Պողոս-Պետրոսի մատուռներուն մէջ: Ժամարան էր Հոգ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Տօնիկեան: — Երեկոյին Ս. Պատրիարքը Նախագահն շնորհաւորաբար, երեկոյան պաշտամունքին եւ նախատեսակին:

✽ 11 Յուն. Գշ. — Տօն Ս. Որդւոց Որոման. Ս.

Պատրիարքը Հայրը նախագահեց առաւօտեան պաշտամունքին եւ Ս. Պատարագը մատուցւ. Ս. Գլխադրի մէջ. քարոզեց շարժական շքեղագարդ սեղանին առջեւ: Բնաբան ունենալով՝ Վիսնդի Որդի մարդոյ ոչ եկն առեալ պաշտօն, այլ պաշտօն եւ տալ զանձն իւր փրկանս փոխանակ բաղձաց: Բացառելով բնաբանը Զեքեղեան եղբայրներու փափաքին առնչութեամբ, ներկայացուց զայն իբրեւ զերկուցն եւ միակ պայմանը քրիստոնէական կեանքի փառաւորման:

✽ 13 Յուն. եշ. — Երեկոյան ժամերգութեան վերջ, Միաբանութիւն եւ աշակերտներ կայացան պատրիարքարան Ամանորի առթիւ շնորհաւորելու համար Ամեն. Ս. Պատրիարքը Հայրը, որմէ ետք ստացան 1949 տարւոյ Ս. Աթոռայ օրացոյցը:

✽ 14 Յուն. Ուր. — Կաղանդ. Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ յԱւագ Սեղան: Ժամարան էր Հոգ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Տօնիկեան: Ս. Պատրիարքը Հայրը ներկայ գտնուեցաւ առաւօտեան ժամերգութեան եւ Ս. Պատարագին: Եւ աւարտ Ս. Պատարագի՝ պատրիարքարանի մէջ տեղի ունեցաւ Կաղանդի հանդէս մը, նախագահութեամբ Ս. Պատրիարքը Հոգ. Միաբանութեան կողմէ աւելած արտաստեց Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Արքանանեան: Ս. Պատրիարքը Հայրը իր փակման խօսքին մէջ շնորհակալութիւններ յայտնեց պատ. Միաբանութեան բոլոր անդամներուն փոխարարը Բարեմաղթութիւններով եւ օրհնեց ներկաները՝ տալով իր ամանորի պատգամը. Եւ Ամենապատուութիւնը անդրադառնալով վերջնացող տարւոյ տօնուր դէպքերուն եւ պաշտօնորինացոյց տրեւտեանկան ծանր տաքսպին: Կոչ աւելեց բոլորին ըլլալ ամէն բանի աւելի հաւատարիմ իրենց ցեղի առողջ նկարագրին եւ քրիստոնէական առաքինութիւններուն, որովհետեւ միայն անոնց զօրութեամբ պիտի կրնային տուել տոնը ծածկապետութեան մէջ:

— Կէտրի վերջ, Ս. Պատրիարքը Հայրը Ժառանգաւորաց վարժարան գնաց եւ տեսչին, ուսուցչական կազմին եւ աշակերտութեան կազմանը շնորհուրդ, խրատական յորդոր կարգաւով աշակերտութեան:

✽ 16 Յուն. կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն մեր Գողգոթայի մատուռն մէջ: Ժամարան էր Հոգ. Տ. Յարութիւն Արդ. Մուշեան:

✽ 18 Յուն. Գշ. — Ճոպայոյց Ս. Ծննդեան եւ Աստուածայայնութեան. Ս. Պատրիարքը Հայրը ի զուխ հոգեհանգիստ հայրերու եւ առաջնորդութեան հետ խորհրդակցութեամբ թափարական գնացքով պատրիարքարանէն մեկնեցաւ զէպի Բեթլեհէմ, — Իսթիօրը կնից առաւ Դաւանակոսի զուգը նորոգ փողոցին մէջ եւ տեղաւորուեցաւ ինքնաշարժներու մէջ եւ Ս. Աստուածածնայ զուգէն զուգս գալով՝ ուղղուեցաւ զէպի Բեթլեհէմ Բեթանիայի առջեւն զէպի ամ բացուած զինուորական հանապարհով: Պէլք Սանուր Գիւլի քաղաքապետարանի մէջ հանգիստ առնելէ յետոյ

Անդր - Յորդանանեան հեծելազօրաց և Եգիպտական զինուորական հեծելաուսարդներու առաջնորդութեամբ առաջացաւ դէպի Քեթիկէն՝ Ս. Եննիզեան տաճարի արտաքին գաւթի մէջ ուղղունց երուսաղէմի կառավարիչը և Քեթիկէնի Եգիպտացի առժամայ կառավարիչը, Նորին Ամենապատուութիւնը թափօրով առաջնորդուեցաւ լիանք՝ ուր մուտքի արարողութիւնը աւարտելով, օրհնեց ներկաները։ Ս. Պատրիարք Նոր ընդառնող և ընկերացող երեսուղէմի և Քեթիկէնի զինուորական կառավարիչները և կառավարական պաշտօնեաները հիւրասիրուեցան տեսչարանի սրահին մէջ։ — Կէսօրին Նոյն սրահին մէջ ճաշկերոյթ արուեցաւ ի պատիւ երկու զինուորական կառավարիչներուն։ — Յետմիջօրէի, ժամը 2ին, տեղի ունեցաւ երկրորդ հանդիսաւոր մուտքի արարողութիւնը զէպի Ս. Ալբր, յետոյ տեղի ունեցաւ ծրագրույցի պաշտամունքը և Ս. Պատարագը եւ նախատեսակ նախագահութեամբ Ամեն. Ս. Պատրիարք Նոր. Վկին նախատեսակին Ս. Պատրիարք Նայրը լիանք առաջնորդուեցաւ թափօրով անցնելով սինապարզ գաւթիքէն, ժամարան էր Նոգ. Տ. Սուրբն Վրդ. Քէմկանեան։

— Երեսուղէմի մէջ ծրագրույցի Ս. Պատարագը տեղի ունեցաւ ի Ս. Յարութիւն՝ Ս. Գեորգիանի վրայ, ժամարան էր Նոգ. Տ. Մաշտոց Արք. Բարիլուսեան։

Ք 19 Յուն. Դշ. — Տօմ Ս. Եննիզեան եւ Աստուծայայտութեան ի Քեթիկէն գիշերային պաշտամունքը Ս. Ալբրի և Զորհնեաց արարողութիւնը կատարուեցաւ Ս. Պատրիարքի նախագահութեամբ, Գիշերային Ս. Պատարագէն առաջ՝ Ս. Պատրիարք Նայրը քարոզեց քնարան ունենալով լեւորեւոր մեծ չորակները, Նորին Ամենապատուութիւնը ներկայ գտնուեցաւ գիշերային Սուրբ Պատարագին, օրմէ յետոյ մատուցաւ առաւօտեան Սուրբ Եննիզեան Պատարագը Սուրբ Ալբրին մէջ, յետոյ հանդիսաւոր թափօրով լիանք առաջնորդուեցաւ սինապարզ գաւթիքէն անցնելով, ժամը 8.30ին, Ս. Պատրիարք Նայրը ի գլուխ Միաբանութեան՝ զինուորական պաշտօնեանով և ինքնաշարժերու թափօրով վերադարձաւ Երուսաղէմ և լիանք, Պատրիարքարանի մէջ ընդունեց Միաբանութեան և ժողովուրդի շնորհաւորութիւնները։ — Երուսաղէմ՝ Ս. Յակոբ ժամարան ու շարքիչ էր Նոգ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Տօնիկեան։

Ք 20 Յուն. Եշ. — Մեռնից. Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, ժամարան էր Նոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասանեան։

— Երեսուղէմի զինուորական կառավարիչ Վսեմ. Ապուլալ Գէկ էլ-Թէշ ընկերակցութեամբ բարձրասիւն զինուորականներու՝ շնորհաւորական այցելութիւն տուաւ Ս. Պատրիարք Նոր. Ընդունուեցան և պատուասիրուեցան պատրիարքարանի սրահին մէջ։

Ք 26 Յուն. Դշ. — Ուրթէ. Ս. Պատրիարք Նայրը ի գլուխ Միաբանութեան Ս. Յարութեան տաճար երթալով մուտք գործեց շէրալափառով

և Ս. Պատարագը մատուց. Ս. Գեորգիանի վրայ, քարոզեց՝ քնարան ունենալով օրուան ճաշուստեարանը, Բացատրելով Ութթէքի խորհրդաւոր զէպի նշանակութիւնը հոգեւոր տեսակէտով՝ վեր հանեց Ս. Կոյսի նկարագրի գերազանց տաքնութիւնները, Վկին Ս. Պատարագի, Ս. Պատրիարք Նայրը պատրիարքարան առաջնորդուեցաւ պաշտօնական թափօրով, Պատրիարքարանի մէջ կատարուեցաւ աւանդական տնօրէնէք, Տնօրէնեաց Նոյն արարողութիւնը կրկնուեցաւ նաև Միաբանական սեղանատան, խոհանոցին և մահանին մէջ։

Ք 30 Յուն. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութեան մեր Գողգոթայի մատարան մէջ, ժամարան էր Նոգ. Տ. Յարութիւն Արք. Մուշեան։

Ք 6 Փետ. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, ժամարան էր Նոգ. Տ. Հայրիկսեր Վրդ. Տօնիկեան։ Ս. Պատարագին ներկայ էր Ս. Պատրիարք Նայրը։

Ք 13 Փետ. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութեան մեր Գողգոթայի մատարան մէջ, ժամարան էր Նոգ. Տ. Նորայր Վրդ. Պողարեան։

Ք 18 Փետ. Ուր. — Ս. Պատրիարք Նայրը ներկայ գտնուեցաւ երեկոյեան պաշտամունքին և նախագահեց նախատեսակին։

Ք 19 Փետ. Եր. — Ս. Սարգիս. Ս. Պատրիարք Նայրը նախագահեց առաւօտեան պաշտամունքին և ներկայ գտնուեցաւ Ս. Պատրիարքին, ժամարան էր Նոգ. Տ. Միւսեան Վրդ. Կրէկեան։ Յաւատարմ. Ս. Պատարագի հոգեւորագետեան պաշտօնական կատարուեցաւ Վսեմ. Պարուստ Յէշ Կիւլպէնկեանի հանգուցեալ ծնողաց հոգեւոյն համար, Անկէ առաջ, Վսեմութեան յատուկ փափաքին համեմատ իր և իր ազնիւ գտերը Տիւ. Ռիթիկ Եսայեանի ապաքինման համար մասնաւոր աղօթքներ մատուցուեցան ի Ս. Յակոբ և ըլլաւ սրբաւերաց մէջ, Ծանուցումի պահուն Ս. Պատրիարք Նայրը երախտագրտական խորունկ զգացումներով զրուստեց Նորին Վսեմութեան բարեգործութիւնները և մաղթանքներ արտասանեց աւերաւառութեան և յաշողութեան համար։

Ք 20 Փետ. Կիր. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութեան, ժամարան էր Նոգ. Տ. Սեբովթէ Վրդ. Մանուկեան։

Ք 26 Փետ. Եր. — Ս. Պատրիարք Նայրը ներկայ գտնուեցաւ երեկոյեան պաշտամունքին և նախագահեց Տեսաւընգառալի նախատեսակին։ — Այսօր, Երեսուղէմի զինուորական կառավարիչ Վսեմ. Ապուլալ Գէկ էլ-Թէշ ընկերակցութեամբ Մանուս Գէկի, այցելեց Ս. Պատրիարք Նոր. Ընդունուեցան և պատուասիրուեցան պատրիարքարանի գահիքին մէջ։

Ք 27 Փետ. Կիր. — Տեառնընդառաջ. Ս. Պատրիարք Նայրը նախագահեց առաւօտեան պաշտամունքին և ներկայ գտնուեցաւ Ս. Պատարագին, և քարոզեց քնարան ունենալով Վսեմ ի յատուկութիւն հեծելազորական և փառաժողովրդեան քում իրաւիքին։

ԵՐԵՅԿԻՆ ՍԱՆԴՈՒԽՏ ՊՕՂԱՐԵԱՆ

Ցաւով լսեցինք յանկարծական մահը Երէջկին, Տիրամայր Սանդուխտ Պօղարեանի — մայրը Ս. Աթոռոյ Միաբան եւ «Սիոն»ի աշխատակից Հոգ. Տ. Նորայր Վրդ. Պօղարեանի — որ տեղի ունեցած է 4 Փետրուար 1949ին Հալէպի մէջ:

Այս առթիւ «Սիոն», յանուն Նորին Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր եւ Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան, կը յայտնէ իր ցաւակցութիւնները եղբայրակից Հոգ. Տ. Նորայր Հայր սուրբին, ինչպէս նաեւ Պօղարեան ընտանիքի համայն սգաւոր պարագաներուն, մաղթելով երանական հանգիստ բարեկրօն Երէջկնոջ հոգւոյն:

ՎԱՀԱՆ ՈՒԶՈՒՆ ԵԱՆ

Ցաւով լսեցինք նոյնպէս մահը պէյրութարնակ ազգայիններէն «Սիոն» ամսագրիս գործակալ, գրափճառ Պր. Վահան Ուզունեանին, որ տեղի ունեցած է 30 Յունուար 1949ին Պէյրութի մէջ:

Կը յայտնենք մեր ցաւակցութիւնները Ուզունեան հարազատներուն եւ ընտանիքի բոլոր սգաւոր պարագաներուն ու կը մաղթենք երկնային հանգիստ հանգուցեալի հոգւոյն:

ԼԵՒՈՆ ԽԱԶԱՏՈՒՐԵԱՆ

Հոս ցաւով կը յայտնենք նաեւ մահը, նախորդ երկու ճանգուցեալ Ս. Պատրիարքներու խոհարար եւ վերջերս վանքի խոհանոցին մէջ նոյն գործը շարունակող, Լեւոն Խաչատուրեանի որ տեղի ունեցաւ Փետրուար 24ին, յետ երկարատեւ հիւանդութեան:

Մեր ցաւակցութիւնները իր տիկնոջ, զաւկին եւ իր բոլոր պարագաներուն:

Խաղաղութիւն իր հոգիին:

1949-ի “ՍԻՈՆ” ԿԸ ՆՈՒԻՐԵՆ

ՅՐԱՆԱԳԻՄԷՆ

ՊՄԻՆ. Տ. ԿԻՐԵՂ Ս. ՊԱՐԻՐԱՐՔ ՀԱՅՐ՝
ԳԻՐ. Տ. ԵՂԻՂԷ ՎՐԳ. ՏԵՐՈՒՆԵԱՆ՝
ՀՈՂ. Տ. ՀԱՅԿԱՎԱԳՐԱՆ ՎՐԳ. ԱՐՐԱՀԱՄԱՆ՝

ՀՈՂ. Տ. Տ. ՀԱՅԿԱՎԱԳՐԱՆ և ՀԱՅՐԻԿ ՎՐԳ.ՆԵՐ՝
ՀՈՂ. Տ. ՍԵՐՈՎՐԷ ՎՐԳ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ՝
ՀՈՂ. Տ. ՄԱՆԹՈՅ ԱՐԵՂԱՅ ԲԱՐԻՐԵՅԵԱՆ՝
ԺՈՆԿ. ՍԱՆ ՏՐԳ. ՊՈՂՈՍ ՄՆԱԿԵԱՆ՝

ՏԻՐԱՐ Կ. ՔԱՅԱԽԵԱՆ՝

ԴԵՂԱԳՈՐԾ ՏԻՐԱՐ Թ. ԱՐԱՆՆԵԱՆ՝

ՏԻՐԱՐ ՌԱՓԱՅԷԼ ԱԼԱՎԵԱՆ՝
» ՅՈՎՀ. ԳԱՂԱՅԻՆԵԱՆ՝
» Գ. ԳԱՂԱՅԻՆԵԱՆ՝

» ՅԱԿՈՐ ԹԱՎԱՐԵԱՆ՝
» ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՊԱՂԱՄԵԱՆ՝

ՊԵՐՈՒՐԵՆ

ՏԻՐԱՐ Վ. ՄՈՐԱՆԱՆԵԱՆ

ԱՄԵՐԻԿԱՅԷՆ

ԳԻՐ. Տ. ՏԻՐԱՆ ԵՎԱ. ՆԵՐՈՅԻԱՆ՝
ՀՈՂ. Տ. ԹՈՐԳՈՍ ՎՐԳ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ՝
ՏԻՐԱՐ ԿԱՐՈ ԳԱՂԷՂԵԱՆ (ՇԻՔԱԿՈ՝)
ՕՐ. Խ. ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ (ՖՐԷՂՆՈ՝)

ԵՂԱՐԱԲԻԹ ՄԱՅՐԱՎԵԱՆ ԻՍՐԱՅԷԼԵԱՆԻՆ (ՆՈՐ-
ՏԻՐԱՐ Բ. ԹՈՎԱՍԵԱՆԻՆ (ՊԷՅՐՈՒԹ)՝ (ԶՈՒՂԱ)՝
ՏԻՐԱՐ ՀԱՅԿ ՕՆԱՆԷՍԵԱՆԻՆ (ԳԱՀԻՐԷ)՝

» ՄԱՐՏՈՐԻՈՍ ԱԼԻԹՈՆԵԱՆԻՆ (ՊԷՅՐՈՒԹ)՝
ՎԱՍԱԳՈՐԱԿԱՆԻ ՀԱՅՐ. ՄԻՐԱԹԵԱՆ (ՊԷՅՐՈՒԹ)՝
ՏԻՐԱՐ Ա. ՍԱՐԳԻՍԵԱՆԻՆ (ՖՐԷՂՆՈ՝)

» ՄՈՎՍԷՍ ԽԱՅԻԿԵԱՆԻՆ (ՆԻՒ ԶՐՐԱԻ)՝
» ԱՆՂՐԱՆԻԿ ՈՒՐՖԱՅԵԱՆԻՆ (ԳԷՂԱՍԻՔ)՝
» ՄՆԱԿ ՄՆԱԿԵԱՆԻՆ (ՊԻԹՐԱՍ)՝
» ԳԷՐՈՐՔ ՔԱՅԱԽԵԱՆԻՆ (ՊԷՅՐՈՒԹ)՝
» ՕՆԻԿ ԵՍԱՅԵԱՆԻՆ (ԱՄԵՐԻԿԱ)՝
» ՅԱԿՈՐ ՔԱՅԱԽԵԱՆԻՆ (ԱՄԵՐԻԿԱ)՝

ԴԵՂԱԳՈՐԾ ՏԻՐԱՐ Ս. ՍԵԼԵԱՆԻՆ (ՀԱՂԷՂ)՝
ՏԻՐԱՐ ԼԵՈՆ ԶԱՔԱՐԵԱՆԻՆ (ԼՈՍ ԱՆՃԷԼՈՍ)՝

» ՏԻՐԱՆ ՊԱՂԱՅԵԱՆԻՆ (ՆԻՒ ԶՐՐԱԻ)՝
» ԳՐԻԳՈՐ ԳԱՂՈՍԱՍԵԱՆԻՆ (ՆԻՒ ԵՐԵՐ)՝
» Ս. ԱՍՏԻԿԵԱՆԻՆ (ԳԱՄԱՍԿՈՍ)՝
» Տ. ՋԻՆԶԻՆԵԱՆԻՆ (ԶԱՂԷՂ)՝
» Ա. ՋԷՔԷՆԵԱՆ (ԳԱՄԱՍԿՈՍ)՝
» ՆՂԱՆ ԱՌԱՔԵԼԵԱՆԻՆ (ԱՂԵՔՍԱՆՂՐԻԱ)՝
» ԴԵՂԱՄ ԱՄՔԱՐՂԵԱՆԻՆ (ՊԷՅՐՈՒԹ)՝

ՏԻԿ. Ա. ԿԻՐԵՂԵԱՆԻՆ (ՆԻՒ ԵՐԵՐ)՝

ՏԻՐԱՐ ԳԷՐՈՐՔ ՆԵՐՈՅԻԱՆԻՆ (ՀԱՂԷՂ)՝
» ԱՆՂՐԱՆԻԿ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆԻՆ (ՊԱՂԱՍԱՍ)՝
ՏԻԿ. Կ. Ե. ԳԱՂԷՆԵԱՆԻՆ (ՇԻՔԱԿՈ՝)
ՖՐԷՂՆՈՅԻ ՀԱՆԻՐԱՅԻՆ ՄԱՍՆԵԱՂԱՐԱՆԻՆ՝
» Ս. ԵՐՐՈՐԳՈՒԹԻՒՆ ԵԿԵՂԵՑՈՅ ՄԱՆՆԱՂԱՐԱՆԻՆ՝

ՏԻՐԱՐ Մ. ԳԱՐՐԷԼԵԱՆԻՆ (ՍԱՆ ՖՐԱՆԶԻՍԿՈ՝)

Ա. Զ. Գ.

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԻՍԵՆԱԼ ՆԱՀԱՆԳԱՑ

«ՍԻՈՆ» ԹԱՐԳԵԼԻ ԲԱԺԱՆՈՐԳՆԵՐՈՒՆ

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԻՐԱՅԵԱԼ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒՄ՝ ԿԱՍՏՈՒՅ ԸՆԴՈՒՄՈՒՄ ԳՈՐԾԱԿԱՆՈՒՄԻՆ
ԱՂՈՒՄԱՐԱՐ յԱՄԱՆ առած է ՆԻՒ ԵՐԻՒ Ս. ԽԱՅ ԵԿԵՂԵՑՈՅ

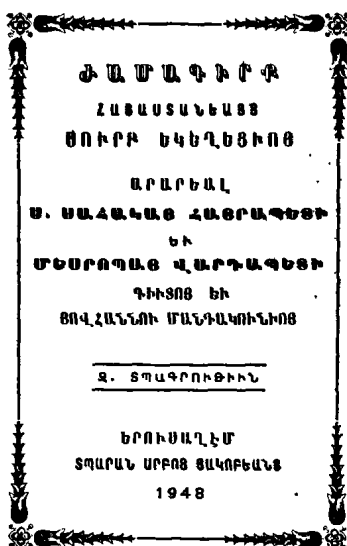
ՀԱՅԵԱՆ ՀԱՊԻՒ

ՀՈՐ. Տ. ԵՂԻՂԷ ՎՐԳ. ՍԻՄՈՆԵԱՆ

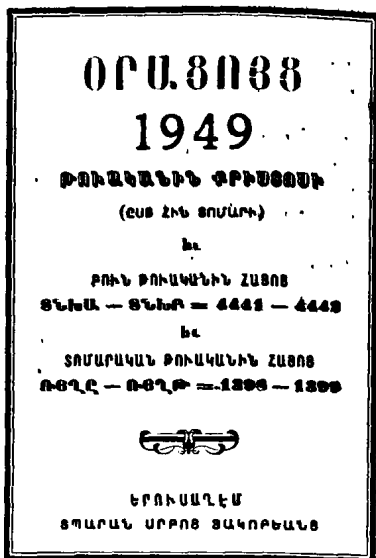
ՆԵՍԵԱՐԱՐ ԿՐ ԽԱՂՈՒԻ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՍԻՈՆ-Ի յԱՐԳԵԼԻ ԲԱԺԱՆՈՐԳՆԵՐԷՆ
ՈՐ ԻՐԵՆՑ ԴԻՆ ԵՆ ՈՐ ԲՈՒՐ ԲԱԺԱՆԳԻՆԵՐ ՎՈՐԵՆ ՀԱՂԵՑՈՒՆ ՀԱՅՐԱՐԻՆ՝

ԱՄԱՐՁՈՒԹԻՒՆ «ՍԻՈՆ»

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ Ս. ԱԹՈՈՈՅՍ ՏՊԱՐԱՆԷՆ

Էջ՝ 672 Գիմ՝ 35 (լաթակազմ)
Պաղես. դահեկան

Էջ՝ 288 Գիմ՝ 15 դահ.

ԵՐԿՈՒՔՆ ԱԼ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ԵՒ ՃԵՐՄԱԿ ԹՈՒՂԹԻ ՎՐԱՅ
ՕՐԱՑՈՑՑԻՆ ՅԱԻԵԼՈՒԱԾԸ՝ 66 էջ, ՅԱՏԿԱՅՈՒԱԾ Է
ՊԱՂԵՍՏԻՆԻ ԵՒ ՊԱՂԵՍՏԻՆԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՑԱԳՆԱՊԻՆ

1948-Ի ԸՆԹԱՑՔԻՆ Ս. ՑԱԿՈՐԵԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆԷՆ

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հաղառակ 1948 թարւոյ Պաղեսոյիմի քաղաքական եւ տնտեսական աննպաստ պայմաններուն.
Ս. Յակոբեանց թարգմանին լոյս տեսած են հետեւեալ հրատարակութիւնները.

ՀԱՏՀԵՏԻՐ ՊԱՏՄՈՒԱՅՔՆԵՐ (պատանիներու եւ մանուկներու յատուկ). — Հայացոց
Մ. Ե. Ն. (Մեսրոպ Եպիսկոպոս Նշանեան), Բ. Տպ. էջ 247, գին 15 պ. դ.:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՈՐ. — Եղիշէ Վրդ. Տէրաէրեան, էջ 132,
գին 15 պ. դ.:

ԱԿԵՂԴԱՐԱ (բանաստեղծական հատոր). — Եղիշէ Վրդ, էջ 48, գին 10 պ. դ.:

ԺԱՄԱԳԻՐԲ ՀԱՅՑ. Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ (փոքրածաւալ). — Զ. Տպ. էջ 672, լաթակազմի
գին 35 պ. դ.:

ՕՐԱՑՈՑ 1949 ՏԱՐԻՈՑ (ըստ Հին Տոմարի, Պատկերազարդ). — Կազմեց Կ. Բ., էջ
288, գին 15 պ. դ.:

Լոյս տեսած է նաեւ «Խիռն» Ամսագիրը (12 թիւ չորս միամսեայ եւ չորս երկամսեայ
միացեալ պրակներով):